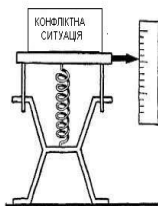

ГО «ТОВАРИСТВО КОНФЛІКТОЛОГІВ УКРАЇНИ»
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ НАУКМА
КАФЕДРА ЮНЕСКО «ПРАВА ЛЮДИНИ, МИР,
ДЕМОКРАТІЯ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ І ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ
МІЖ НАРОДАМИ» В НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТІВ ТА ПСИХОАНАЛІЗУ НАУКМА
КАФЕДРА ЮНЕСКО «НЕПЕРЕРВНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ХХІ СТОЛІТТЯ»
КООРДИНАЦІЙНА РАДА ПРОГРАМИ «UNITWIN / КАФЕДРИ ЮНЕСКО» В УКРАЇНІ
МІЖУНІВЕРСИТЕТСЬКА МЕРЕЖА КАФЕДР ЮНЕСКО ТА ЇХНІХ ПАРТНЕРІВ
«КУЛЬТУРА МИРУ ЧЕРЕЗ КОМУНІКАЦІЮ»

XXII МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

КОНФЛІКТОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА

ПРОГРАМА І МАТЕРІАЛИ ВИСТУПІВ

КИЇВ, НАУКМА, 2026

Оргкомітет конференції:
проф. А.М. Гірник, проф. Ю.І. Сватко,

РЕГЛАМЕНТ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ

20 лютого, п'ятниця (ауд. 301 – 1 корпусу)

11.00 - 11.15	Реєстрація учасників
11.15 - 11.30	Вікриття конференції
11.30 - 12.30	Пленарне засідання
12.30 - 13.15	Робота «круглого столу»
13.15 - 14.00	Перерва на обід
14.00 - 16.00	Робота секцій
16.00 - 16.20	Перерва на каву
16.20 - 18.00	Підсумкове засідання

Тривалість виступу на секції – 10-12 хв.

Відповіді на запитання, обговорення виступу – 5-10 хв.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ: ДОПОВІДІ

Фасилітатор – професор Гірник Андрій Миколайович

ГІРНИК АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ, професор (НаУКМА)

- **КОНФЛІКТ ЯК ПРОЦЕС І КОНФЛІКТ ЯК СТАН**

ВАСЮТИНСЬКИЙ ВАДИМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник ІСПП НАПН України (Київ)

- **СТАВЛЕННЯ ДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ЯК «БОЛЬОВА ТОЧКА» СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ**

ОСТРОВСЬКА БОГДАНА ВАСИЛІВНА, доктор юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, зовнішній науковий співробітник Фрібурзького університету (Швейцарія)

- **ПОСМЕРТНА РЕПРОДУКЦІЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ ТА ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

ВИСТУПИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ:

СЕКЦІЯ 1

ПСИХОЛОГІЧНІ І ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІАГНОСТИКИ КОНФЛІКТІВ ТА КОНСТРУКТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Фасилітатор – доцент Боднар А.Я.

АВДИМИРЕЦЬ НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА, викладачка практичної психології КСУБГ, (м. Київ), **ЖОРОВА СВІТЛАНА СТЕПАНІВНА**, викладачка, КСУБГ, (Київ)

- **ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА КОНФЛІКТІВ У РОДИНАХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ**

БАЛАЧІНА ДАРИНА АНДРІЇВНА, студентка БП- 4 «Психологія», НаУКМА, **ГОЛУБЄВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА**, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА

- **КОНФЛІКТ МІЖ ПОТРЕБОЮ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕРАПІЇ ТА БАР'ЄРАМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СЕРЕД СТУДЕНТСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

БАНДРІВСЬКИЙ АНДРІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ, студент БП-4 «Психологія», НаУКМА, **ГОЛУБЄВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА**, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА

- **КОНФЛІКТ МІЖ ІНДИВІДУАЛЬНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ МИСЛЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНИМ САМОВИЗНАЧЕННЯМ СТУДЕНТСТВА**

БАРАБАШ ВЕРОНІКА ОЛЕКСАНДРІВНА, студентка БП-3 «Психологія», НаУКМА», **БОДНАР АЛЛА ЯКІВНА**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА

- **СИНДРОМ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ДОРОСЛИХ З РІЗНИМ РІВНЕМ АГРЕСИВНОСТІ**

БІКЛЯН ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА, аспірантка Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА

- **ДОСЛІДЖЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ mhGAP У СИСТЕМІ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ**

БЛАНЯР А.В., студентка МП-2 «Психологія» НаУКМА

- **ПСИХОЛОГІЧНІ ПРЕДИКТОРИ ЕМОЦІЙНОЇ БЛИЗЬКОСТІ У ГЕТЕРОСЕКСУАЛЬНИХ ПАРАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

ВАРВАРИЧ ОКСАНА ТАРАСІВНА, аспірантка Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА

- **ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ВІКАРНОЇ ТРАВМИ У ФАХІВЦІВ СФЕРИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я**

ВАСЬКІВСЬКА СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА, кандидат психологічних наук, доцент, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

- **ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНА РОБОТА З ДООДІПАЛЬНИМ КОНФЛІКТОМ У ПАРНИХ СТОСУНКАХ**

ВЕРЕЩАГІНА Т. О., PhD (Edu), старший постдокторант, Департамент освіти, Фрібурзький університет, Швейцарія

- **ДИЗАЙН НАВЧАННЯ З УРАХУВАННЯМ ТРАВМИ В ВОЄННИЙ ЧАС : ДОСВІД ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

ГОРБЕНКО П.В., аспірант Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА

- **ЕКСПЕРТИЗА ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ КЛІЄНТІВ ІЗ РИЗИКОМ СУЇЦИДУ ДО СЕРВІСІВ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я**

ІВАЩИШИН БОЖЕНА ТАРАСІВНА, студентка МП-1 «Психологія», НаУКМА

- **СПІЛКУВАННЯ В ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ КОНФЛІКТАХ: СТРАТЕГІЇ КОПІНГУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

КЛИМІНА КАТЕРИНА СЕРГІЇВНА, студентка МП-2 «Психологія» НаУКМА

- **ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ТА АДАПТАЦІЯ ЖІНОК, ЯКІ ПЕРЕСЕЛИЛИСЯ ДО НІМЕЧЧИНИ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ В УКРАЇНІ**

КОНОНЕНКО КАТЕРИНА ВАЛЕРІЇВНА, студентка БП-2 Психологія, НаУКМА,
ЯКОВЕНКО ОЛЬГА ВАЛЕНТИНІВНА, старша викладачка кафедри психології та педагогіки, НаУКМА

- **АЛЕКСИТИМІЯ ЯК ПРЕДИКТОР ТРУДНОЩІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ**

КОПЕЦЬ Л. В., доцент, НаУКМА

- **ВНУТРІШНІ КОНФЛІКТИ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇХ ДЕТЕРМІНАНТИ**

КОХАНЕНКО АНАСТАСІЯ МИКОЛАЇВНА, психолог Home for the elderly Haję (Чеська Республіка)

Особливості прояву тривожних і депресивних розладів в умовах вимушеної міграції

КУЗНЕЦОВА АННА ВІКТОРІВНА, студентка БП4 «Психологія», НаУКМА

- **САМООЦІНКА ДИТИНИ ЯК ІНДИКАТОР ПРИХОВАНИХ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ: МОЖЛИВОСТІ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ТА ЕКСПЕРТИЗИ**

ЛАЗОРЕНКО БОРИС ПЕТРОВИЧ, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник, ІСПП НАПН України

- **КОНФЛІКТНА АДАПТАЦІЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ВИШУ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ВІЙНИ НА ВИСНАЖЕННЯ**

ЛЕВАНДОВСЬКА СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА, студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА

- **РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК РЕСУРС ПРОФІЛАКТИКИ ТА ДЕЕСКАЛАЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД ВІЙСЬКОВИХ: РОЛЬ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ**

МОРОЗ С. В., студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА, **БОДНАР А. Я.**, кандидат психологічних наук, доцент, НаУКМА

- **ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

МОРОЗОВА О.Б., аспірантка Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА

- **РЕЗИЛІЄНС ЯК РЕСУРС ПРОФЕСІЙНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ТРЕНІНГОВА ІНТЕРВЕНЦІЯ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ**

МОТРУНІЧ ВІКТОРІЯ БОГДАНІВНА, студентка БП-4 «Психологія», НаУКМА

- **ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРЕСУ У СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

НАГІРНА ДІАНА ОЛЕГІВНА, аспірантка Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА, **БЕГА ВІКТОРІЯ ТАРАСІВНА**, студентка магістерської програми КІСПП

- **КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У КОНТЕКСТІ ПЛЕКАННЯ СТІЙКОСТІ**

НЕУМИВАКО ЄКАТЕРИНА ЕДУАРДІВНА, студентка БП-4 «Психологія», НаУКМА, **ГОЛУБЄВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА**, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА

- **ЕМОЦІЙНИЙ КОНФЛІКТ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТІСНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ**

ОГІЄНКО М.О., студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА

- **МІЖОСОБИСТІСНІ КОНФЛІКТИ У ПОХИЛОМУ ВІЦІ В КОНТЕКСТІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ**

ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА

- **КОНФЛІКТИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

ПЛІШКО Є.Д., студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА

- **РОЛЬ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У ПОДОЛАННІ ВНУТРІШНЬОГО КОНФЛІКТУ У ЖІНОК В ЕКЗ**

САРДЕР А.О., студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА (Київ)

- **СІМЕЙНИЙ КОНФЛІКТ ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ТА РЕГУЛЯТОРНИЙ ПРОЦЕС У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ СИМПТОМІВ У ДІТЕЙ**

СТОЛЯРЧУК МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, студентка БП-4 «Психологія», НаУКМА

- **ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

ТРЕЙТЯК Анастасія, студентка БП-4 «Психологія», НаУКМА

- **ДОВІРА ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ У РОМАНТИЧНИХ СТОСУНКАХ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ**

ЧАЙКОВСЬКА ДАР'Я МИХАЙЛІВНА, студентка МП-1 «Психологія», НаУКМА,
ГОЛУБЄВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА

- **ГЕНДЕРНА УПЕРЕДЖЕНІСТЬ АЛГОРИТМІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУГИ ТА
КОНФЛІКТІВ**

ЧЕРНОБРОВКІН Олександр Володимирович, аспірант Докторської школи
імені родини Юхименків, НаУКМА

- **МІСЦЕ НАВИЧОК ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ SOFT SKILLS ІТ-ФАХІЦІВ**

Чумаченко Д. О., аспірант Докторської школи імені родини Юхименків,
НаУКМА

- **ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФОРМАЛІЗОВАНОГО ІНСТРУМЕНТУ
ПЛАНУВАННЯ ГРИ ДЛЯ ДІТЕЙ З РАС**

ЯКОВЕНКО АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ, PhD аспірант Докторської школи
імені родини Юхименків, НаУКМА

- **ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОБРОБУТ УЧНІВ ЯК ІНДИКАТОР РЕГУЛЮВАННЯ
КОНФЛІКТІВ У ШКОЛІ: ВИСНОВКИ З ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМИ
БУЛІНГУ**

СЕКЦІЯ 2

ФІЛОСОФСЬКІ, СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРТИЗИ КОНФЛІКТІВ

Фасилітатор – професор Сватко Ю.І.

БОЛОЗЕНКО В. С., студентка БП-3 «Маркетинг», НаУКМА, ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА

- **ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТІВ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ**

БРИК Оксана Михайлівна, старший викладач, НаУКМА, КОЧАРОВСЬКИЙ Мстислав Сергійович, старший викладач, НаУКМА

- **ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ MLM-СЕРЕДОВИЩА ДО РЕАЛІЙ ВОЄННОГО ЧАСУ**

БУШАЙ ІГОР МИХАЙЛОВИЧ, доктор психологічних наук, професор кафедри психології та педагогіки НаУКМА

- **ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ**

ВЛАСЕНКО І. А., доцент, доцент кафедри психології особистості та соціальних практик, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

- **НЕНАСИЛЬНИЦЬКА КОМУНІКАЦІЯ У ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТІВ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ**

ГАЛІЩЕВА О. В., студентка БП-2 «Психологія» НаУКМА, ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА

- **БАР'ЄРИ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЧИННИКИ ДЕСТРУКТИВНОГО КОНФЛІКТУ**

ГРИЩЕНКО М. Е., студентка БП- 4 «Міжнародні відносини», НаУКМА, ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА

- **КОНФЛІКТИ МІЖ ДЕРЖАВАМИ: ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ КОНСТРУКТИВНОГО ДІАЛОГУ**

ГОРДІЄНКО А. В., старший викладач, НаУКМА

- **МОДЕЛІ СПІЛКУВАННЯ: ЗМІСТ, ТОЧКИ ФРУСТРАЦІЇ ТА КОНФЛІКТИ УЧАСНИКІВ**

ЗАЙКА ВЕРОНІКА ОЛЕГІВНА, студентка БП-3 «Філософія» НаУКМА,
ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА

- **ПСИХОЛОГІЧНІ УПЕРЕДЖЕННЯ ЕКСПЕРТА У ПРОЦЕСІ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

ЛЕВАНДОВСЬКА АНАСТАСІЯ ВІТАЛІЙВНА, студентка БП-2 «Психологія», НаУКМА, **ГОЛУБЕВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА**, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА, **ЖАРУК ІРИНА ВАСИЛІВНА**, магістр економіки, тьютор школи Хелегорденс, м. Роскілле (Данія)

- **КОНФЛІКТ МІЖ КОНСТРУКТИВНИМИ ТА ДЕСТРУКТИВНИМИ ЦІННІСНИМИ ОРІЄНТАЦІЯМИ СТУДЕНТСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

ЛИСЯНСЬКА ТАЙСА МИКОЛАЇВНА, кандидат психологічних наук, професор кафедри соціальної психології факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

- **КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ТА ІННОВАЦІЇ ЯК КОМПОНЕНТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ**

МАЄВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ЛЕОНТІЙОВИЧ, к. філос. н., наук. співр. відділу логіки та методології науки, Інститут філософії НАН України (Київ)

- **КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ**

МЕЛЬНИК Д.В., аспірант кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка (м. Львів), **ГРАБОВСЬКА С.Л.**, кандидат філософських наук, професор, завідувач кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка (м. Львів), **ЦЮРА С.Б.**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка (м. Львів)

- **ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОБМАНУ ОСОБАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО РІЗНИХ СТИЛІВ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ**

НЕСТЕРЕНКО С. Г., студентка БП-3 «Психологія, НаУКМА

- **ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

РАДУШИНСЬКА В.О., студентка БП-3 «Філософія» НаУКМА, **ОСМАНОВА А.М.**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА

- **КОНФЛІКТ ЯК ПРОЯВ РІЗНОСПРЯМОВАНOSTІ ПОЗИЦІЙ І ПОРУШЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ В МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ**

РЕПІК ІННА МИКОЛАЇВНА, студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА

- **ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ УКРАЇНЦІВ ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

РІЗНІЧЕНКО А.А., студентка МП-1 «Психологія», НаУКМА

- **ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТЕМНОЇ ТРІАДИ В ПОЛІТИЧНОМУ ТА КОРПОРАТИВНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ**

СВАТКО ЮРІЙ ІВАНОВИЧ, доктор філологічних наук, професор кафедри філософії та релігієзнавства, завідувач кафедри ЮНЕСКО в НаУКМА (Київ)

- **БУТИ – ОТЖЕ, РОЗУМІТИ, АБО КАЗКА ПРО ЧЕРВОНУ ШАПОЧКУ В СВІТЛІ ЗАГАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ КОНФЛІКТУ**

СОТСЬКА ГАЛИНА ІВАНІВНА, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, керівник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта ХХІ століття» НАПНУ

- **ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЯК ПРОСТІР ТРАНСФОРМАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ**

ЯКОВЕНКО ОЛЬГА ВАЛЕНТИНІВНА, старша викладачка кафедри психології та педагогіки НаУКМА

- **БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕКОНСТРУКЦІЇ КОНФЛІКТНОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ**

ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА КОНФЛІКТІВ У РОДИНАХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Повномасштабна війна в Україні зумовила суттєві трансформації соціального, психологічного та комунікативно-діалогічного простору суспільства. Особливо вразливою категорією у цьому контексті залишаються родини військовослужбовців, які перебувають під впливом тривалого стресу, емоційного виснаження, невизначеності та загрози втрати (Herman, 2022; Kar, 2023).

Психологічні наслідки бойового досвіду військових, зокрема симптоми посттравматичного стресового розладу, моральної травми, депресивних і тривожних розладів, суттєво впливають на характер міжособистісної взаємодії в їхніх родинах (American Psychiatric Association, 2022; Litz & Maguen, 2022). Звичайно ж, у багатьох випадках, це призводить до порушення емоційної близькості, зниження рівня довіри, формування деструктивних комунікативних патернів і загострення конфліктів (Hoge, 2021). У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розвиток системи психологічної експертизи комунікативних конфліктів як складової сучасної конфліктології.

Ми погоджуємося з дослідниками Herman; World Health Organization які підкреслюють, що психологічна експертиза конфліктів повинна розглядатися як комплексний процес професійної оцінки психологічного стану самих учасників взаємодії, особливостей їхнього спілкування і мотиваційних установок та ресурсів адаптації (Herman, 2022; World Health Organization, 2022). Це поєднує елементи клінічної психології, конфліктології, соціальної психології та психотерапії.

Зарубіжні автори (Kar, 2023; Litz & Maguen, 2022) у своїх дослідженнях засвідчують, що травматичний досвід війни формує специфічні когнітивно-емоційні схеми, які впливають на сприйняття міжособистісних ситуацій та інтерпретацію поведінки партнера. Зокрема характерними є гіпернастороженість, схильність до катастрофізації, знижена толерантність до фрустрації та труднощі емоційної регуляції (Hoge, 2021).

Таким чином, травмо-інформований підхід у психологічній експертизі передбачає врахування впливу травми на поведінку людини, дотримання принципів безпеки, довіри, партнерства та емпатійної взаємодії (Herman, 2022; World Health Organization, 2022). Отже, такий підхід сприяє формуванню сприятливого середовища для аналізу конфліктних ситуацій та зниженню ризику повторної травматизації.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні теоретичних та емпіричних методів. Теоретичний аналіз сучасних наукових джерел дозволив систематизувати основні підходи до вивчення психологічних наслідків війни та сімейних конфліктів (Ішук & Лукашевич, 2025; Kar, 2023). Емпіричний блок включає клініко-психологічне спостереження, напівструктуровані

інтерв'ю, кейс-аналіз та метод експертної оцінки (Кулева, 2023; Маломан, 2024). Отже, результати дослідження науковців у своїй роботі (Hoge, 202; Романчук, 2021) дають можливість проаналізувати, що конфлікти у родинях військовослужбовців часто мають латентний характер і маскуються під побутові суперечності. Водночас їх глибинною основою є невіршені травматичні переживання та порушення емоційного контакту (Herman, 2022).

На нашу думку найбільш поширеними проявами конфліктної взаємодії є: уникання емоційного контакту; вербальна агресія; знецінення переживань партнера; надмірний контроль; соціальна ізоляція; емоційне вигорання членів родини тощо (Litz & Maguen, 2022; Kar, 2023). Але, психологічна експертиза дозволяє диференціювати ситуативні конфлікти від системних кризових процесів, виявити індивідуальні психологічні ресурси та обмеження, а також спрогнозувати можливі сценарії розвитку сімейних відносин (World Health Organization, 2022; Ішук & Лукашевич, 2025). Отже, ефективним інструментом у межах експертизи є застосування сімейного консалтингу, психоедукації, тренінгів емоційної компетентності та кризового супроводу що підвищує ефективність допомоги родинам військовослужбовців (Кулева, 2023; Hoge, 2021).

З вище сказаного ми можемо зробити висновок: по-перше, психологічна експертиза комунікативних конфліктів у родинях військовослужбовців є важливою складовою системи психосоціальної підтримки в умовах війни; по-друге, забезпечує науково обґрунтовану оцінку психологічних ризиків, яка сприяє профілактиці дезадаптації та підвищує рівень соціально-психологічної адаптації сімей, ефективність конфліктологічного консультування.

Інтеграція травмо-інформованого підходу, міждисциплінарної взаємодії та сучасних методів психологічної діагностики дозволяє підвищити якість експертної діяльності та сприяти стабілізації сімейних систем. Перспективами подальших досліджень є розроблення стандартизованих моделей психологічної експертизи для різних категорій родин військовослужбовців.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ішук, О. В., & Лукашевич, О. А. (2025). Соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Journal of Contemporary Psychology*, 4(2), 45-53.
2. Кулева, М. В. (2023). Психологічна підтримка сімей військовослужбовців у кризових ситуаціях. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія*, 28(1), 112-119.
3. Маломан, І. С. (2024). Соціально-психологічна адаптивність осіб, постраждалих від воєнних дій. *Master's Studies Almanac*, 15, 89-97.
4. Романчук, О. І. (2021). Травма війни: психологічна допомога та реабілітація. Львів: Свічадо.
5. American Psychiatric Association. (2022). *DSM-5-TR: Diagnostic and statistical manual of mental disorders of mental disorders* (5th ed., text rev.). APA Publishing.
6. Herman, J. L. (2022). *Trauma and recovery: The aftermath of violence-from*

domestic abuse to political terror (3rd ed.). Basic Books.

7. Hoge, C. W., Grossman, S. H., & Auchterlonie, J. L. (2021). PTSD treatment and military families: Clinical challenges and opportunities. *American Journal of Psychiatry*, 178(4), 321-329. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2020.20081234>

8. Kar, N. (2023). Psychological impact of war and armed conflict on civilians and families. *World Psychiatry*, 22(1), 15-25. <https://doi.org/10.1002/wps.21025>

9. Litz, B. T., & Maguen, S. (2022). Moral injury in war veterans: Conceptual and clinical issues. *Journal of Traumatic Stress*, 35(2), 345-357. <https://doi.org/10.1002/jts.22789>

10. World Health Organization. (2022). Guidelines on mental health at times of armed conflict. WHO Press.

БАЛАЧІНА ДАРИНА АНДРІЇВНА, студентка БП- 4 «Психологія», НаУКМА,
ГОЛУБЕВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА

КОНФЛІКТ МІЖ ПОТРЕБОЮ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕРАПІЇ ТА БАР'ЄРАМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СЕРЕД СТУДЕНТСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. У сучасних реаліях, зумовлених тривалою військовою агресією, проблема збереження ментального здоров'я молоді набуває стратегічного значення. Останнім часом спостерігається значне зростання наукового інтересу до бібліотерапії, що супроводжується активними дослідженнями як у теоретичній сфері, так і в контексті її практичного застосування.

Актуальність цієї тематики обумовлена необхідністю теоретико-методологічного аналізу напрямів професійного використання бібліотерапії як доступного та високоефективного інструменту психоемоційної підтримки студентства на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Ментальне здоров'я є фундаментальною основою гармонійного розвитку особистості та стабільності суспільства в цілому. В умовах повномасштабної війни за Незалежність України питання збереження психологічного благополуччя громадян набуває критичного значення для національної безпеки та майбутнього країни. Особливо «для жителів України надзвичайно інтенсивним за силою стресового впливу та негативними наслідками чинником стала повномасштабна збройна агресія РФ, що почалася в лютому 2022 р.» (Кокун, Мельничук, с. 4).

Особливе місце у групі ризику посідає студентська молодь. Період здобуття вищої освіти сам по собі є етапом інтенсивної трансформації та адаптації, а в поєднанні з травмувальними чинниками воєнного стану, постійною небезпекою, втратами, соціальною ізоляцією та невизначеністю створює критичне психоемоційне навантаження. У цьому контексті виникає конфлікт: попри високу об'єктивну затребуваність такої психолого-педагогічної технології допомоги та самопомоги, як бібліотерапія, студентство

стикається з серйозними суб'єктивними бар'єрами в їхній реалізації, що потребує детального наукового аналізу (Брюховецька, 2025, с. 50).

Бібліотерапія є ефективним і цінним інструментом для психологічного відновлення та розвитку особистості. Бібліотерапія, як сучасна психолого-педагогічна технологія, сприяє зниженню рівня стресу та тривожності, поліпшенню самосвідомості та ефективно сприяє психологічному здоров'ю. Протягом століть створення бібліотек у медичних, зокрема психіатричних, закладах стало загальноприйнятою практикою. Читання книг розглядалося як допоміжний метод лікування, що доповнював інші терапевтичні заходи (Горностаї, 2023, с. 1).

Бібліотерапія, в її актуальному психолого-педагогічному ракурсі, базується на ідеї, що читання певних видів літератури може допомогти покращити психічне здоров'я взагалі та емоційний стан конкретно. Однак, зрозуміло, що при цьому важливо врахувати низку певних аспектів, а саме: вибір відповідної літератури, відчуття співпереживання, пошук внутрішніх ресурсів, підтримка та навчання, посилення рефлексії та саморозуміння, створення позитивного простору, підтримка та розуміння від інших (Мовчан, Звірнич, 2021, с. 22-24).

Бібліотерапія є перспективним напрямом у психологічній практиці, який відкриває нові можливості для самопомоги та емоційного відновлення. Її ефективність базується на здатності літератури впливати на різні аспекти психічного здоров'я: від створення відчуття емпатії та підтримки до розвитку рефлексії та пошуку внутрішніх ресурсів. Завдяки своїй доступності та універсальності бібліотерапія може стати важливим інструментом для підвищення резильєнтності, що робить її цінним методом як для професійної психологічної допомоги, так і для самостійного застосування студентством.

Спираючись на результати наших попередніх емпіричних досліджень (Голубєва, Балачіна, 2024;) було встановлено, що використання бібліотерапії в університетському середовищі має високий ступінь затребуваності. Дослідження студентства бакалаврату продемонструвало позитивне ставлення молоді до читання, адже 90% респондентів підтвердили свою прихильність до літератури, а понад 77% висловили готовність використовувати бібліотерапію як інструмент психологічної самопомоги. На основі отриманих даних нами сформульовано систему психолого-педагогічних практичних рекомендацій, спрямованих на активізацію внутрішніх ресурсів студентської молоді, де ключовим аспектом постає концептуалізація читання як ресурсу (Балачіна, 2025, с. 23-24).

У процесі проведення нашого емпіричного дослідження студентам та студенткам пропонувалося сприймати читання тексту не як пасивне дозвілля, а як усвідомлений терапевтичний процес. У цьому процесі важливим є підбір літератури, що резонує з поточним психоемоційним запитом або специфікою особистих переживань, дозволяючи знайти відповіді на внутрішні екзистенційні питання. Таке читання має бути імплементовано у структуру повсякденності як регулярний ритуал, оскільки звернення до «історій подолання» допомагає стабілізувати емоційний стан через

механізми ідентифікації та надії. Саме такий спосіб читання – набуває значення ефективного підвищення резильєнтності. Важливою складовою цього процесу є інтроспективна фіксація у формі читацького щоденника, що сприяє глибинній рефлексії, дозволяє аналізувати персонажів, фіксувати значущі цитати та відстежувати динаміку трансформації власного ставлення до проблемних ситуацій.

Окрім індивідуальної роботи, вагоме значення має комунікативна інтеграція, де обговорення прочитаного у колі друзів, із фахівцем-психологом або в межах читацьких клубів перетворює особистий досвід на колективний ресурс підтримки та формування емоційної солідарності в середовищі.

У процесі читання студенти та студентки домінують увагу приділяють художній літературі, що підкреслює потенціал бібліотерапії у роботі з емоційною сферою. Проте результати емпіричних даних засвідчили середній рівень резильєнтності на тлі підвищеного сприйнятого стресу. Це створює підґрунтя для виникнення внутрішнього конфлікту між готовністю до читання, самопомогі та реальною можливістю його здійснення під тиском викликів воєнного стану в Україні (Балачіна, 2025, с. 23-24).

Аналіз змісту сучасних психологічних словників дозволив встановити, що поняття «внутрішній конфлікт» переважно розуміється як подібне за своєю семантикою наступним поняттям: «внутрішньоособистісне протиріччя», «конфлікт психічний», «внутрішньоособистісний конфлікт». Низка вчених використовують термін «конфлікт» у значенні «суперечність». В інших психологічних словниках внутрішньоособистісний конфлікт розкривається як зіткнення інтересів, потреб, потягів особистості, що виникають за умови їхньої приблизної значущості за різною спрямованістю.

Внутрішньоособистісний конфлікт має низку особливостей, що відрізняють його від інших конфліктів. У структурі цього виду конфлікту відсутні суб'єкти конфліктної взаємодії, він інтрасуб'єктний, а також характеризується латентністю. На думку А. Гірника, загальною особливістю будь-якого конфлікту – «як виду взаємодії між сторонами у процесі вирішення проблеми у вигляді протидіяння однієї сторони іншій (Гірник, 2010 с. 54). Інші автори вважають, що конфлікт – це ситуації суперечностей, розбіжностей, зіткнень між людьми» (Долинська, Матяш-Заяц, 2003, с. 332-333).

У конфліктології не існує абсолютно чіткої класифікації внутрішньоособистісних конфліктів. Наприклад, А. Анцупов та А. Шипілов такою основою вибрали ціннісно-мотиваційне середовище особистості. В основі цього підходу покладено диференціацію структур внутрішнього світу людини, які вступають у конфлікт. До структури внутрішнього світу індивіда належать такі елементи: мотиви, цінності та самооцінка. Мотиви відображають прагнення особистості різного рівня (потреби, інтереси, бажання, пристрасті та ін.) і можуть бути виражені поняттям «хочу» («Я хочу»). Цінності втілюють суспільні норми і завдяки цьому є еталонами належного, у зв'язку з чим вони позначаються як «треба» («Я повинен»). Самооцінку зазвичай визначають як самоцінність себе для себе, оцінку індивідом своїх можливостей, якостей

і місця серед інших людей. Будучи виразом рівня домагання особистості, самооцінка є своєрідним стимулом її активності й поведінки і виражається як «можу» або «не можу», «Я є» (Гуменюк, 2015, с. 127).

Суперечності між блоками «хочу» та «можу» виражається у зіткненні прагнень з обмеженнями об'єктивних та суб'єктивних можливостей. Це, по суті, внутрішньоособистісний конфлікт, який проявляється у вигляді нереалізованих бажань. Його підвиди:

- 1) конфлікт комплексу меншовартості, тобто конфлікт між прагненням досягти результату та наявністю внутрішньої перешкоди на шляху його реалізації;
- 2) конфлікт самореалізації, викликаний суперечністю між потребою у самореалізації та умовами життя індивіда;
- 3) операційний конфлікт виникає через суперечності між метою діяльності та наявними засобами, які об'єктивно не призводять до її досягнення;
- 4) статусні конфлікти визначаються незадоволеністю своїм статусом, своєю соціалізацією, чи статусом у суспільстві тощо.

В умовах воєнного стану в Україні студентська молодь найчастіше стикається саме з операційним конфліктом, мета якого є ментальне відновлення, але увага виснажена стресом та конфліктом самореалізації, де потреба у професійному зростанні пригнічується загальною атмосферою невизначеності.

Від початку повномасштабного збройного вторгнення рф в Україну значна частина населення зазнає тяжких страждань, спричинених руйнацією житла, втратою близьких, позбавленням засобів до існування та базового відчуття безпеки. Такі травматичні події не лише провокують розвиток посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР), а й створюють стан перманентного психологічного дискомфорту через перебування в інтенсивному інформаційному полі з шокуєчим контентом. У цій ситуації емоційне виснаження стає характерним не лише для безпосередньо постраждалих, а й для студентів, студенток соціономічних професій – майбутніх психологів, освітян та волонтерів, чий обов'язки пов'язані з підтримкою інших. Напрацьована практика подолання негативних наслідків війни свідчить, що одним із дієвих механізмів стабілізації стану є самодопомога. Саме така практика дозволяє особистості самостійно регулювати власне емоційне тло та відновлювати внутрішні ресурси, не чекаючи зовнішнього втручання (Голярдик, Гевко, Климків, 2023, с. 106).

На перетині потреби в самодопомозі та реального стану у студента/студентки виникає фундаментальний конфлікт: бібліотерапія як ефективна технологія вимагає витрат когнітивної енергії, яка у студентства наразі перебуває в дефіциті. Емоційне виснаження в умовах сучасної війни постає як стан глибокого спустошення, що супроводжується втратою фізичних сил, апатією, емоційною лабільністю («гойдалками») та домінуванням песимістичних настроїв. Під час війни симптоматику емоційного виснаження відчуває на собі практично кожен другий українець та українка. Як правило,

цей стан супроводжується певними характерними ознаками: дратівливість від новин, неготовність читати новини; втома від контенту, пов'язаного з війною (починають дратувати новини, особливо ті, що стосуються війни, інколи хочеться повністю обмежити подібний контент); апатія та відсутність сил; емоційні гойдалки; втома від волонтерської діяльності, особливо, якщо раніше людина присвячувала їй дуже багато особистого часу; зниження інтелектуальної продуктивності; постійна роздратованість. Тому окрему увагу слід приділити когнітивному виснаженню. Для сучасного студента таке виснаження проявляється у труднощах з концентрацією уваги, неможливості ефективно опрацьовувати нову інформацію та погіршенні оперативної пам'яті. Слід зауважити специфічну динаміку: порівняно з початковим періодом повномасштабного вторгнення, здатність до інтелектуальної праці поступово відновлюється. Це пояснюється трансформацією психічного стану: особистість перейшла зі стадії гострого стресу на тлі постійної напруги у стадію хронічного стресу. Хоча хронічний стрес є деструктивним за своєю природою, функціонувати в ньому суб'єктивно легше, ніж у стані гострого. Проте це відновлення є частковим і оманливим: повного повернення до індивідуальної докризової норми в умовах війни здебільшого не відбувається. Така тривала «робота на виснаження» без належного відновлення когнітивного ресурсу створює серйозні бар'єри для класичної бібліотерапії, перетворюючи читання зі способу релаксації на ще одне джерело інтелектуальної напруги. (Шель, 2025, с. 83).

Не можна оминати роль гаджетів, аналізуючи причини зниження концентрації та відмови від осмисленого читання серед молоді. Науковцями встановлено, що використання цифрових пристроїв настільки широко увійшло в образ життя сучасного студентства, що частка молоді, яка не використовує інформаційно-комунікаційні технології, становить лише 0,5%. Найбільш популярними за частотою використання є мобільні телефони, ноутбуки, планшети та стаціонарні комп'ютери. При цьому реальний час взаємодії з гаджетами становить від 8,5 до 10 годин на добу, що значно перевищує гігієнічно обґрунтовану норму у 3 години. Найчастіше пристрої використовуються для пошуку інформації, програмування та читання літератури, поєднуючи в собі інструменти для навчальної діяльності та дозвілля, такого як спілкування, перегляд відео, прослуховування музики та ігри. Для оперативного пошуку інформації студентство переважно використовує переносні гаджети або їхнє поєднання, зокрема ноутбуки та мобільні телефони.

Незважаючи на очевидні переваги та користь цифрових пристроїв, їхнє надмірне використання пов'язане з серйозними ризиками та потенційно руйнівним впливом інтернету на психічне і фізичне здоров'я молоді. Після тривалої роботи з гаджетами майже всі користувачі відмічають відчуття втоми та надмірного збудження. З'являються численні скарги з боку опорно-рухового апарату, зокрема втома і біль у спині та шиї, напруга в руках, а також помітне погіршення зору. Низка сучасних дослідників наголошують, що недотримання гігієнічних рекомендацій при організації робочого місця

та надмірна експлуатація гаджетів призводять до цілої низки соматичних та неврологічних хвороб. Користувачі часто стикаються з розладами нервової системи та наслідками хронічного стресу, що безпосередньо вимиває когнітивний ресурс. У контексті воєнного стану цей чинник стає критичним, оскільки цифрова втома накладається на загальне психологічне виснаження, остаточно блокуючи здатність мозку до глибокої інтелектуальної праці (Омельчук, Левицька, 2020, с. 198).

Під час аналізу *суб'єктивних бар'єрів бібліотерапії* особливої уваги заслуговує деструктивний вплив сучасних медіа-звичок, серед яких домінує думскролінг. Хоча студенти/студентки апелюють до браку часу чи енергії для читання книг, об'єктивний аналіз екранного часу свідчить про наявність ресурсу, який, проте, витрачається на акт споживання негативної інформації. «Думскролінгом», що з англ. doom – це “доля”, “загибель”, “приреченість”, “темін” і “scrolling” – “прокрутка”, акт споживання негативної інформації. На нашу думку, за контекстом найбільше підходять слова “прокрутка” і “приреченість”. Вважається, що термін виник у жовтні 2018 року на сайті соціальної мережі «Twitter». У контексті термін означає постійний перегляд/читання стрічки подій у різних електронних медіа у пошуках вражаючих і дійсних новин. У розпал війни проблема ця, як ніколи, є актуальною, тому й не випадково багато людей займається думскролінгом (Бугрим, 2023, с. 169). Феномен думскролінгу в умовах воєнного стану зумовлений глибоким дефіцитом передбачуваності середовища. Потреба в моніторингу подій виникає як реакція на травматичні чинники – обстріли та загрозу руйнування житла, – що спонукає особистість до постійного пошуку підтверджень поточної ситуації в електронних медіа. Із точки зору психології, цей акт споживання негативного контенту є деструктивною копінг-стратегією, що створює хибне відчуття контролю над зовнішніми загрозами. Саме ця ілюзія «інформаційної озброєності» стає потужним бар'єром для переходу до конструктивних методів самопомогі, таких як бібліотерапія, оскільки думскролінг поглинає весь наявний когнітивний ресурс.

Для вирішення внутрішньоособистісного конфлікту між потребою у відновленні та браком когнітивного ресурсу необхідно адаптувати бібліотерапію до нових реалій. Ми пропонуємо *модель «лагідної адаптації»* бібліотерапії, яка відповідає актуальним можливостям студентства в умовах воєнного стану. Основна ідея полягає у полегшенні доступу до текстів та використанні легших для сприйняття форматів, що, проте, не скасовує базового принципу бібліотерапії – глибокого осмислення прочитаного. Ми виходимо з того, що для народження інсайту та якісної рефлексії психіці студента, студентки потрібен час і вільний ресурс, який наразі заблокований стресом.

По-перше, необхідно змістити акцент із великих об'ємів на фокусування на малих формах – есеях, поезії або коротких окремих розділах. Такий підхід дозволяє студенту, студентці отримувати завершений емоційний досвід та відчуття цілісності без ризику когнітивного перевантаження, що є критично важливим при зниженій концентрації уваги.

По-друге, дієвою стратегією стає активна участь у коротких онлайн-обговореннях або ведення щоденника рефлексій, де основний фокус зміщується зі змісту сюжету на власні почуття та асоціації, що виникли під час взаємодії з текстом. Це перетворює читання з пасивного споживання на процес самопізнання та емоційну саморефлексію.

По-третє, вагомим інструментом саморегуляції є звернення до аудіоформатів – аудіокниг та подкастів, а також техніка створення нотаток (скетчноутингу) за мотивами почутого. Це дозволяє зануритися у терапевтичний сюжет без надмірного інтелектуального зусилля, властивого традиційному читанню. Своєю чергою, подальша візуалізація ключових думок у формі начерків допомагає перевести складні, часто неусвідомлені емоції у наочну графічну форму, полегшуючи їх опрацювання та значно знижуючи рівень внутрішньої напруги.

Нарешті, ключовим елементом цифрової гігієни є впровадження технік «мікрочитання», коли студент свідомо виділяє лише 10-15 хвилин у заздалегідь визначене «терапевтичне вікно» для роботи з книгою. Таке фіксоване часове обмеження допомагає замінити звичку деструктивного думскролінгу конструктивною діяльністю, поступово відновлюючи когнітивний ресурс та формуючи стійку внутрішню опору.

Висновки. Незважаючи на об'єктивну потребу в бібліотерапії як сучасній ефективній психолого-педагогічній технології відновлення здоров'я та розвитку резильєнтності, у студентському середовищі виникає фундаментальний внутрішньоособистісний конфлікт, де стани виснаження, стресу та тривоги блокують саму здатність цією технологією через дефіцит когнітивного ресурсу, зумовлений війною. У цьому контексті бібліотерапія постає не просто як читання, а як динамічний тренажер внутрішніх ресурсів, що через ідентифікацію з героями (зокрема В. Франклом чи Е. Егер) дозволяє студенту, студентці не лише засвоювати успішні стратегії виживання, а й трансформувати пасивну роль жертви обставин в активну позицію особистості, яка шукає сенс. Розв'язання цього конфлікту можливе через адаптацію цієї технології, що передбачає перехід до малих літературних форм (есе, поезія), використання мультимодальності (аудіокниги, скетчноутинг) та активну соціалізацію через групові обговорення, що дозволяє відновити психоемоційну стійкість студента без надмірного інтелектуального перевантаження.

Література

1. Балачіна Д. А. Психологічні особливості використання бібліотерапії студентством бакалаврату : курсова робота : 053 Психологія / Балачіна Дарина Андріївна; наук. керівни доц. Голубева М. О. Київ : НаУКМА, 2025. 52 с. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f187ee9c-f586-4383-b366-abc35dc273ed/content>
2. Брюховецька О. Ментальне здоров'я здобувців вищої освіти: потреба у збереженні в умовах війни. *Bulletin of Postgraduate education: Series «Social and Behavioral Sciences; Management and Administration»*. <https://ojs.uem.edu.ua/index.php/spnma/article/view/894>

3. Бугрим В. Думскролінг та його подолання!? Сімдесят другі економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Львів, Україна – м. Переворськ, Польща, 21-22 лютого 2023 р.) / [редкол. : О. Патряк та ін.] ; ГО “Наукова спільнота”; WSSG w Przeworsku. Львів : ФО-П Шпак В. Б. С. 168-175. [file_1678691967.pdf](https://www.wssg.org.pl/files/1678691967.pdf)
4. Гірник А. М. Основи конфліктології : навчальний посібник. Київ : НаУКМА, 2010. 222 с.
5. Голубева М. О., Балачіна Д. А. Бібліотерапія: зарубіжний і український досвід // Матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми в системі освіти: заклад загальної середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти. 15 лютого 2024. Київ : Національний авіаційний університет, 2024. С. 231-238. <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/APSE/article/view/18738/26002>
6. Голубева М. О., Балачіна Д. А. Бібліотерапія – необхідна складова розвитку основ професійної компетентності фахівця соціальної сфери // Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції : збірник наукових праць; укладач Петровська К. В. Запоріжжя : БДПУ. 2024. С. 177-181. <https://bdpu.org.ua/faculties/fdsso/structure-fdsso/kaf-social-pedagogy/science-kaf-social-pedagogy/konferentsii/2024-2/>
7. Голярник Н. А., Гевко О. І., Климків Р. І. Травми війни: техніки самозцілення дорослих і дітей (аналіз практик роботи з емоційним виснаженням від подій сьогодення. *Габітус*. Вип.47. 2023. С. 105-110. <https://dspace.nadpsu.edu.ua/handle/123456789/2463>
8. Горностай П. П. Бібліотерапія // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Бібліотерапія>
9. Гоцуляк Н. Є. Українсько-англійський словник психологічних термінів Кам'янець – Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 317 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7510>
10. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія: підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 564 с.
11. Долинська Л. В., Матяш-Заяц Л. П. Уявлення сучасної молоді про особливості міжособистісних конфліктів. *Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні*. Київ : Український центр політичного менеджменту, 2003. С. 331-338.
12. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.
13. Мовчан К., Звірич О. Бібліографістика – засіб популяризації результатів наукової діяльності // Бібліопсихологія, бібліопедагогіка, бібліографістика, бібліотерапія в освіті: теорія і практика : зб. тез доп. І-ї Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 27 серпня 2021 р. Мукачево : МДУ, 2021. С. 22-24.

14. Омельчук О. В., Левицька Л. М. Діджиталізація суспільства і гаджет-залежність сучасної молоді – покоління Digital Natives. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 3К (123). С. 296-300. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/32896>
15. Психологічний словник / Автори-укладачі В. В. Синявський, О. П. Сергеєнкова / За ред. Н. А. Побірченко https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf
16. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
17. Шель Н. В. 2025. Емоційне виснаження та втома під час війни. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія Психологічні науки. Січень 2025. С. 80-87. [https://doi.org/10.31558/2786-8745.2024.2\(5\).9](https://doi.org/10.31558/2786-8745.2024.2(5).9).

БАНДРІВСЬКИЙ АНДРІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ, студент БП-4 «Психологія», НаУКМА, **ГОЛУБЄВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА**, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА

КОНФЛІКТ МІЖ ІНДИВІДУАЛЬНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ МИСЛЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНИМ САМОВИЗНАЧЕННЯМ СТУДЕНТСТВА

Вступ. Сучасна соціальна нестабільність та обмежені можливості довгострокового планування ускладнюють усвідомлення власних професійних перспектив студентів/студенток і посилюють розбіжність між індивідуальними особливостями мислення та професійним самовизначенням вітчизняного студентства. Наразі особливо цей процес посилюється під час воєнного стану в Україні.

На нашу думку, актуальність досліджуваної проблеми полягає у зростанні кількості внутрішньо-особистісних конфліктів у студентській молоді в умовах воєнного часу.

У роботі використано підходи, представлені у працях С. У. Гончаренка, В. В. Синявського та О. П. Сергеєнкової.

Метою тез є висвітлення внутрішньо-особистісного конфлікту молоді, що виникає на ґрунті розбіжності між професійним самовизначенням та індивідуальними особливостями мислення, які не завжди враховуються під час вибору майбутньої професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У юнацькому віці особистість орієнтується на зовнішні чинники: соціальні очікування, престиж професії, поради значущого оточення, при цьому маючи обмежене усвідомлення власних когнітивних схильностей та психологічних ресурсів.

У юнацькому віці як ніколи гостро стоїть проблема професійного самовизначення, оскільки саме в цей період формується спрямованість

особистості на майбутнє та здійснюється вибір подальшого життєвого шляху. Водночас процес професійного вибору нерідко супроводжується виникненням внутрішньо-особистісних конфліктів, пов'язаних із невідповідністю між обраною або очікуваною професійною діяльністю та індивідуальними психологічними особливостями особистості, зокрема стилем мислення.

Як зазначають дослідники, професійне самовизначення є поетапним процесом, що включає формування готовності до вибору професії, здійснення самого вибору, професійне навчання та оволодіння професійною майстерністю (Синявський, Сергєєнкова, 2007, с. 228). Водночас саме початковий етап – формування готовності до вибору потребує самопізнання, в тому числі усвідомлення індивідуальних особливостей мислення. Ігнорування цього аспекту може зрештою призводити до ситуації, коли формально усвідомлений і навіть соціально схвалений професійний вибір вступає у внутрішній конфлікт із реальними потребами особистості.

На розвиток такого конфлікту впливає соціальний тиск з боку близького оточення. Цей тиск ускладнює переосмислення помилкового вибору та сприяє накопиченню внутрішньої напруги. У результаті молода особистість може переживати кризовий стан, не усвідомлюючи його причин і не маючи ресурсів для конструктивного подолання. Професійне самовизначення, як процес усвідомлення себе суб'єктом конкретної діяльності, передбачає адекватну самооцінку індивідуально-психологічних якостей, що неможливо без урахування особливостей мислення (Гончаренко, 2007, с. 275).

Отже, неврахування індивідуальних когнітивних характеристик на етапі професійного самовизначення підвищує ризик виникнення внутрішньо-особистісних конфліктів у юнацькому віці. Усвідомлення цього аспекту є важливим як для профілактики психологічних криз, так і для розробки ефективних програм психологічного супроводу професійного вибору студентської молоді.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106820/1/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.%20%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%281%29.pdf>
2. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 214 с.
https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf

СИНДРОМ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ДОРОСЛИХ З РІЗНИМ РІВНЕМ АГРЕСИВНОСТІ

Синдром емоційного вигорання це складний деструктивний процес, який виникає внаслідок тривалого впливу стресу на людину. Наш аналіз показав, що цей феномен не є простою втомою, а є цілим механізмом впливів, факторів, причин та наслідків. Будучи офіційно визнаним у МКХ-10, вигорання характеризується як стан глибокого виснаження, що охоплює соціально-психологічний, особистісний, мотиваційний та регулятивний рівні життєдіяльності людини. Сам розвиток вигорання є довгим, складним та стадійним процесом, проте важливо розрізняти вигорання та гострі стресові реакції, оскільки вигорання має пролонгований характер і призводить до стійких змін у поведінці та світосприйнятті. Виникнення емоційного вигорання зумовлюється великою кількістю факторів, які ми можемо розділити на три групи, а саме на особистісні, рольові та організаційні фактори. Крім того емоційне вигорання має надзвичайно широкий та складний спектр симптомів, які можуть бути як психофізичними, поведінковими, так і соціально-психологічними.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, можна стверджувати, що феномен агресії є об'єктом міждисциплінарного вивчення, де кожен науковий підхід акцентує увагу на різних аспектах, а відсутність єдиного універсального визначення пояснюється складністю явища, яке в сучасному світі, особливо в умовах воєнного стану в Україні, набуває нових форм та інтенсивності. Важливим теоретичним здобутком є розмежування понять агресивність та агресія. Аналіз існуючих класифікацій дозволяє нам виокремити ключові види деструктивної поведінки, серед яких найбільш значущими є поділ на доброякісну та злоякісну агресію, а також розрізнення фізичних, вербальних, прямих та непрямих форм прояву. Встановлено, що агресія може виконувати як адаптивну функцію, спрямовану на самозбереження, так і бути інструментом свідомого заподіяння шкоди або засобом досягнення домінування. Формування агресивної поведінки зумовлене комплексом взаємопов'язаних чинників, маючи в собі біологічну та соціальну, індивідуальну та хімічну передумови. Для дорослої особистості агресія часто стає наслідком хронічного стресу, соціальної несправедливості або дезадаптації. Розуміння багатофакторної природи цього явища є необхідним для розробки цілісного підходу до психологічної допомоги та соціальної реабілітації, що особливо актуально для українського суспільства в період подолання наслідків повномасштабного вторгнення.

Зв'язок між агресивністю та вигоранням має динамічний характер. З одного боку, агресія виступає предиктором, оскільки стан постійної

психофізіологічної мобілізації виснажує ресурси організму, призводячи до хронічної втоми, а з іншого боку, агресія є симптомом, що виникає як захисна реакція на деперсоналізацію та втрату емоційного контролю, коли людина намагається захистити залишки своєї психічної цілісності. В основі взаємозв'язку цих феноменів лежить виснаження ресурсів саморегуляції. Через хронічну втому людина втрачає здатність до когнітивного контролю над імпульсами. Агресія в такому контексті є не лише реакцією на зовнішні подразники, а й прямим наслідком «ерозії особистості», коли психіка більше не має енергії для стримування деструктивних поривів.

Емпіричне дослідження було спрямоване на виявлення особливостей емоційного вигорання у дорослих та взаємозв'язку цього складного процесу з рівнем агресивності та індивідуально-типологічними властивостями особистості. Перш за все варто зазначити, що наші емпіричні дані засвідчили значну поляризацію вибірки. Високий рівень емоційного вигорання виявлено у великої кількості респондентів, що свідчить про виснаження адаптаційних ресурсів та нагальну потребу в психологічній допомозі. Водночас 41% опитаних демонструють високий рівень агресії. У структурі вибірки переважають особи з лабільною нервовою системою — холерики та меланхоліки, які складають основну групу ризику щодо розвитку професійної деструкції, як показало наше дослідження. Якісний аналіз нашого емпіричного дослідження підтвердив, що вектор прояву агресії при вигоранні безпосередньо залежить від типу темпераменту. У холериків вигорання стимулює екстерналізацію напруги, що виконує роль деструктивного захисного механізму. Натомість у меланхоліків процес вигорання супроводжується внутрішньою спрямованістю агресії. Сангвініки та флегматики продемонстрували найвищу стійкість, що підтверджує гіпотезу про захисну роль врівноваженого типу нервової системи. Крім того, за допомогою коефіцієнта Пірсона нами було встановлено статистично значущий прямий зв'язок між нейротизмом та емоційним вигоранням. Це доводить, що емоційна нестабільність є фундаментом для швидкого виснаження ресурсів особистості. Також було зафіксовано позитивну кореляцію між екстраверсією та зовнішніми формами агресії, та помірний зв'язок між глибиною вигорання і загальним індексом агресивності. Було доведено, що зростання психоемоційного напруження закономірно призводить до зниження контролю над імпульсами, проте форма цієї реакції диференціюється залежно від інтро- чи екстравертованості особи.

У підсумку можна зазначити, що емоційне вигорання є динамічним процесом, який суттєво знижує якість життя та професійну придатність особистості. Враховуючи його негативний вплив на здоров'я та комунікативну сферу, вивчення цього явища є ключовим для збереження людського ресурсу, особливо в професіях типу «людина-людина» та творчих індустріях. Своєчасне розпізнавання симптомів та розуміння механізмів вигорання дозволяє мінімізувати його деструктивні наслідки для особистості та суспільства в цілому.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ mhGAP У СИСТЕМІ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Сучасний соціополітичний контекст України формує потребу в якісних та доступних послугах із підтримки психічного здоров'я. Виклики, спричинені війною, зумовлюють необхідність впровадження ефективних та територіально доступних сервісів. У 2023 році близько 135 000 пацієнтів отримали допомогу з питань психічного здоров'я на рівні первинної ланки, найпоширенішими скаргами були тривожність та порушення сну (МОЗ України, 2023). У цьому контексті програма mhGAP (Mental Health Gap Action Programme) розглядається як стратегічний інструмент для інтеграції психосоціальних послуг у первинну медичну допомогу, що має на меті забезпечення супроводу пацієнтів на ранніх етапах. Такий підхід, за умови його належного впровадження, може сприяти зменшенню соціальних бар'єрів та стигми щодо ментального здоров'я, а також підвищенню доступності фахової допомоги.

Аналіз наукових даних щодо теми впровадження mhGAP в Україні свідчить про успішне інтегрування програми в освітній процес. Дослідження на базі НМУ імені О.О. Богомольця та інших ВНЗ підтвердили, що впровадження навчальної програми з mhGAP суттєво покращує рівень теоретичних знань студентів та лікарів порівняно зі стандартними навчальними програмами (Pinchuk et al., 2021; Kuchyn et al., 2025). Проте результати оцінки потреб у сфері громадського здоров'я (CHNA), проведеної 2023 року у 16 громадах 8 областей України, вказують на критичний розрив: попри масштабування навчання, доступ до послуг у віддалених населених пунктах залишається обмеженим, а потреба у психосоціальній підтримці — незакритою (Fenchak and Gerasimova, 2023).

Глобальний досвід впровадження програми у країнах із низьким та середнім рівнем доходу виявляє системну проблему: більшість модифікацій інтервенцій здійснюються за принципом «зверху вниз». При такому підході місцеві фахівці мають лише консультативну роль, що знижує їхню мотивацію та перешкоджає адаптації методів до реального клінічного контексту (Raghuram et al., 2025).

У сучасному українському науковому дискурсі спостерігається методологічна прогалина: наявні дані фокусуються на успішності засвоєння знань (якість навчання), тоді як на сьогодні бракує наукових знань щодо якості та специфіки їхнього застосування у реальній практиці (якість імплементації). Зокрема, спостерігається брак емпіричних даних щодо дотримання фахівцями стандартів mhGAP (чи проводять вони системний скринінг та чи застосовують алгоритми ведення пацієнтів у спосіб, якому були навчені). Водночас актуальність цієї проблеми посилюється тим, що модифікації інтервенцій здійснюються здебільшого без залучення практичного досвіду навчених

фахівців. Це обґрунтовує необхідність даного дослідження, яке розширює фокус на глибоке розуміння бар'єрів, що виникають на етапі переходу від теорії до клінічної дії.

Мета дослідження полягає у виявленні чинників, які впливають на процес впровадження програми mhGAP в українську систему первинної медичної допомоги для розробки рекомендацій, спрямованих на покращення якості допомоги, підтримку мотивації персоналу та забезпечення сталості послуг із ментального здоров'я на первинному рівні.

Методологія дослідження базується на змішаному підході. Кількісна частина включає аналіз епідеміологічних даних НСЗУ та Центру громадського здоров'я. Якісна частина передбачає проведення напівструктурованих інтерв'ю з лікарями ПМД (20–30 осіб), пацієнтами (15–20 осіб), психіатрами та фахівцями з психічного здоров'я (10–15 осіб). Для аналізу системних чинників імплементації використовується рамка Теорії нормалізаційного процесу (Normalization Process Theory) (McEvoy et al., 2014; May et al., 2018). Такий комплексний методологічний підхід дозволяє дослідити процес впровадження mhGAP у його повноті — від системного рівня до індивідуального досвіду.

Застосування NPT дозволяє вивчити процес інтеграції програми mhGAP та з'ясувати, якою мірою нові професійні обов'язки стають частиною щоденної практики, або ж які чинники зумовлюють їхнє відторгнення чи формальне виконання. Вивчення цих процесів допомагає виявити приховані організаційні та індивідуальні бар'єри, що виникають на етапі переходу від навчання до реальної клінічної дії. Дослідження впровадження програми в умовах війни створює необхідне підґрунтя для розробки рекомендацій щодо забезпечення сталої імплементації програми mhGAP у системі первинної медичної допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Fenchak, A., and Gerasimova, A. 2023. "Community Health Needs in Ukraine in the War Context." *European Journal of Public Health* 33 (Supplement_2): ckad160.989. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckad160.989>.
2. Kuchyn, I., Khaustova, O., Sakhandia, I., Burdeinyi, A., and Stashenko, S. 2025. "Implementation of the mhGAP Programme in Medical Education at Bogomolets National Medical University." *Wiadomosci Lekarskie* 78, no. 6: 126035. <https://www.wiadoscilekarskie.pl/pdf-205375-126035?filename=126035.pdf>.
3. May, C., Cummings, A., Girling, M., Bracher, M., Mair, F. S., May, C., Murray, E., Myall, M., Rapley, T., and Finch, T. 2018. "Using Normalization Process Theory in Feasibility Studies and Process Evaluations of Complex Healthcare Interventions: A Systematic Review." *Implementation Science* 13: 80. <https://doi.org/10.1186/s13012-018-0758-1>.
4. McEvoy, R., Ballini, L., Maltoni, S., O'Donnell, C., Mair, F., and MacFarlane, A. 2014. "A Qualitative Systematic Review of Studies Using the Normalization Process Theory to Research Implementation Processes." *Implementation Science* 9, no. 1: 2. <https://doi.org/10.1186/1748-5908-9-2>.

5. Pinchuk, I., Yachnik, Y., Kopchak, O., Avetisyan, K., Gasparyan, H., Ghazaryan, G., Chkonian, E., Panteleeva, L., Guerrero, A., and Skokauskas, N. 2021. "The Implementation of the WHO Mental Health Gap Intervention Guide (mhGAP-IG) in Ukraine, Armenia, Georgia and Kyrgyz Republic." *International Journal of Environmental Research and Public Health* 18, no. 9: 4391. <https://doi.org/10.3390/ijerph18094391>.
6. Raghuram, Harikeerthan, Akanksha J. Rajguru, Mythili M. Pathiyil, Aakrushi Brahmabhatt, Anant Bhan, Jessica Spagnolo, and John A. Naslund. 2025. "Characterizing Modifications to the Mental Health Gap Action Programme (mhGAP) Intervention Guide During Implementation in Low- and Middle-Income Countries Using the Framework for Reporting Adaptations and Modifications to Evidence-Based Interventions: A Systematic Review of Reviews." *International Journal of Mental Health Systems* 19:20. <https://link.springer.com/article/10.1186/s13033-025-00671-z>.
7. Міністерство охорони здоров'я України. 2024. *Відчуття тривоги та порушення сну — найчастіше скарги пацієнтів щодо ментального здоров'я у 2023 році*. <https://moz.gov.ua/uk/vidchuttja-trivogi-ta-porushennja-snu---najchastishe-skargi-pacientiv-schodo-mentalnogo-zdorov%CA%BCja-u-2023-roci>.

БЛАНЯР А.В., студентка МП-2 спеціальності «Психологія» НаУКМА

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРЕДИКТОРИ ЕМОЦІЙНОЇ БЛИЗЬКОСТІ У ГЕТЕРОСЕКСУАЛЬНИХ ПАРАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Хронічний стрес під час воєнного стану впливає на міжособистісні процеси у парі. Він може як посилювати конфлікти через емоційне виснаження, так і сприяти згуртуванню партнерів навколо спільної загрози. Розуміння чинників, що підтримують емоційну близькість, є критичним для розробки програм психологічної допомоги парам в умовах війни.

Емоційна близькість розглядається як динамічний процес, що базується на доступності, чуйності та залученості партнерів (модель BARE, Sandberg et al., 2016). Як основні предиктори близькості у нашому дослідженні виступають:

18. Діадний копінг - спільні зусилля партнерів у подоланні стресу. Дослідження Bodenmann (2019) показало, що навички позитивного діадного копіngu базуються на емоційній підтримці, відкритості та готовності взаємодіяти, що сприяє підвищенню емоційної близькості.
19. Емоційні схеми - індивідуальні переконання щодо природи та способів вираження емоцій. Наявність позитивних емоційних схем сприяє відкритості та довірі у стосунках, в той час як негативні емоційні схеми, такі як надмірне звинувачення, уникання чи заперечення емоцій, можуть перешкоджати ефективному подоланню стресу, створюючи конфлікти (Leahy et al., 2012).

20. Емпатія - здатність до розуміння та співпереживання емоційному стану іншого (М. Davis, 1980).

У ході якісного етапу дослідження (фрілістинг та інтерв'ю з експертами) було виявлено, що суб'єктивні уявлення респондентів про близькість найтісніше пов'язані з можливістю відкритого діалогу та відчуттям безпеки "ми-команди".

Важливим результатом аналізу став виявлений експертами феномен «ресурсного дефіциту емпатії», тобто в умовах війни навіть високий рівень емпатії може не гарантувати близькості, якщо ресурси партнерів вичерпані власним травматичним досвідом. У таких випадках критичного значення набувають навички позитивного діадного копінгу (спільне планування, обговорення новин, фізична підтримка), які компенсують тимчасову емоційну дистанцію, створюючи опору для стосунків.

Встановлено, що негативні емоційні схеми (сприйняття емоцій як слабкості, страх нерозуміння, звинувачення) суттєво посилюють дистанцію між партнерами під впливом воєнного стресу. Зокрема, для чоловіків-військових характерною є схильність до ізоляції («емоційного вакууму»), що може помилково інтерпретуватися жінками як байдужість, створюючи передумови для деструктивних конфліктів.

Попередні результати кількісного дослідження підтверджують, що тривалість стосунків понад 5 років та наявність сформованого до війни (або під час війни) «фундаменту» виступають буфером проти стресу.

Отже, при розробці програм допомоги парам під час війни слід враховувати не лише поточний рівень стресу, а й здатність пари до спільного (діадного) подолання труднощів та особливості їхніх когнітивних моделей сприйняття емоцій.

ЛІТЕРАТУРА

3. Bodenmann G. (2008). *Dyadisches Coping Inventar (DCI)*. Bern: Huber.
4. Davis M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85.
5. Falconier M. K., & Kuhn R. (2019). Dyadic Coping and Its Significance for Marital Functioning. *Frontiers in Psychology*, 10, 988.
6. Leahy R. L. (2012). *Leahy Emotional Schema Scale II (LESS-II)*. American Institute for Cognitive Therapy.
7. Sandberg J. G., et al. (2016). The Brief Accessibility, Responsiveness, and Engagement (BARE) Scale: A tool for measuring attachment behavior in couple relationships. *Family Process*, 51(4), 512-526

БОЛОЗЕНКО В. С., студентка БП- 3 «Маркетинг», НаУКМА,
ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА

ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТІВ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ

Конфлікт як соціально-психологічний феномен супроводжує людство на всіх етапах його розвитку. Термін походить від латинського слова *conflictus*, що означає «зіткнення», і відображає сутність явища як протиставлення позицій, інтересів, цінностей, потреб або оцінок різних суб'єктів взаємодії. У будь-якому колективі, зокрема військовому, конфліктна ситуація виникає тоді, коли накопичені суперечності загострюються настільки, що сторони починають сприймати одна одну як перешкоду для реалізації власних цілей (Манойло та співавт., 2022).

Попри історичну універсальність цього явища, у сучасних умовах конфлікти набувають більшої інтенсивності через зростання соціальної напруги і психологічного навантаження. Людина дедалі частіше діє в умовах обмеженого часу та емоційної нестабільності, що підвищує ймовірність загострення суперечностей у різних сферах життя.

Особливо відчутно це проявляється у військовому середовищі. Військові колективи функціонують за умов жорсткої дисципліни та постійної готовності до дій у стресових ситуаціях. Психологічний стан окремого військовослужбовця безпосередньо пов'язаний із загальною атмосферою підрозділу, тому навіть локальні суперечності можуть мати серйозні наслідки. Дослідження показують, що під час конфлікту погіршення настрою спостерігається приблизно у 85% осіб, які вважають себе «правими», і у близько 70% їхніх опонентів, а після завершення суперечки негативні переживання зберігаються у близько 50% учасників (Плющенко, 2014).

Водночас конфлікт не є однозначно негативним явищем. За певних умов він може виконувати конструктивну функцію, сприяючи усуненню прихованих проблем і підвищенню ефективності спільної діяльності. Проте за неефективного управління конфлікт набуває деструктивного характеру. Наслідки можуть проявлятися в погіршенні міжособистісних відносин, зниженні довіри, емоційній напруженості та зростанні психологічної дистанції між учасниками конфлікту.

Причини виникнення конфліктів у військових колективах доцільно розглядати як комплекс взаємопов'язаних чинників, серед яких можна виділити кілька груп. По-перше, соціально-психологічна (низький рівень адаптації до військового середовища, психологічна несумісність окремих військовослужбовців, недостатня мотивація до служби, наявність певних рис характеру). По-друге, організаційна (недоліки у розподілі обов'язків, перевантаження, нечіткість вимог, низький рівень управлінської культури окремих керівників). По-третє, морально-етична (грубість у спілкуванні,

несправедливе ставлення, неповага до гідності інших, порушення норм службової етики). У певних випадках значення можуть мати і соціокультурні відмінності (різні регіональні традиції, особливості виховання, відмінності у способах комунікації). У сукупності ці чинники створюють підґрунтя для напруженості, яка за певних умов переходить у відкриту конфронтацію [4].

За своїм змістом конфлікти у військовому середовищі можуть мати службовий (діловий) або неслужбовий (емоційний) характер. Перші пов'язані з виконанням посадових обов'язків, розподілом відповідальності, оцінкою результатів діяльності. Другі виникають у сфері особистісних взаємин і часто зумовлені антипатією, образами чи боротьбою за статус. Хоча ці типи умовно розмежовуються, на практиці вони тісно переплітаються: службова суперечність може поступово набути емоційного забарвлення, а особистий конфлікт може почати впливати на якість виконання професійних завдань.

Незалежно від виду, кожен конфлікт розгортається в певній послідовності. Спочатку формується конфліктна ситуація – прихована стадія накопичення протиріч. Далі з'являється усвідомлення суперечності, після чого виникає інцидент, що переводить напругу у відкриту фазу. Наступним етапом є розгортання конфлікту, коли сторони активно відстоюють свої позиції. Завершальна стадія пов'язана із врегулюванням або поступовим згасанням протистояння. Тривалість кожного етапу може бути різною залежно від значущості проблеми, індивідуальних особливостей учасників, умов взаємодії чи навіть позиції керівництва.

Для своєчасного реагування важливо вміти розпізнавати ознаки назрівання конфлікту. Їх можна згрупувати за характером проявів: поведінкові (ігнорування розпоряджень, демонстративна пасивність, порушення дисципліни); емоційні (різка зміна настрою, дратівливість, замкнутість, пригніченість); комунікативні (висловлювання невдоволення, саркастичні зауваження, негативні оцінки на адресу співслужбовців); соціально-психологічні (ізоляція окремих військовослужбовців, формування мікрогруп за принципом «свої – чужі», зростання напруженості у спілкуванні). Наявність кількох таких сигналів одночасно свідчить про підвищений ризик переходу прихованої напруги у відкритий конфлікт.

Попередження конфліктів у військовому колективі передбачає систематичну роботу з аналізу взаємин, виявлення суперечностей на ранніх етапах і своєчасне реагування на них. Важливими є такі кроки: з'ясування реальних причин напруженості, індивідуальні бесіди з учасниками, зниження емоційного напруження, корекція організаційних недоліків, врахування індивідуально-психологічних особливостей військовослужбовців. Не менш значущою є підтримка атмосфери взаємної поваги та справедливості, адже саме порушення цих принципів часто стає пусковим механізмом конфлікту.

Командир виступає як третя сторона, що забезпечує конструктивне вирішення. Дії включають: з'ясування позицій сторін, відокремлення суті проблеми від емоційних нашарувань, спрямування учасників на пошук прийняттого рішення. Стратегії поведінки в конфлікті: компроміс, співпраця,

тимчасове відтермінування, адміністративне втручання – залежно від характеру та ступеня напруженості суперечності (Конфлікти у колективі, 2026).

Отже, конфлікти у військовому колективі є закономірним наслідком взаємодії людей у складних умовах спільної діяльності. Їхній деструктивний потенціал виявляється в погіршенні емоційного стану військовослужбовців, послабленні згуртованості та зниженні ефективності виконання завдань. Водночас за грамотного управління конфлікт може стати джерелом розвитку колективу. Ключову роль у цьому процесі відіграє командир, який має володіти знаннями про причини, ознаки і динаміку конфліктів, уміти своєчасно проводити профілактичну роботу та застосовувати ефективні методи врегулювання. Саме системний підхід до управління конфліктами є важливою умовою підтримання психологічної стійкості й бойової готовності військових підрозділів.

Література:

1. Манойло О. Г., Маслій О. М., Луханін В. В., Норчук Ю. В., Єфіменко А. Є. Основи військового управління. Частина 4. Основи керівництва та лідерства : навч. посіб. Одеса : Військова академія, 2022. 134 с. URL: <https://vaodesa.mil.gov.ua/wp-content/uploads/2024/10/Osnovy-viyskovoho-upravlinnia-CH4.pdf>
2. Конфлікти у колективі: навч. матеріал. URL: <http://www.korekta-vvk.com/kocno/osnovy-pedagogiky-ta-psyh/konflikty-u-kolektyvi> (дата звернення: 24.01.2026).
3. Військова служба: комунікації у військовому середовищі та розв'язання конфліктів у підрозділі: аналітичний матеріал. Neurolutionary. URL: <https://lnk.ua/J4ZRnKk4E> (дата звернення: 24.01.2026).
4. Соціально-психологічні особливості міжособистісних відносин у професійній діяльності: навч. матеріал. Studfile. URL: <https://studfile.net/preview/12797825/page:6/> (дата звернення: 23.01.2026).
5. Плющенко Н. В. Дослідження особливостей взаємозв'язку конфліктності з соціально-психологічним кліматом в колективі військовослужбовців // Навчальний альманах: педагогіка і психологія: зб. наук. праць. Київ : УМО НАПН України, 2014. С. 37–43. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/v_1/37.pdf
6. Комунікативні навички в професійній діяльності: навч. матеріал. Studfile. URL: <https://studfile.net/preview/5149458/page:49/> (дата звернення: 24.01.2026).

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ MLM-СЕРЕДОВИЩА ДО РЕАЛІЙ ВОЄННОГО ЧАСУ

Вже майже чотири роки триває на теренах нашої країни повномасштабна війна і країна живе і працює у відповідних реаліях воєнного часу. В цих реаліях український мережевий бізнес мав активно докладати зусиль до адаптації в нових умовах роботи з врахуванням тих значних суспільних, політичних та економічних змін, що відбулися в усіх сферах життя та економічної діяльності в нашій країні за цей час. Фактично, перед MLM-бізнесом постало питання виживання в нових умовах. Адже, основний напрямок роботи MLM-компаній – це робота з людьми – дистриб'юторами, від яких, власне, залежить в мережевому бізнесі все: торговий оборот фірми, її прибуток, її реноме тощо. При цьому варто відмітити, що MLM-бізнес, як ніякий інший, за природою своєю тяжіє до транскордонності і інтернаціональності, і в нинішніх реаліях вітчизняні MLM-компанії відчувають набагато потужніший конкурентний тиск з боку закордонних компаній, ніж це було до війни. Разом з тим, через війну дистриб'ютори та загалом вітчизняні мережі багатьох компаній, в тому числі і транснаціональних, свідомо відмовляються від співробітництва з колегами з росії та іноді і Казахстану (як частини пострадянської спільноти та MLM-інтернаціоналу в межах колишнього СНГ), та від роботи з товарами, виробленими в росії чи іноді – і в Китаї, при тому, що у деяких крупних транснаціональних MLM-компаній, комерційне виробництво до війни було пов'язане саме з цими країнами. Все вищезгадане, безумовно, могло створити передумови для виникнення кризових явищ різної природи в самому середовищі та в роботі в MLM-бізнесі. Проте, слід також зауважити, що мережевий маркетинг сам по собі є «дитя криз» і кризи – це час його розвитку, оскільки він може в складні часи забезпечити заробіток, соціальну підтримку та комунікацію для людей, що до нього звернулись. Відтак, і в нинішніх реаліях варто було сподіватись на подолання MLM-бізнесом та MLM-середовищем як тих криз, що безпосередньо пов'язані з війною, так і певної опосередкованої кризи у власних методах роботи з дистриб'юторським загалом. Виходячи із сказаного, соціально-психологічне дослідження особливостей розуміння та адаптації MLM-середовища до реалій воєнного часу видається вельми цікавим, проте на даний час найбільш можливим воно є лише у форматі спостереження, іноді – включеного спостереження та бесід з представниками вітчизняного MLM-бізнесу. За нашими спостереженнями та з врахуванням вже досить тривалого (більше 20 років) досвіду спілкування всередині MLM-середовища, можна зауважити, що воно досить успішно адаптувалось до життя і роботи в умовах, що склалися. Так, з самого початку війни MLM-середовище прийняло в роботу з широким впровадженням та використанням, як для дистриб'юторського загалу, так і для клієнтів компаній, життєствердні

настанови про те що, попри всі драматичні переживання сьогодення, пов'язані з війною, «життя продовжується і в ньому є місце і для радості, і для свята, і для подарунків тим, кого любиш». І, що, купивши товар, ти не лише отримуєш та даруєш іншим позитивні почуття, і допомагаєш не лише «своїй» компанії, збільшуючи її товарооборот, але перш за все – своїй країні, підтримуючи її економіку, бо компанія сплатить більше податків, збагативши ресурси країни. Тут варто відмітити і значну професійну допомогу з боку власне самих MLM-компаній, що виявилась ефективною та дієвою і сприяла підтриманню роботи в мережі, та збереженню чи навіть розширенню самих мереж в цілому.

Крім того, саме спілкування всередині MLM- середовища, що носить дружній та позитивний характер, дає і дистриб'юторам і клієнтам відчуття взаємопідтримки та взаємодопомоги. Згаданий розрив зв'язків з колегами з росії і іноді Казахстану, компенсувався появою і укріпленням співробітництва з колегами з Німеччини та Польщі, іноді, рідше, з інших європейських країн, куди на час війни виїхало багато представників вітчизняного MLM-середовища. Зрештою відбулась динамічна стабілізація мереж і ті, хто поїхав, нині часто сприймаються MLM-середовищем, як емісари вітчизняного MLM-бізнесу в країні їх перебування, з можливістю побудови нових ланок мережі серед українських же емігрантів. Такі осередки взаємодії досить успішно створюються і нові люди часто ідуть туди саме за увагою, підтримкою і спілкуванням «зі своїми», іноді приводячи за собою і тих, з ким встигли вже налагодити комунікацію в країні перебування, тобто іде стихійна інтернаціоналізація мережі. Разом з тим, слід зауважити, що значна кількість вітчизняних мережевих спільнот, як в Україні, так і за кордоном, активно включилась у волонтерську діяльність, використовуючи переваги мережевих каналів комунікації та перераховуючи досить значні кошти на підтримку різних підрозділів ЗСУ. Варто також відмітити, що багато «мережевиків» пишаються своєю роботою та мережевою діяльністю, оцінюючи її, як певний вклад в справу допомоги рідній країні «на економічному фронті». Все це позитивно впливає на самосприйняття дистриб'юторського загалу і сприяє укріпленню і розвитку мереж попри всі наявні труднощі воєнного часу.

Безумовно, всі вищенаведені спостереження та узагальнені результати їх аналізу можна вважати лише своєрідним оглядовим дослідженням даної тематики, оскільки вітчизняне MLM-середовище, як і вся наша країна, зараз знаходяться саме в процесі перманентної трансформації, викликаной умовами та реаліями воєнних часів. Втім, особливості адаптаційних та трансформаційних процесів у вітчизняному MLM в цілому, потребуватимуть в подальшому значно більш розгорнутого та ретельного дослідження, що сприятиме кращому розумінню як феномена MLM-бізнесу загалом, так і феномену його адаптації до кризових умов.

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ

В індустріальних та постіндустріальних суспільствах набуття автономії та незалежності юнаків і дівчат охоплює значний віковий період, близько 10-ти років після пубертатного періоду, що зумовлено суспільними вимогами до оволодіння професії. На думку багатьох психологів, вплив суспільства на виховання молоді повинен бути спрямований не на формування автономності їхнього життя, а скоріше здатності одночасно переживати незалежність та взаємозалежність. Так, Grace J. Craig з цього приводу пише, що взаємозалежність передбачає довгострокові зобов'язання і взаємну відданість, які є критичною ознакою людського існування [2].

Досягнення стану власної ідентичності можливе при узагальненні всіх соціальних ролей в єдиний інтегруючий образ "Я", який забезпечує неперервність сприймання індивідом себе у минулому, теперішньому, майбутньому, допомагає зайняти своє місце у суспільстві, визначити смисл буття (Erikson, 1968).

Формування ідентичності – це складний та тривалий у часі процес, якому властивий перебіг якісних етапів формування професійного самовизначення: фатальність, дифузія, мораторій і досягнення ідентичності.

Фатальність ідентичності має місце за умов нав'язування з боку батьків, референтних дорослих вибору професії, ідеології, релігії і т. д. при безумовному їх прийнятті старшокласниками. У такому разі відсутні міжособистісні конфлікти та внутрішні протиріччя молоді при переході до віку дорослості.

Дифузна ідентичність юнаків та дівчат має місце при низькій мотивації вибору професійної діяльності, не сформованій системі цінностей, моральних переконань. Поведінка молоді відзначається спрямованістю на отримання задоволення від життя, відмовою від будь-яких зобов'язань, уникненням розмов на теми особистісного самовизначення. У цьому випадку також відсутнє переживання кризи набуття статусу дорослої людини.

Мораторій ідентичності молоді проявляється у пошуку свого місця в житті, прийнятті рішення щодо самостійного вибору професії, формуванні системи цінностей, релігійних, політичних та інших переконань. Статус мораторію ще можна назвати періодом переживання кризи ідентичності, який характеризується прийняттям відповідальності за власний вибір професії та майбутнє життя. Досягнення ідентичності відбувається після переживання кризи у результаті якої людина робить самостійний вибір подальшого життя, професійної діяльності.

Статус досягнення ідентичності є найбільш бажаним у житті молоді, оскільки пов'язаний із усвідомленням особистісної відповідальності за свою долю. Grace J. Craig розглядає проблему досягнення ідентичності молоді у

залежності від конкретної сфери життєдіяльності. Старшокласник може бути у статусі фатальності відносно статево-рольових уподобань, статусі мораторію при виборі професії або віросповідання і статусі дифузії відносно політичних переконань [2].

Отже, важливий етап формування професійного самовизначення молоді це становлення власної ідентичності. Соціальні статуси фатальності, дифузії, мораторію, досягнення ідентичності визначають відповідний вибір професійної самоідентичності.

Фатальність ідентичності породжує проблему безоцінного прийняття професійного самовизначення, нав'язаного референтною групою. Це проблемна ситуація, яка у подальшому може викликати екзистенційний внутрішній конфлікт та реакцію протесту особистості.

Дифузії ідентичності позначається на низький професійній рефлексії, часто коли молодь не має для себе відповіді на питання про власне професійне майбутнє.

Мораторій ідентичності впливає на стан внутрішньої кризи при виборі професії, подібно до того, як все цікавить, але остаточне рішення прийняти складно. Це певна криза професійної самовизначення, яка може тривати достатньо довго.

Статус досягнення ідентичності молоді, як правило, позначається на свідомому виборі майбутньої професійної ідентичності. Треба зауважити, що навіть у період студентського життя статус ідентичності трапляється не часто, і молодь нерідко переосмислює навчання як час мораторію, пізнання себе у професії. Чи не єдиним мабуть критерієм успішності професійного самовизначення молоді є емоційне задоволення від професійного навчання і подальшої професійної діяльності.

Набуття молоддю ідентичності аналізуємо також з позиції концепції динамічної рівноваги образу світу, образ Я особистості [1]. Статус мораторію, дифузії, фатальності ідентичності мають місце при порушеннях рівноваги між образом світу та образом "Я" із подальшим її відновленням, що відбувається при якісних змінах уявлень про себе, появи нової системи цінностей, самостійному виборі професії та розширенні границь світогляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бушай, І.М. Психологічні особливості розвитку образу світу школярів: монографія. Чернігів: Державне підприємство „Чернігівський державний центр науково-технічної і економічної інформації”. 2007. 382 с.
2. Grace J.Craig. Human development. Pearson Education Canada. 1996. 404 p.

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ВІКАРНОЇ ТРАВМИ У ФАХІВЦІВ СФЕРИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Вікарна травма є одним із ключових професійних ризиків для фахівців у сфері психічного здоров'я, особливо для тих, хто працює з постраждалими від міжособистісного та сексуального насильства, катастроф і збройних конфліктів. Американська асоціація консультування визначає вікарну травму, як емоційний залишок від експозиції до травматичних історій та досвіду інших людей, під час роботи; бути свідком страху, болю та жаху що пережили інші люди American Counseling Association, 2016, Fact Sheet #9). У п'ятому виданні Діагностичного та статистичного посібника з психічних розладів (DSM 5) вікарна травматизація розглядається в межах групи розладів, пов'язаних із травмою та стресом, як форма непрямой експозиції до травми, що може спричиняти ПТСР подібні симптоми, зокрема інтрузивні думки, зміни у базових переконаннях щодо безпеки, довіри та сенсу.

На відміну від вигорання, ці явища є специфічно пов'язаними саме з травмою, яку пережили інші люди. Фахівці з психічного здоров'я — психологи, психіатри, соціальні працівники та консультанти — є особливо вразливими, оскільки контакт із травматичним досвідом є невід'ємною частиною їхньої щоденної професійної діяльності.

Чинники що можуть впливати на розвиток вікарної травми, можна поділити на три види: психологічні, демографічні та професійні. Демографічні чинники зазвичай охоплюють зовнішні, структурні та соціальні маркери, професійні фактори можуть бути пов'язані з організацією роботи.

Психологічні чинники стосуються індивідуальних внутрішніх характеристик, які визначають, як фахівці сприймають, опрацьовують і реагують на травматичний матеріал. У більшості досліджень особистий травматичний досвід виступає одним із найпотужніших предикторів вразливості до вікарної травматизації. Цей чинник є особливо актуальним у воєнних умовах, де багато фахівців мають подібний травматичний досвід, що й їхні клієнти. Хоча наявність травматичного досвіду сама по собі не призводить автоматично до вікарної травми, вона може підвищувати вразливість.

Водночас дослідження підкреслюють захисну роль психологічних ресурсів, таких як самоспівчуття, емоційна усвідомленість і адаптивні стратегії подолання. Ці результати вказують на важливі напрями подальших досліджень для створення профілактичних і навчальних програм (Yazıcı & Özdemir, 2023)

Окрім психологічних змінних, на вразливість до вікарної травматизації впливають також демографічні та професійні чинники. Дані щодо гендерних відмінностей залишаються суперечливими: деякі дослідження визначають жіночу стать, як чинник ризику, тоді як інші не виявляють значущих відмінностей. Сімейний стан, однак, у певних культурних контекстах асоціюється з підвищеною вразливістю. (Mustafa & Iqbal, 2022).

У порівняльному дослідженні Iqbal та Mustafa (2022) було встановлено,

що психіатри демонструють найвищий рівень вікарної травматизації, тоді як психологи — найнижчий. Ці відмінності можуть бути зумовлені різницею в професійних обов'язках, характері контакту з клієнтами та клінічних умовах роботи.

Крім того, накопичення травматичного матеріалу з часом підвищує ризик, що підкреслює важливість довгострокової перспективи в дослідженні вікарної травми. Важливо також зазначити, що всі ці чинники вбудовані в ширші організаційні та культурні контексти. А отже, сучасні дослідження в Україні, можуть мати важливе значення, для подальшого впровадження профілактичних заходів щодо вікарної травми у фахівців сфери психічного здоров'я. Особливо важливо звертати увагу на профілактику негативних явищ серед фахівців сфери психічного здоров'я та зокрема вікарної травми в умовах війни.

Література

American Counseling Association (n.d.). Fact Sheet #9: Vicarious trauma. Downloaded 4/20/16 <http://www.wendtcenr.org>

Leung, T., Schmidt, F., & Mushquash, C. (2023). A personal history of trauma and experience of secondary traumatic stress, vicarious trauma, and burnout in mental health workers: A systematic literature review. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*, 15(Suppl 2), S213–S221. <https://doi.org/10.1037/tra0001277>

Makadia, R., Sabin-Farrell, R., & Turpin, G. (2017). Indirect exposure to client trauma and the impact on trainee clinical psychologists: Secondary traumatic stress or vicarious traumatization? *CLINICAL PSYCHOLOGY & PSYCHOTHERAPY*, 24(5), 1059–1068. <https://doi.org/10.1002/cpp.2068>

McCann, I. L., & Pearlman, L. A. (1990). Vicarious traumatization: A framework for understanding the psychological effects of working with victims. *Journal of Traumatic Stress*, 3(1), 131–149. <https://doi.org/10.1007/BF00975140>

Mustafa, N., & Iqbal, H. (2022). Role of Psychosocial Factors In Vicarious Traumatization: A Comparative Study. *Journal of Gandhara Medical and Dental Science*, 9(1), 53–57. <https://doi.org/10.37762/jgmnds.9-1.172>

Rauvola, R., Vega, D., & Lavigne, K. (2019). Compassion Fatigue, Secondary Traumatic Stress, and Vicarious Traumatization: A Qualitative Review and Research Agenda. *OCCUPATIONAL HEALTH SCIENCE*, 3(3), 297–336. <https://doi.org/10.1007/s41542-019-00045-1>

Yazıcı, H., & Özdemir, M. (2023). Predictors of Secondary Traumatic Stress in Mental Health Professionals: Trauma History, Self-Compassion, Emotional Intelligence. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 41(1), 162–175. <https://doi.org/10.1007/s10942-022-00458-y>

СТАВЛЕННЯ ДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ЯК «БОЛЬОВА ТОЧКА» СВІДОМОСТІ ВІР'ЯН УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Істотним джерелом потенційних і реальних (на щастя, не масштабних) конфліктів у сучасній Україні є становище Української православної церкви (раніше і почасти тепер московського патріархату, УПЦ), її політико-правові відносини з державною владою, стосунки прихильників цієї церкви з рештою суспільства.

Не лише конфесійним, а й ідеологічним антиподом УПЦ є Православна церква України (ПЦУ). Стосунки між вірянами двох церков ґрунтуються, з одного боку, на належності до спільного православного простору, а з другого – на обстоюванні антагоністичних цінностей «русскава міра» і українського світу.

Російська воєнна агресія загострила наявні суперечності. У низці наукових досліджень ідеться про те, що діяльність УПЦ та ідентичність її вірян загрожують / можуть загрожувати суспільству конфліктами. Цю конфесію звичайно звинувачують у підляганні російським впливам, поширенні російської пропаганди, нав'язуванні російської ідеології та культури, руйнуванні української ідентичності (Борейко, 2021; Горкуша, Филипович, 2021; Дияк та ін., 2024; Здіорук, Палінчак, 2022; Кисельов, 2019; Платонова, 2023). Рідше лунають аргументи на захист вірян УПЦ та виправдання її як не проросійської церкви (Fert, 2024).

З'ясування спільних і відмінних рис в оцінці вірянами УПЦ і ПЦУ символічного змісту колективної української свідомості було одним із завдань опитування в межах щорічного моніторингу громадсько-політичної ситуації в Україні, що його у вересні 2025 р. провів Інститут соціальної та політичної психології НАПН України спільно з Асоціацією політичних психологів України за всеукраїнською вибіркою 1209 осіб (на підконтрольних територіях). Структура вибірки враховувала стать респондентів (жінки становили 54.3%), вік (47.3 років), місце проживання (область і статус поселення).

Розподіл респондентів за конфесійною належністю виявився таким: ПЦУ – 705 осіб, УПЦ – 62, Українська греко-католицька церква – 120, Римо-католицька церква – 21, інші конфесії – 22, жодна конфесія – 275 осіб.

Анкета містила, зокрема, пункти про ставлення до державної незалежності України, символів України, російсько-української війни. Відмінності між вірянами ПЦУ і УПЦ вимірювано за χ^2 за трьома групами показників: оцінка матеріальних і духовних символів; ставлення до символічних постатей – історичних діячів і видатних сучасників; сприймання актуальних політичних подій. Далі за допомогою кластерного аналізу в просторі відповідних ознак визначувано структуру відмінностей між цими двома групами.

У відповідях на запитання «Що для Вас особисто є символом України?» значущих відмінностей не виявлено за більшістю ось таких ознак: верби й тополі, гетьманська булава, зброя та спорядження українського козацтва, Майдан Незалежності в Києві, національна валюта (гривня), національні музичні інструменти, пшеничне (житнє) колосся, ріка Дніпро, Тарасова Гора, українська народна пісня, ФК «Динамо» (Київ), ФК «Шахтар» (Донецьк), церковна і релігійна символіка, червона калина, Чорне море.

За дев'ятьма ознаками відмінності виявилися значущими. У їхньому просторі виконано єрархічний кластерний аналіз, за результатами якого визначилися чотири кластери. Зміст кластерів, частку респондентів, які вибрали відповідну ознаку, та значущість відмінностей наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Оцінка матеріальних і духовних символів України
вірянами ПЦУ і УПЦ

Кластери	Символи	Частка респондентів (%), які вибрали ознаку		Значу- щість χ^2
		ПЦУ	УПЦ	
Етнографічний	Національні страви і напої	50.5	29	.001
	Національне вбрання, вишиті рушники	57.7	41.9	.016
Патріотичний	Українська мова	74.3	53.2	.001
	Державна символіка	84.7	74.2	.032
Карпатські гори	Карпатські гори	33.2	17.7	.012
Воєнний	Новітня українська зброя	31.1	3.2	.001
	Острів Зміїний	25.5	12.9	.027
	Сучасні вітчизняні літаки	12.9	3.2	.025
	Острів Хортиця	22.8	3.2	.001

Можна стверджувати, що відмінності між двома групами респондентів є помірно значущими. За більшістю ознак різниці немає. Водночас віряни ПЦУ очікувано виявилися більш прихильними до частини (бо не всього) того, що можна назвати «традиційно українським». Слід, наприклад, звернути увагу на ставлення до державної символіки: різниця є, але не разюча.

Натомість найбільші відмінності простежено в ознаках, що пов'язані з російсько-українською війною: тут віряни УПЦ виявились набагато стриманішими в підтримці українських спроможностей і цінностей. Війна вочевидь спроблематизувала їхнє самовизначення в просторі українсько-російського протистояння.

Розподіл відповідей на запитання «Хто з історичних діячів і/або наших видатних сучасників для Вас особисто найбільшою мірою символізує Україну?» не показав значущих відмінностей в оцінці таких постатей, як: Андрій Білецький, Михайло Грушевський, Джамала, Іранка (Наталія Кузнецова), Віталій Кличко, Ліна Костенко, Сергій Кривонос, Валерій Лобановський, Ярослава Магучіх, Іван Мазепа, Нестор Махно, Ярослав Мудрий, Небесна Сотня, Борис Патон, Симон Петлюра, Привид Києва (легендарний льотчик), Олександр Сирський, Богдан Ступка, Ада Роговцева, Роксолана, Олександр Усик, Іван Франко, Богдан Хмельницький.

Відмінності було зафіксовано за 12 ознаками. Зміст відповідних кластерів, частку респондентів, які вибрали ту чи ту ознаку, та значущість відмінностей відображає табл. 2.

Таблиця 2

Ставлення вірян ПЦУ і УПЦ
до символічних постатей України

Кластери	Постаті	Частка респондентів (%), які вибрали ознаку		Значу- щість χ^2
		ПЦУ	УПЦ	
Клясики літератури	Тарас Шевченко	71.6	54.8	.006
	Леся Українка	49.4	35.5	.036
Сучасні лідери	Володимир Зеленський	38	24.2	.031
	Валерій Залужний	37.6	24.2	.036
Борці за незалежність	В'ячеслав Чорновіл	35.5	17.7	.005
	Степан Бандера	30.4	16.1	.018
Історико- культурні діячі	Володимир Великий	19.9	32.3	.021
	Микола Амосов	15.7	25.8	.041
	Василь Стус	21.8	11.3	.05
Герої нинішньої війни	Мадяр (Роберт Бровді)	17.2	4.8	.011
	Да Вінчі (Дмитро Коцюбайло)	18.6	4.8	.006

Зміст подібностей і відмінностей близький до попередніх показників. Переважає спільне в оцінках більшості ознак, а там, де є різниця, віряни ПЦУ виявляються відносно прихильнішими до проукраїнського змісту, а особливо вразливою видається позиція вірян ПЦУ в ставленні до українських героїв нинішньої війни.

До запитань про сприймання актуальних політичних подій було додано відносно невелику кількість можливих альтернатив для вибору, тому кластерний аналіз не мав сенсу.

На запитання «З якими почуттями зустріли Ви чергову річницю незалежності України 24 серпня цього року?» віряни ПЦУ і УПЦ відповіли

приблизно однаково, вибираючи гордість, гіркоту невинуватих сподівань, нагоду відсторонитись від важких буднів і байдужість. Єдину відмінність зафіксовано за такою ознакою, що це метушня і балаканина як спроба відвернути увагу суспільства від проблем: серед вірян ПЦУ її виділили 10.6%, а УПЦ – 22.6% ($p = .005$).

Наступним було запитання «Хто, на Вашу думку, найбільше винен у тому, що відбулося повномасштабне вторгнення російських військ в Україну?». Не було відмінностей в оцінках провини української влади на чолі з Порошенком, українських державних діячів за всі роки незалежності та загалом усіх перелічених в анкеті суб'єктів. Натомість російську владу на чолі з Путіним звинуватили 60.4% вірян ПЦУ та 45.2% прихильників УПЦ ($p = .019$), США, Європейський Союз і НАТО вважають за винуватців, відповідно, 2.6 і 9.7% ($p = .002$), українську владу на чолі із Зеленським – 1.3% та 4.8% ($p = .03$).

Нарешті, запитання «Якби війну можна було завершити просто зараз, яка з умов була б для Вас прийнятною?» не виявило різниці в оцінці вірянами обох конфесій таких варіантів, як припинення вогню та відведення військ обох сторін від лінії зіткнення, заморожування конфлікту по нинішній лінії зіткнення з наданням Україні надійних гарантій безпеки без формального членства в НАТО, «обмін територіями», коли Росія отримує контроль над Донецькою і Луганською областями в їхніх адміністративних кордонах, а Україна повертає собі контроль над деякими з інших окупованих територій. Натомість зафіксовано різницю в таких ознаках, як повернення до державних кордонів 1991 року, включно з Донбасом і Кримом, повна і безумовна капітуляція країни-агресора (ПЦУ – 37.6%, УПЦ – 22.6%, $p = .019$) і повернення під український контроль територій, окупованих після 24 лютого 2022 р. (відповідно 22.6 і 4.8%, $p = .001$).

Відтак вірянам УПЦ можна закинути більшу піддатливість на проросійські ідеологічні наративи, особливо ті, що стосуються причин і ймовірних результатів війни.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що в символічному просторі колективної свідомості українців постави вірян УПЦ відрізняються не кардинально від постав прихильників ПЦУ, тобто таких, що стали звичними й традиційними за період незалежності. Проте є «больова точка» свідомості вірян УПЦ, яка проблематизує і їхнє суб'єктивне самосприймання, і їхнє становище в суспільстві, – це ставлення до причин, винуватців, перебігу та бажаних перспектив російсько-української війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борейко, Ю. Г. (2021). Православна церква України через призму суспільного дискурсу. *Безпека, релігія, церква в сучасному суспільстві. Монографія*. Вінниця, Видавництво ФОП Кушнір Ю.В., 206–236.
2. Горкуша, О., Филипович, Л. (2021). Концепт «Український світ» як когнітивний ідентифікатор життєвого простору сучасних українців (філософсько-релігієзнавчий аналіз). *Українське Релігієзнавство*, 93,

13-31. doi:10.32420/2021.93.2218

3. Дияк, В., Тушко, К., Волобуєв, В. (2024). Особливості формування множинної ідентичності в умовах російсько-української війни. *Грані*, 27(2), 12-18. <https://doi.org/10.15421/172424>
4. Здіорук, С., Палінчак, М. (2022). Вплив московського патріархату на національну ідентичність у контексті війни Росії супроти України. *Україна дипломатична*, 23, 366–377. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=ukrdip_2022_23_42
5. Кисельов, О. С. (2019). Богослов'я нації: осмислення націй та міжнаціональних відносин у соціальному вченні католицької та православної церков. *Етнічність. Культура. Історія. Соціально-філософські нариси*. К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., с. 249–269. <https://drive.google.com/file/d/1GQv8JeyC-VI68jhd8OdQtPcWD-vTrIVR/view>
6. Платонова, А. С. (2023). Питання легітимності московського патріархату на території України. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі: 6-ті юрид. читання: матеріали Міжнар. щорічної наук. дистанц. конф.* Одеса: Одеський нац. ун-т, 32–35. [en.zois-berlin.de/fileadmin/media/Dateien/3-Publika](https://fileadmin/media/Dateien/3-Publika)
7. Fert, A. (2024). *War and Religion — Views from within Ukraine's 'Russian' Church*, ZOIS Report 6. https://tionen/ZOIS_Reports/2024/ZOIS_Report_6_2024.pdf

Власенко І. А., доцент, доцент кафедри психології особистості та соціальних практик, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

НЕНАСИЛЬНИЦЬКА КОМУНІКАЦІЯ У ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТІВ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ

Тривала російсько-українська війна, глибокі соціальні зміни, численні втрати призводять до підвищення фрустрованості, зростання конфліктності особистості. Вищезгадане призводить, зокрема, до підвищення напруженості у відносинах, як сімейних, так і на робочому місці.

Конфлікти на робочому місці (conflicts in working place) - зіткнення мотивів, уявлень, цінностей, потреб співробітників та/або керівництва через організаційні і індивідуально-особистісні причини.

До організаційних причин відносимо структурно-організаційні, функціонально-організаційні і управлінські. Структурні причини пов'язані з розбіжностями між структурою організації і вимогами діяльності, яку вона здійснює. Функціональні причини конфліктів на робочому місці можуть бути викликані неоптимальними зв'язками між структурними відділами організації, а також між окремими працівниками. Управлінські причини вказаних конфліктів пов'язані з помилками керівника у ході здійснення

управлінської діяльності, прийняттям неефективних управлінських рішень, зокрема тих, що стосуються кадрових змін і перестановок (Ложкін, Пов'якель, 2007).

Значним є пласт індивідуально-психологічних причин конфліктів на робочому місці. Вони асоціюються із характерологічними проявами працівників, особистісними передумовами (незадоволеність актуальних потреб, відчуття невизначеності, дезорієнтація) та особливостями стану і нервової системи (втома, стресові навантаження; підвищена збудливість тощо). До індивідуально-психологічних причин аналізованих конфліктів можна зарахувати і низьку соціально-психологічну компетентність суб'єктів, недостатнє вміння розуміти стани, емоції, переживання - як інших співробітників, так і власні.

Ефективним інструментом вирішення аналізованих конфліктів вважаємо ненасильницьке спілкування (ННС). По-перше, практичне застосування ННС засвідчило його ефективність (Korlipara, Shah, 2022; Sobhani Najafabadi, Fadavi, Mahdad, 2023 та інші). По-друге, значна частина конфліктів на робочому місці мають емоційний характер, що зумовлює важливість акценту на потребах сторін, що є незадоволеними. По-третє, коректність у формулюванні, до якої тяжіє практика ненасильницького спілкування, може бути корисною для розуміння суті проблеми, а отже, для її успішного вирішення.

Концепція ННС виникла у 60-х роках ХХ ст. У США. Засновником її є Маршалл Розенберг, який інтегрував ідеї ненасильства М.Ганді, клієнтцентованої терапії К. Роджерса та положення дзен-буддизму у власний підхід до комунікації (Rosenbeg, 2015).

Ненасильницьке спілкування базується на чотирьох компонентах.

21. Опис поведінки, яка непокоїть суб'єкта, викликає т.зв. негативні переживання.
22. Опис емоцій учасників взаємодії.
23. Прояснення потреб суб'єкта (ів) взаємодії, - тобто того, що є важливим наразі.
24. Коректно сформульоване прохання до іншої сторони (про зміну поведінки, дій).

Одним із засадничих принципів ННС вважають повагу до людини та людської природи, на основі чого суб'єкт може бути відкритим до взаємодії, щиро говорити про наболіле, використовуючи коректні формулювання (без "Ти-тверджень").

Ще одним принципом є емпатія - здатність бути повністю присутнім поруч з тим, що наявне в людині в цей момент часу. Роль емпатії у спілкуванні пов'язана з двома процесами комунікації - говорінням і слуханням. Їх також розглядають як *давання* (говоріння) і *приймання* (слухання). Це дає змогу визначати роль емпатії як розуміння з повагою. Коли суб'єкт повністю сконцентрований на слуханні іншого, його потреба в емпатії задовольняється. Застосування ННС потребує зміни світогляду співробітників, адже фокус уваги необхідно спрямувати на конфлікт (а не від конфлікту, уникаючи або замовчуючи його)

та усвідомлення і відповідну мову. Це означає уникати звинувачень, натомість приділити увагу універсальним людським потребам. Розуміння таких потреб учасників створює ґрунт для спільних пошуків рішень у площині глибокого розуміння один одного і задоволення потреб сторін.

Вказується, що використання тренінгів для навчання ненасильницькому спілкуванню сприяло розвитку комунікативних навичок учасників, а в робочому контексті ННС створює широкий простір для зростання персоналу і організації загалом (Korlipara, Shah, 2022)

Окрім того, застосування ненасильницького спілкування дозволяє покращити організаційну культуру та спілкування між співробітниками. Адже зміна індивідуальної поведінки - не те саме, що зміна організаційної культури. Важливо мати постійні цінності і норми, які утворює керівництво організації. Працівники зможуть утримувати високі стандарти лише тоді, коли і керівники будуть їх дотримуватися. Неприятливе організаційне середовище створює перешкоди для того, щоб співробітники почували себе пов'язаними з колегами і були задоволені приналежністю до організації, тож співробітництво може бути значно ускладненим. Застосовуючи конгруентне лідерство, підтримуючи здорові робочі відносини і змінюючи парадигму від влада над до влада з, керівники можуть використовувати ННС, щоб покращити культуру на робочому місці і комунікацію в організації.

Таким чином, ненасильницьке спілкування є одним із перспективних засобів для конструктивного вирішення конфліктів на робочому місці, який, на наш погляд, доцільно застосовувати в українських реаліях. Таке спілкування базується на глибокому розумінні людини і людської природи та діалозі на основі емпатії і потреб сторін, використання чіткої і ясної мови. Підкреслено, що засобом ННС можна покращити культуру на робочому місці, що потребує уваги з боку керівництва і співробітників.

Література

1. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту Теорія і сучасна практика. К.: Професіонал, 2007.
2. Korlipara M, Shah H. "Power of words": impact, concerns and applications of nonviolent communication training. *European Journal of Training and Development*. 2022 Vol 48, Is. 12, 90-111. <https://doi.org/10.1108/EJTD-03-2022-0030>.
3. Rosenberg M. B. *Nonviolent Communication. A Language of Life*. Encinitas PuddleDancer Press, 2015.
4. Sobhani Najafabadi, A., Fadavi, M. S., & Mahdad, A. (2023). Development of a non-violent communication training package and investigating its effectiveness on social anxiety and bullying of aggressive male students. *Applied Psychological Research Quarterly*. Advance online publication. <https://doi.org/10.22059/japr.2024.363338.644704>

БАР'ЄРИ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЧИННИКИ ДЕСТРУКТИВНОГО КОНФЛІКТУ

Комунікативні бар'єри відіграють ключову роль у формуванні деструктивної моделі протікання конфлікту ще на стадії його прихованого розвитку. Вони перешкоджають адекватному сприйняттю позицій опонента та об'єктивних обставин, що підвищує ймовірність загострення суперечностей у відкриту фазу конфлікту (Рогов, 2011). Для ефективного запобігання негативним наслідкам конфліктів важливо ознайомитися з основними типами таких бар'єрів та навчитися їх своєчасно розпізнавати, а також застосовувати методи подолання когнітивних викривлень.

Негативне емоційне налаштування – цей бар'єр характеризується очікуванням агресії або конфронтації з боку партнера по спілкуванню. Будь-який вислів опонента може сприйматися як напад, що провокує автоматичну захисну реакцію. Внаслідок цього приховані емоційні напруження швидко трансформуються у відкриту агресію (Манойло та співавт., 2022). Така когнітивно-емоційна установка ускладнює об'єктивне оцінювання ситуації і посилює конфліктну динаміку.

Викривлене сприйняття, при цьому бар'єрі відбувається проєкція власних емоцій, упереджень або страхів на опонента, що призводить до його демонізації або перебільшення негативних характеристик. Втрачається здатність виділяти об'єктивні чинники та оцінювати позиції сторін без упереджень (Плющенко, 2014). Як наслідок, збільшується психологічна дистанція між учасниками конфлікту, а конструктивне вирішення проблеми стає мало ймовірним.

Семантичні бар'єри – цей тип бар'єру виникає через нерозуміння лексичного та смислового змісту висловлювань опонента. Різне тлумачення термінів, неоднозначне використання слів або полярні сенси одних і тих же висловлювань можуть стати джерелом конфліктів. Як зазначають Пізанські та Каплан (2015), семантичні бар'єри часто лежать в основі непорозуміння навіть при формально коректній комунікації.

Підтвердження упереджень (confirmation bias), цей бар'єр полягає у фокусуванні уваги лише на тих словах або діях опонента, що підтверджують власну думку, ігноруючи альтернативні аргументи. Така когнітивна упередженість призводить до обмеженого сприйняття ситуації і значно ускладнює досягнення компромісу або пошук взаємовигідних рішень (Тверський, 1974; Рогов, 2011).

Варто зазначити, що всі перелічені бар'єри виникають як механізми психологічного захисту, що допомагають людині знизити внутрішню напруженість та почуття небезпеки (Манойло та співавт., 2022). Проте у контексті здорової комунікації вони стають деструктивними, блокуючи взаєморозуміння та конструктивну взаємодію.

Отже, основним завданням у роботі з комунікативними бар'єрами є розвиток навичок розпізнавання цих перешкод під час спілкування та формування стратегій їх подолання. До таких стратегій належать:

- активне слухання і уточнення значення висловлювань;
- контроль власних емоцій та усвідомлення емоційного стану опонента;
- свідоме протидія упередженням, розвиток гнучкості мислення;
- застосування конструктивних технік комунікації та медіації

Таким чином, подолання комунікативних бар'єрів сприяє зниженню ризику деструктивного розвитку конфліктів та підвищує ефективність міжособистісної взаємодії у колективі.

Література:

1. Манойло О. Г., Маслій О. М., Луханін В. В., Норчук Ю. В., Єфіменко А. Є. *Основи військового управління. Частина 4. Основи керівництва та лідерства* : навч. посіб. Одеса : Військова академія, 2022. 134 с. <https://vaodesa.mil.gov.ua/wp-content/uploads/2024/10/Osnovy-viyskovoho-upravlinnia-CH4.pdf>
2. Плющенко Н. В. Дослідження особливостей взаємозв'язку конфліктності з соціально-психологічним кліматом в колективі військовослужбовців [Електронний ресурс] / Н. В. Плющенко // Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/almanax/38.pdf>
3. Рогов Є. І. *Психологія спілкування : навчальний посібник*. – Х. : НФаУ, 2011. – 132 с. <https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac FINAN/PSYKHOLHIYA-spilkuvannya-Kaydalova-L.H.pdf>
4. Tversky A. & Kahneman, D. Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. Science, 1974. 185(4157), P. 1124-1131 https://sites.socsci.uci.edu/~bskyrms/bio/readings/tversky_k_heuristics_biases.pdf

ЕКСПЕРТИЗА ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ КЛІЄНТІВ ІЗ РИЗИКОМ СУЇЦИДУ ДО СЕРВІСІВ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Через війну, що триває в Україні, та інші небезпечні з точки зору психічного здоров'я фактори кількість людей, що мають думки щодо скоєння самогубства, істотно збільшилося. Хоча офіційна статистика з моменту початку повномасштабного вторгнення РФ не ведеться, відгуки спеціалістів, які надають кризову психологічну допомогу, свідчать про те, що кількість звернень, у яких прямо чи побічно клієнти визнають наявність суїцидальних намірів, збільшується. На жаль, є підстави вважати, що кількість людей в зоні ризику здійснення суїциду буде зростати і надалі. В свою чергу, це вимагає від системи охорони психічного здоров'я вдосконалення механізму виявлення осіб, які знаходяться у зоні суїцидального ризику, та своєчасного забезпечення їх доступу до сервісів психічного здоров'я.

Однією з відповідей на цей виклик було створення у 2024 році мережі Центрів життєстійкості (ЦЖ) як елементу системи соціального захисту та підтримки психічного здоров'я безпосередньо у громадах. Центри життєстійкості визначаються як безбар'єрні соціальні простори громади, що виконують функцію «першої точки контакту» для осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах (Кабінет Міністрів України [КМУ], 2024). Основними завданнями ЦЖ є первинний прийом і консультування, надання психосоціальної підтримки, оцінювання потреб, соціальна навігація та перенаправлення до відповідних сервісів, а також зміцнення соціальної згуртованості громади (Національна соціальна сервісна служба України [НСССУ], 2025). Специфікою діяльності Центрів життєстійкості є низький поріг доступу, орієнтація на потреби людини та застосування мультидисциплінарного підходу (КМУ, 2023).

Таким чином на Центри Життєстійкості покладається завдання бути якомога ближче до людей у громадах, своєчасно реагувати на їх потреби, зокрема і потреби людей, що мають ризик суїциду.

Одним із завдань дослідження, яке проводилось в рамках україно-норвезького проекту «Інституційна співпраця у сфері охорони здоров'я з Україною» було визначити маршрути перенаправлення людей із суїцидальним ризиком від ЦЖ до відповідних сервісів психічного здоров'я (маршрут клієнта) та «вузькі місця», тобто зовнішні та внутрішні бар'єри, які перешкоджають вільному руху клієнта для отримання необхідної допомоги. Учасниками дослідження стали співробітники центрів життєстійкості, що брали участь у дводенних тренінгах з гейткіпінгу, які відбулися у 2025 р. в м. Києві та м. Чернівці. Загалом було навчено 62 працівника ЦЖ з 15 регіонів України (серед них - 32 психологи, 21 соціальний менеджер, 9 фахівців із соціальної роботи).

Зокрема обговорювались наступні питання:

1. Скільки кейсів з суїцидальним ризиком перенаправлено до ЦЖ (по кожному центру)?

2. Звідки вони перенаправлені, звідки цей клієнт потрапив до ЦЖ?

3. До якої саме категорії відносились клієнти з суїцидальним ризиком?

4. Чи здійснювалося та куди саме перенаправлення клієнтів після надання послуг у ЦЖ?

5. Які виявлено зовнішні та внутрішні бар'єри щодо перенаправлення людей, що мають суїцидальний ризик?

Зосередимось на узагальнених відповідях на два останні питання, оскільки саме вони відображають основні точки напруги, що виникають під час перенаправлення.

Загальна кількість кейсів із суїцидальним ризиком по усім ЦЖ за 12 місяців – 111 осіб. Треба сказати, що визначити точну кількість звернень до ЦЖ у низці випадків важко, внаслідок складної організаційної системи Центрів Життестійкості. В частині випадків співробітники ЦЖ паралельно є працівниками інших НДО і мають приватну практику, тож звернення відбувається до конкретної особи, а не обов'язково до самого ЦЖ.

Категорії клієнтів із суїцидальним ризиком, з якими найчастіше працюють ЦЖ (за зменшенням кількості) – військові/ветерани, підлітки, люди у складних життєвих обставинах, члени родин загиблих, внутрішньо-переміщені особи тощо.

Серед маршрутів перенаправлення перше місце з великим відривом зберігає перенаправлення для отримання обстеження лікарем-психіатром (включаючи як державних, так і приватних спеціалістів) – 48 випадків. Цей маршрут є абсолютно логічним, адже в законодавстві міститься норма, яка зобов'язує медичних працівників забезпечувати психіатричну оцінку та необхідні заходи безпеки (які включають долучення психіатра) у ситуаціях, коли особа має симптоми психічних розладів або може становити загрозу для себе чи інших. (Закон України «Про психіатричну допомогу», 2000). На другому місці по частоті перенаправлення знаходяться Центри соціальних служб – 4 випадки, лікарі інших спеціальностей – 3 випадки і інші, менш популярні маршрути.

Нарешті, відповіді на заключне, п'яте питання демонструють наявність бар'єрів щодо звернення до психіатра (в частині випадків також і до психолога\психотерапевта), пов'язані як із зовнішніми, так і з внутрішніми чинниками. Загальний рейтинг згадуваних причин виглядає наступним чином.

1. Побойовання розголосу через порушення конфіденційності і стигматизації з боку сусідів, односельців (10 виборів)

2. Нестача інформації, упередження, нерозуміння, як працює психіатр, психолог (7 виборів)

3. Невизнання проблеми (5 виборів)

4. Складна логістика, щоб дістатися до місця прийому (4 вибори)

5. Матеріальний стан, нестача коштів на психолога\психіатра (4 вибори)

6. Сумніви у якості послуг, професійності психолога\психіатра (3 вибори)
7. Причини, пов'язані із побоюваннями стосовно мобілізації і військової служби (2 вибори)

8. Уникання лікування через почуття сорому та інших причин (1 вибір)

Крім того, респонденти наводили по одному випадку, які скоріше відображають одиничну ситуацію, проте теж є показовими:

- Обмежена кількість альтернатив спеціалістів у громаді (один психіатр на місто)

- Гендерність (в доступі є тільки психіатр-чоловік і дівчина-клієнт не хотіла звертатися до нього, а для того, щоб відвідати психіатра-жінку, потрібно їхати в обласний центр).

Найпоказовішими моментами, на наш погляд, є те, що перше місце серед бар'єрів займає побоювання осуду з боку сусідів, знайомих, родичів в разі звернення за психологічною і особливо психіатричною допомогою. Виходячи з кількісних даних, це особливо стосується мешканців сіл, селищ та невеликих міст, де думка громади «важить» більше, ніж у великому місті, хоча мінімум два з десяти випадків побоювання осуду при опитуванні відносились до мешканців обласних центрів. Друга за кількістю згадувань перепона, а саме – нестача інформації щодо роботи психіатра та психолога, нерозуміння того, як вони працюють і чим можуть допомогти, впливає одночасно і на самих клієнтів, і на їх оточення. Безумовно, останніми роками робота фахівців психічного здоров'я популяризується, об'єм інформації на цю тему зростає, проте, як свідчать результати дослідження, його все ще замало. Нарешті, четверте та п'яте місце серед перепон займають зовнішні причини, відповідно складна логістика і брак коштів для отримання допомоги. Звертає увагу на себе те, що суто матеріальні перепони стоять не на перших місцях і значно поступаються перепонам внутрішнього характеру.

Зібрані під час початкового етапу дослідження дані потребують подальшої обробки і уточнення, проте вони закладають основу для розуміння загальних тенденцій роботи Центрів Життестійкості з людьми, що мають суїцидальний ризик і окреслюють основні задачі, які мають бути вирішені для збільшення доступу людей у суїцидальній кризі до якісної психологічної і психіатричної допомоги, які в цьому випадку можуть зберегти не тільки здоров'я, а й життя.

В подальшому планується продовження дослідження, зокрема проведення глибоких інтерв'ю з респондентами, які мають найбільший досвід в роботі з такими кейсами, а також більш детальне вивчення роботи партнерських організацій, які перенаправляють клієнтів із суїцидальним ризиком до ЦЖ, та від них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про психіатричну допомогу»

Верховна Рада України. (2000, 22 лютого). *Про психіатричну допомогу: Закон України № 1489-III*. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>

2. Кабінет Міністрів України. (2023). Постанова №1049 «Про реалізацію експериментального проекту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості». <https://zakon.rada.gov.ua/go/1049-2023-%D0%BF>

3. Кабінет Міністрів України. (2024). Постанова №83 «Про організацію діяльності та забезпечення функціонування центрів життєстійкості». <https://zakon.rada.gov.ua/go/83-2024-%D0%BF>

4. Національна соціальна сервісна служба України. (2025). Методичні рекомендації для фахівців комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. <https://nssu.gov.ua>

ГОРДІЄНКО А. В., старший викладач, НаУКМА (м. Київ)

МОДЕЛІ СПІЛКУВАННЯ: ЗМІСТ, ТОЧКИ ФРУСТРАЦІЇ ТА КОНФЛІКТИ УЧАСНИКІВ

Конфлікти в діяльності — це моменти зіткнення цілей, поглядів, інтересів учасників, які вимагають конструктивного вирішення. В конфліктних ситуаціях визначальну роль відіграють моделі спілкування, які використовують учасники в своїй діяльності. Успіх в багатьох видах професійної діяльності та вирішення проблем, які її супроводжують, зокрема і конфліктів, визначається спілкуванням.

Мета нашого дослідження полягає в аналізі базових моделей спілкування, визначенні їх вимірів та моментів фрустрації учасників, які виявляють конфлікти в контексті цих моделей.

Точка фрустрації – це момент розвитку діяльності та спілкування, коли блокується цілеспрямована поведінка учасників, коли їхні зусилля не досягають поставленої мети діяльності, що зумовлює емоційний стан учасників (розчарування, роздратування, гнів). Точкою фрустрації є виникнення перешкод (як реальних так і уявних) в досягненні мети діяльності.

Точкою фрустрації нами позначаються моменти спілкування в діяльності, з яких стартують конфлікти. Точка фрустрації виявляє ключові вразливості різних моделей спілкування. З цього моменту ситуація може набутися неконтрольованого характеру, або навпаки: точка фрустрації діятиме як катализатор змін, творчих рішень, а учасники сприйматимуть перешкоди як необхідність мобілізації на шляху до результативного завершення діяльності.

Охопити все різноманіття форм та варіантів спілкування, що представлені в сучасних дослідженнях, досить складна проблема. Тож в нашому аналізі розглядаються такі основні моделі спілкування:

Пізнавальна модель спілкування, в якій реалізується мета передачі значимої для учасників інформації.

Переконлива модель спілкування, в якій реалізується взаємовплив учасників один на одного.

Експресивна модель спілкування, в якій реалізується передача почуттів та емоцій один одному.

Сугестивна модель спілкування, в якій реалізується навіювання або вплив на учасників, спрямований на впровадження суттєвих змін в груповій та індивідуальній діяльності.

Ритуальна модель спілкування, в якій учасниками реалізується завдання моніторингу базових норм спілкування та формування системи нормативної психологічної підтримки в контурі спільної діяльності.

Гіпотеза дослідження. Представлені моделі спілкування охоплюють різноманіття подій, що виникають в спільній діяльності учасників, відповідають процесам спільної діяльності, зумовлюють розвиток діяльності та виявляють конфлікти у визначених точках фрустрації, що відповідають системі та розвитку діяльності в цілому.

Завдання дослідження провести теоретичний аналіз базових моделей спілкування та визначити стартові моменти конфліктів через визначення точки фрустрації в кожній моделі. Аналіз моделей спілкування передбачає визначення суті моделі, відповідних комунікативних дій учасників, умов успішної реалізації моделі в процесі діяльності, точки фрустрації та основних конфліктів моделі.

1. Пізнавальна (когнітивно орієнтована) модель спілкування охоплює процеси передачі та приймання інформації з метою збагачення та деталізації когнітивної моделі діяльності, отримання нових знань та роз'яснення складних питань. В контексті цієї моделі учасники передають один одному важливу інформацію про проблеми, шляхи вирішення, про розуміння подій у розвитку діяльності. Тож учасникам необхідно задіяти свої пізнавальні можливості, інтелектуальні здібності, настанови на спілкування. Спілкування виступає як обмін знаннями, уявленнями та інтерпретаціями, тобто як комунікативний процес.

Пізнавальна модель спілкування: раціональна, орієнтована на формування когнітивної узгодженості, смислової єдності та розуміння.

Комунікативні дії учасників полягають у представленні проблеми, висвітленні її змісту, раціональному викладі інформації, її представленні та обґрунтуванні, у концентрації на проблемі. Учасники постають один перед одним як «мислителі та інтерпретатори реальності»

Успіх та проблеми цієї моделі визначаються тим, як учасники сприймають, інтерпретують, осмислюють інформацію та передають смисли.

Визначальними чинниками конфліктів виступають когнітивні схеми (переконання, установки, очікування), стилі категоризації (прийоми визначення та структурування інформації), стилі атрибуції (пояснення причин), особливі фільтри сприйняття (досвід, знання, культурний контекст). Як у більшості комунікативних ситуацій визначальним є не те, що сказано, а те, як і що зрозуміло. Конфлікти, властиві пізнавальній моделі спілкування, зумовлені конфліктом інтерпретацій (інформація розуміється по-різному, наповнюється різними смислами, зумовлює різні рішення та висновки), конфліктом когнітивних схем (співрозмовники мають різні картини світу, різні цінності, життєвий досвід), конфліктом атрибуцій (атрибуція причин до зовнішніх обставин, чи до особистих властивостей), конфліктом очікувань та

передбачень (очікування розуміння чи певних реакцій).

Інтегративний показник цієї моделі: зміст та розуміння інформації та когнітивна модель діяльності, яку учасники будуть використовувати в подальшому.

Точка фрустрації (point of frustration) полягає у виникненні та поширенні феноменології непорозуміння: у учасників виникає відчуття «ми не розуміємо один одного», «ми говоримо різними мовами». При цьому логіка не сприймається або оцінюється помилковою. очікування та прогнозування не підтверджуються, комунікація руйнується. Точка фрустрації учасників виявляється, коли з'ясовується, що розуміння немає і всі мають власне розуміння. Точка фрустрації в пізнавальній моделі виступає як конфлікт ідей, що спонукає учасників до пошуку творчих рішень. Це точка розчарування напередодні ймовірного моменту інсайту та творчого процесу.

2. Переконлива модель спілкування (persuasive communication model) або персуазивна модель спілкування спрямована на формування орієнтацій та настанов. Учасники через систему логічних доказів реалізують взаємовплив один на одного. Модель використовується з метою викликати у партнера певні почуття, задати нові орієнтації та установки, змінити погляди, цінності чи поведінку співрозмовника, перетворити учасників на однодумців.

Переконлива модель спілкування: цілеспрямована, інтерактивна, раціональна, дієва, орієнтована на когнітивні та поведінкові зміни.

Комунікативні дії, що використовуються, полягають у посиленні впливу, різноманітності та доброзичливості (позитивності) взаємоспрямованих дій, визначенні та формуванні емоційного фону спілкування для учасників, спрямуванні переконливої аргументації, логіки, емоційного впливу, спонуканні до обмірковування та використання фактів, даних, логічних доказів.

Успіх у моделі визначається поєднанням логічних аргументів та емоційного впливу, спрямуванням інформації та додаванням емоційних тригерів, емоційної привабливості, створенням атмосфери довіри через переконання, аргументацію та діалог.

Успіх моделі визначається розумінням та чутливістю партнерів, емоційним ставленням до предмета спілкування, їхньою емоційною культурою. Відповідно класичного підходу, що визначений Аристотелем, модель тримається на «трьох китах»: логіка (логос: факти докази), емоції (пафос: цінності, почуття, переживання), етос (авторитет: статус та репутація учасника).

В контексті моделі виникають конфлікти сприйняття та розуміння, конфлікти прийняття емоційного досвіду, конфлікти дій, конфлікти довіри та стосунків, конфлікти когнітивних дисонансів, коли повідомлення суперечать вкоріненим переконанням учасників, конфлікти цінностей, інтересів, цілей учасників, конфлікти обмеження свободи вибору, конфлікти стилів взаємодії та суперництва між учасниками з різними стилями взаємодії, а саме учасників, що демонструють силові прийоми (домінантні стилі) та учасників, що діють пасивно (підпорядковані стилі).

Точка фрустрації в цій моделі полягає у включенні захисту своєї особистості від впливу, виникненні психологічного внутрішнього опору учасника щодо

моментів силового чи маніпулятивного плану, виникненні недовіри, що руйнує спілкування та призводить до експресії агресії, зумовленої захистом своєї особистості. Точка фрустрації в цій моделі полягає у втраті довіри до учасника, що здійснює вплив, психологічному опорі та протистоянні учасників.

3. Експресивна модель спілкування полягає у трансляції емоцій почуттів та переживань з метою впливу на почуття учасників, формування загального емоційного настрою, а також до спонукання на цій основі учасників до певних соціальних дій, що об'єднують учасників або заради загальної емоційної розрядки.

Експресивна модель спілкування: емоційна, інтерактивна, суб'єктивно детермінована, сповнена саморозкриття.

Комунікативні дії орієнтовані на активізацію механізму психологічного зараження та полягають у впливі на емоційну сферу учасників, стимулюванні їхніх емоційних переживань та зміни станів. Комунікативні дії мають творчий характер, наповненні естетичними нюансами, здійснюються у мотивованих закликах, зверненнях, розкритті власних переживань, що пов'язані з проблемою спілкування, розкритті перспектив розвитку комунікативної ситуації. Комунікативні дії в цій моделі спрямовані на зняття емоційної напруги, досягнення емоційної розрядки, виявленні та поширенні взаємної емпатії та експресії різноманітних, переважно позитивних, емоційних переживань.

Успіх в цій моделі полягає у відповідності комунікативних дій ситуації, точності та яскравості експресії, різноманітні використаних модальностей або аспектів поведінки, афектації та фасцинації спілкування, рівні креативності.

Конфлікти в цій моделі зумовлені емоційністю прямого вияву учасниками своїх переживань, що не відповідає звичній діловій атмосфері або є надмірною.

Моделі властиві наступні конфлікти: конфлікт надмірності емоційних реакцій, конфлікт розбіжностей у емоціях, конфлікт стилів взаємодії між учасниками, які зосереджені на вирішенні проблеми та тими учасниками, які демонструють своє ставлення до проблеми; конфлікт між залученістю учасників у емоційний досвід, що супроводжує вирішення проблеми (конфлікт між максимально та мінімально залученими учасниками); конфлікти емоційного резонансу, коли переживання учасників різні змістовно, що сприймається як образа або як особистий випад проти учасника; конфлікти емоційного вибуху; конфлікти когнітивних суб'єктивних спотворень через різні інтерпретації емоційних проявів. В контексті моделі також проявляються:

Конфлікти емоційного розриву, коли окремі учасники дуже експресивні, відзначаються стилем бурхливої експресії та учасниками з домінуванням раціональної поведінки або стриманої експресії, які не розуміють один одного.

Конфлікт суперництва між учасниками, що прагнуть визначити загальну атмосферу у своєму емоційному ключі та тими, хто дистанціюється або ігнорує інших учасників.

Конфлікт пристосування, коли учасники контролюють та стримують вияв почуттів або приховують їх заради усталеної емоційної атмосфери та загального комфорту, дозволяючи іншим «випустити пару».

Точка фрустрації в цій моделі виникає в період надмірної афектації, зумовлена зростанням емоційного напруження, що порушує конструктивний

процес діяльності, надмірним виявом почуттів та виплеском негативного досвіду у ділову атмосферу, зростанні та критичній точці емоційного навантаження. Точка фрустрації відображає ситуацію зміщення фокусу уваги учасників з вирішення проблеми на демонстрацію свого ставлення до неї.

4. Сугестивна модель спілкування полягає у впливі на мотивацію, ціннісні орієнтації та установки учасників з метою їх змін. Модель полягає в перебудові поглядів та поведінки учасників, заснована на навіюванні (сугестії) з метою зміни мотивації, цінностей, поведінки учасників, здійсненні глибокого емоційного впливу на учасників та присвоєння ними певних ідей, почуттів, установок та спонукання до здійснення рішень.

Сугестивна модель спілкування: емоційна, орієнтована на навіювання та зниження критичності, персоніфікована, спонукальна, дієва.

Комунікативні дії полягають у задіянні активних форм впливу, навіюванні через персоніфікацію на мотиваційну сферу свідомості, ідентифікацію та структуруванні поведінки. Комунікативні дії полягають у навіюванні, спонуканні до переживання почуттів, у емоційному та когнітивному навіюванні, спонуканні до створення яскравих образів та асоціацій відповідних проблемі та контексту, різноманітні комунікативних дій, що мають особливі психологічні нюанси (тембр голосу, ритм мовлення, жести, візуальний контакт).

Успіх в цій моделі визначається здатністю учасників до навіювання, рівнем критичності та сугестивним потенціалом учасників, доведенням до учасників установок, що вносяться, атракцією комунікативних дій. Зокрема важливу роль відіграють інтонаційна стимуляція учасників, різноманітність подання інформації, навіювання, що спрямоване на керування емоційною напругою.

Конфлікти в цій моделі спілкування виникають через розбіжність впливу з особистими цінностями учасників, через усвідомлення маніпуляції, коли прихований вплив розпізнається та наштовхується на внутрішній опір учасників.

Моделі притаманні наступні конфлікти:

Конфлікти емоційного опору при визначенні, що спрямована інформація суперечить особистим почуттям та намірам, цінностям та моральним нормам.

Конфлікт емоційного перевантаження при визначенні психологічного тиску, коли конструктивне спілкування переходить у відкритий конфлікт, конфронтацію, відмову від спілкування.

Точка фрустрації в цій моделі полягає у виникненні емоційного опору, захисної реакції особистості, спрямованої на збереження власних цілей та власної поведінки та протидії примусу, що стає очевидним для особистості. Точка фрустрації проявляється реакцією психологічного відторгнення, реактансу, коли людина визначає, що на неї впливають і реагує спротивом, відмовою від спілкування, що може перейти у відкритий конфлікт.

5. Ритуальна модель спілкування орієнтована на завдання формування системи психологічної підтримки та полягає у реалізації конвенційного характеру спілкування з метою зміцнення спільноти, закріплення та

підтримки норм відносин та взаємному психорегулюванні психічної цілісності контуру взаємодії. Ритуальна модель спілкування спрямована на підтримку соціальних зв'язків, створення почуття спільності, встановлення загальної емоційної атмосфери та дотримання традиційних норм, що лежать в основі ідентичності членів групи.

Ритуальна модель спілкування культурно обумовлена, стабільна, нормативна, символічно наповнена, церемоніальна, інтегративна, орієнтована на цінності, норми, традиції та почуття приналежності учасників.

Комунікативні дії полягають у виконанні ритуалів, канонізації дій, зосередженні уваги на алгоритмах виконання.

Успіх в цій моделі полягає в нормативності та традиційності спілкування, демонстрації самоцінності алгоритмів та норм, адекватній театралізації комунікативної поведінки.

Конфлікти в моделі спілкування виникають через недотримання ритуалів та церемоній, коли порушується передбачуваний хід взаємодії, що підриває загальні норми, цінності та почуття належності. Конфлікти виникають в процесі порушення прийнятої регламентації культурних та соціальних норм. Зокрема моделі властиві наступні конфлікти:

Конфлікт недотримання або ігнорування усталеної послідовності дій, що сприймається як неповага чи загроза.

Конфлікт неприйняття ритуалів кимось із учасників.

Конфлікт несподіваних емоційних реакцій, що виступає як збій у доступі до психологічної підтримки.

Конфлікт ритуалів у вирішенні конфліктів, коли учасник порушує узгоджену схему вирішення конфлікту.

Конфлікт невідповідності соціальній ролі виникає, коли хтось з учасників намагається вийти за межі своєї ролі, що створює проблеми для учасників, які поведуться відповідно до прийнятих норм

Конфлікт «втрати обличчя»: ігнорування ритуалу окремим учасником сприймається іншими не просто як особиста образа або виклик, а й як серйозна загроза спільноті та її стабільності.

Точка фрустрації в цій моделі полягає у відступі від звичної моделі взаємодії, що проявляється у порушенні встановлених правил поведінки, недотриманні та відступі від ритуалів, які закріплені в нормах та регламентаціях, в ігноруванні ритуалів, що втілюють групову єдність, а також є порушенням загальної системи психологічної підтримки.

Конфлікти в ритуальній моделі спілкування сприймаються достатньо гостро, оскільки модель орієнтована на співтовариство, тож навіть незначні відступи від норм сприймаються як розрив зв'язку та цінностей, на яких будується процес спілкування в спільноті. Відповідно феноменологія ігнорування та порушень є точками фрустрації для учасників, що зумовлює конфлікти та боротьбу за відновлення моделі.

Висновки.

1. Проаналізовані моделі спілкування не відображають реальне

багатство та різноманіття спілкування в процесі діяльності. Однак на основі аналізу обраних базових моделей можна визначити основні конфлікти, які супроводжують взаємодію, визначити точки фрустрації та створити умови для конструктивного розвитку діяльності. Оптимальність взаємодії в процесі діяльності проявляється у поєднанні моделей та встановленні умов оптимального використання моделей.

2. Компетентність особистості проявляється у вмілому долученні та комбінуванні моделей. Аналіз моделей спілкування надає можливості для особистості окреслити підходи до моделювання власної комунікативної діяльності. На цій основі відкриваються можливості для усвідомленого сприйняття комунікативного простору діяльнісних та особистих конфліктів та самопрограмування власних комунікативних дій у спілкуванні, зокрема у прогнозуванні та використанні «точок особистої фрустрації».

3. Точка фрустрації є необхідним та закономірним моментом розвитку діяльності, що за певних умов може сприяти її творчому характеру. Точка такої творчої фрустрації виникає в моменти розриву між досягнутим та запланованим результатом. В цей період емоції та переживання фрустрації, що зумовлені високими стандартами щодо результату діяльності, можуть спрямувати діяльність таким чином, що конфлікти набувають конструктивного характеру і діють як каталізатори творчого пошуку та глибшого інноваційного рішення.

4. Конфлікти в діяльності та спілкуванні також можуть бути проявом того, що учасники потрапляють у «пастку ідеалізації», коли намагання досягти високих стандартів зумовлюють нові точки фрустрації («каскад фрустрацій»). Таким чином, точки фрустрації є змістовними закономірними моментами спілкування та діяльності, які збагачують когнітивну модель діяльності, виступають каталізаторами змін, визначення нових перспектив і горизонтів для особистості і спільноти. В будь-якому випадку, навіть при відмові від ідеального виконання та пошуків досконалості в точках фрустрації є можливість для прийняття нових конструктивних рішень.

ГРИЩЕНКО М. Е., студентка БП- 4 «Міжнародні відносини», НаУКМА,
ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА

КОНФЛІКТИ МІЖ ДЕРЖАВАМИ: ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ КОНСТРУКТИВНОГО ДІАЛОГУ

Міждержавні конфлікти є невід'ємною складовою системи міжнародних відносин і виникають унаслідок зіткнення політичних, економічних, ідентифікаційних або безпекових інтересів держав. Традиційно їх аналіз здійснюється в межах теорій балансу сил, геополітики чи міжнародного права. Водночас сучасна конфліктологія дедалі більше акцентує увагу на психологічних вимірах міждержавних конфліктів, оскільки саме вони

значною мірою визначають механізми ескалації, стабілізації або деескалації протистояння.

Вагомий теоретичний внесок у розуміння конфлікту як багатовимірного соціального явища зробив Льюїс Козер. У межах функціоналістського підходу він обґрунтував тезу про те, що конфлікт не є виключно деструктивним феноменом, а може виконувати й конструктивні функції, зокрема сприяти трансформації соціальних відносин, уточненню норм і перегляду інтересів сторін (Coser, 1956). У міждержавному контексті це означає, що конфлікт потенційно може слугувати імпульсом для формування нових форматів співпраці за умови наявності ефективних каналів комунікації та психологічної готовності до переосмислення позиції опонента.

Значний вплив на розвиток психології конфлікту справила теорія Мортона Дойча, який розрізняв кооперативні та конкурентні типи взаємодії. Згідно з його концепцією, конфлікти, що ґрунтуються виключно на конкурентній логіці «виграш – програш», мають тенденцію до ескалації та взаємного виснаження сторін. Натомість кооперативний підхід створює передумови для конструктивного діалогу, пошуку взаємоприйнятних рішень і стабілізації відносин (Deutsch, 1973). Для міждержавних конфліктів це означає необхідність трансформації образу опонента з категорії «ворога» у статус раціонального актора, що діє в межах власних інтересів, страхів і обмежень.

Психологічні чинники мають безпосередній вплив на процес ухвалення зовнішньополітичних рішень. Дослідження Деніела Канемана переконливо демонструють, що навіть високопрофесійні політичні лідери схильні до когнітивних упереджень, зокрема ефекту уникнення втрат, надмірної самовпевненості та спрощеного мислення в умовах кризи (Kahneman, 2011). У міждержавних конфліктах такі упередження можуть спричиняти переоцінку загроз, ігнорування альтернативних сценаріїв та небажання йти на компроміс, навіть коли він є стратегічно доцільним.

Особливе місце в психології міжнародних конфліктів посідає проблема «збереження обличчя» держави на міжнародній арені. Як зазначав Ервін Гофман, соціальні актори прагнуть підтримувати позитивний образ себе у взаємодії з іншими, уникаючи ситуацій символічного приниження (Goffman, 1959). У міждержавних відносинах це проявляється в небажанні визнавати помилки, змінювати офіційну риторику або демонструвати поступки без відповідних символічних компенсацій. Відтак конструктивний діалог потребує таких форматів переговорного процесу, які дозволяють сторонам зберігати політичну легітимність, внутрішню підтримку та почуття контролю над ситуацією.

Практично орієнтований підхід до подолання психологічних бар'єрів у міждержавних конфліктах запропонував Герберт Келман у межах концепції *interactive problem-solving*. Цей підхід передбачає проведення неформальних зустрічей за участю експертів, науковців та представників сторін конфлікту з метою трансформації взаємного сприйняття, зниження рівня ворожості та формування довіри (Kelman, 1997). Такі інтервенції не замінюють офіційної

дипломатії, проте створюють психологічне підґрунтя для подальших переговорів, що підтверджується їх ефективністю в окремих миротворчих процесах, зокрема на Близькому Сході.

Доповнює психологічний аналіз міждержавних конфліктів концепція «дозрівання конфлікту», розроблена Вільямом Зартманом. Згідно з цією теорією, конструктивний діалог стає можливим лише за умови усвідомлення сторонами так званого «болісного тупика» – стану, в якому продовження силового протистояння сприймається як безперспективне (Zartman, 2001). У цьому сенсі психологічні стратегії відіграють роль каталізатора, що сприяє переходу конфлікту з фази ескалації до фази переговорів.

Отже, міждержавні конфлікти не можуть бути ефективно врегульовані без урахування психологічних чинників. Конструктивний діалог потребує інтеграції класичних дипломатичних інструментів із психологічними підходами, спрямованими на подолання когнітивних упереджень, зниження рівня недовіри та забезпечення символічної безпеки сторін. Для сучасної міжнародної практики це означає необхідність міждисциплінарного підходу до аналізу конфліктів, який поєднує конфліктологію, психологію та теорію міжнародних відносин.

Література:

1. Coser L. The Functions of Social Conflict / L. Coser. – New York : Free Press, 1956. – 188 p.
1. Deutsch M. The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes / M. Deutsch. – New Haven : Yale University Press, 1973. – 420 p.
2. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow / D. Kahneman. – New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011. – 499 p.
3. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life / E. Goffman. – New York : Doubleday, 1959. – 259 p.
4. Kelman H. Social-Psychological Dimensions of International Conflict / H. Kelman // International Conflict Resolution. – 1997. – P. 191–205.
5. Zartman I. W. The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments / I. W. Zartman // Global Review of Ethnopolitics. – 2001. – Vol. 1, № 1. – P. 8–17.

ПСИХОЛОГІЧНІ УПЕРЕДЖЕННЯ ЕКСПЕРТА У ПРОЦЕСІ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У сучасному світі збройні конфлікти набувають складного, багатовимірного та асиметричного характеру, що зумовлює зростання ролі конфліктологічної експертизи як одного з ключових інструментів їх наукового аналізу, прогнозування та пошуку обґрунтованих шляхів врегулювання. Водночас експертне оцінювання не може розглядатися як повністю об'єктивний і суто раціональний процес, оскільки когнітивна діяльність експерта детермінована низкою психологічних чинників, зокрема когнітивними, емоційними та ціннісними упередженнями. Це актуалізує проблему меж об'єктивності та нейтральності експертного знання у сфері конфліктології.

Метою тез є аналіз психологічних упереджень, що впливають на формування експертних суджень у процесі конфліктологічної експертизи збройних конфліктів, а також окреслення їхніх методологічних і етичних наслідків.

Теоретичним підґрунтям дослідження є концепції когнітивних упереджень та обмеженої раціональності, розроблені у працях Д. Канемана та А. Тверські (Tversky, Kahneman, 1974; Kahneman, 2011). Згідно з їхніми положеннями, процес формування суджень значною мірою ґрунтується на використанні евристик – ментальних скорочень, що спрощують обробку складної інформації, проте водночас зумовлюють систематичні помилки мислення. У контексті експертного аналізу збройних конфліктів це проявляється, зокрема, у:

- ефекті підтвердження (confirmation bias), коли експерт схильний відбирати та інтерпретувати факти відповідно до вже сформованих гіпотез і світоглядних установок;
- ефекті доступності (availability heuristic), за якого емоційно насичені, драматичні події війни набувають непропорційно великої ваги в оцінюванні й прогнозуванні розвитку конфлікту.

Особливого значення набуває ідеологічна та ціннісна заангажованість експерта. У працях Ф. Тетлока показано, що експерти у сфері міжнародної політики та безпеки нерідко демонструють надмірну впевненість у власних прогнозах за відносно низької точності передбачень (Tetlock, 2005). В умовах збройних конфліктів ця тенденція посилюється внаслідок моральної поляризації, чіткого розмежування сторін на «жертву» та «агресора», що формує жорсткі інтерпретаційні рамки й впливає на пояснення причин, логіки ескалації та можливих сценаріїв розвитку подій.

Вагомим психологічним чинником є також емоційна залученість експерта. Аналіз матеріалів, що містять свідчення насильства, масових втрат і руйнувань, може призводити до вторинної травматизації, емпатійного перевантаження та

емоційного виснаження. Це знижує рівень аналітичної дистанції та ускладнює збереження рефлексивної позиції, внаслідок чого експерт перебуває у напрузі між співпереживанням і необхідністю професійної відстороненості.

Психологічні упередження мають не лише пізнавальні, а й етичні наслідки. Вони загострюють проблему відповідальності експерта за результати експертизи, особливо у випадках, коли аналітичні висновки можуть бути використані для легітимації політичних рішень, виправдання насильства або ескалації конфлікту. У цьому контексті постає питання меж ціннісної нейтральності, необхідності усвідомлення власних світоглядних позицій і постійної методологічної рефлексії.

Отже, конфліктологічна експертиза збройних конфліктів потребує системного врахування когнітивних, емоційних та ідеологічних чинників експертного мислення. Усвідомлення механізмів психологічних упереджень, описаних у працях Д. Канемана, А. Тверські та Ф. Тетлока, є важливою умовою підвищення наукової обґрунтованості експертних оцінок і формування відповідального, рефлексивного підходу до аналізу сучасних збройних конфліктів.

Література:

1. Kahneman D. Thinking, fast and slow / D. Kahneman // The Canadian Journal of Program Evaluation. – 2011. – Vol. 26, № 2. – P. 111–113.

1. Tetlock P. E. Knowing the limits of one's knowledge: Foxes have better calibration and discrimination scores than hedgehogs / P. E. Tetlock // Expert political judgment: How good is it? How can we know? – Princeton : Princeton University Press, 2005. – Chapter 3. – P. 67–120.

2. Tversky A. Judgment under uncertainty: Heuristics and biases / A. Tversky, D. Kahneman // Science. – 1974. – Vol. 185, № 4157. – P. 1124–1131.

ІВАЩИШИН Б. Т., студентка МП-1 «Психологія», НаУКМА

СПІЛКУВАННЯ В ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ КОНФЛІКТАХ: СТРАТЕГІЇ КОПІНГУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дитячо-батьківські конфлікти становлять невід'ємну частину процесу соціалізації дітей дошкільного віку та є важливим контекстом для формування комунікативних компетенцій і стратегій подолання стресу. Особливості спілкування під час конфліктних ситуацій у родині значною мірою визначають траєкторію емоційного та соціального розвитку дитини. У дошкільному віці діти активно засвоюють моделі поведінки, які згодом стануть основою їхніх копінг-стратегій у різноманітних життєвих ситуаціях. Актуальність дослідження комунікативних особливостей дітей у конфліктних ситуаціях посилюється в контексті сучасних викликів, зокрема в умовах воєнного стану в Україні, коли рівень стресу в сім'ях значно зростає, що впливає на якість батьківсько-дитячої взаємодії.

Конфлікт у дитячо-батьківських стосунках розглядається не лише як негативне явище, а як важлива площина для розвитку комунікативних навичок дитини, формування її особистісної ідентичності та автономії. За концепцією емоційної безпеки Каммінгса та Девіс (Cummings, Davies, 1994), реакції дітей на конфлікти значною мірою визначаються рівнем відчуття безпеки в родині. Дослідження Грін (Greene, 2014) демонструють, що переважна більшість дитячо-батьківських конфліктів виникає через недостатню комунікацію та нездатність дорослих врахувати вікові особливості когнітивного розвитку дітей.

Копінг-стратегії поділяються на проблемно-орієнтовані (спрямовані на зміну або усунення джерела стресу), емоційно-орієнтовані (спрямовані на регулювання емоційних реакцій) та стратегії уникнення (Frydenberg, 2017). У дошкільному віці спостерігається перехід від примітивних форм реагування до більш складних, когнітивно опосередкованих стратегій. Важливу роль у цьому процесі відіграє розвиток мови, здатності до рефлексії та саморегуляції. Дослідження Чалмерс та колег (Chalmers, Frydenberg, Deans, 2011) виявили, що вже у віці 3-4 років діти здатні використовувати різноманітні копінг-стратегії, хоча їхня ефективність залежить від підтримки дорослих.

Метою дослідження стало вивчення особливостей спілкування дітей дошкільного віку у конфліктних ситуаціях з батьками та ідентифікація стратегій подолання стресу, які використовують діти віком 3-6 років.

Основні гіпотези дослідження:

1. Активне адаптивне подолання стресових ситуацій формується у дошкільному віці та залежить від якості комунікації дитини з батьками.
2. Ефективна комунікація між батьками та дітьми під час конфліктів сприяє розвитку конструктивних копінг-стратегій.
3. Діти, які демонструють адаптивне подолання конфліктів, відзначаються вищим рівнем розвитку саморегуляції та комунікативних навичок.

Для дослідження комунікативних патернів та поведінки дітей у стресових ситуаціях використовувався метод спостереження на основі аналізу відеоматеріалів, які відображали поведінку дітей дошкільного віку у змодельованих конфліктних ситуаціях із батьками. Вибірку склали 45 дітей віком від 3 до 6 років. Аналіз здійснювався за критеріями: тип емоційної реакції, використані вербальні та невербальні комунікативні стратегії, здатність до саморегуляції, спроби вирішення конфлікту, характер взаємодії з батьками після конфлікту.

Результати дослідження засвідчили, що діти демонструють значне розмаїття комунікативних стратегій у відповідь на конфліктну ситуацію. Домінуючими реакціями виявилися фрустрація та агресивна поведінка, що узгоджується з результатами досліджень про вікові особливості емоційної регуляції у дошкільників. Водночас було зафіксовано випадки активного, проблемно-орієнтованого подолання конфлікту, що свідчить про потенціал розвитку конструктивних комунікативних навичок у цьому віці.

Особливо цінними виявилися спостереження за дітьми, які демонстрували адаптивне подолання конфліктів. Навіть діти 3-4 років виявляли здатність до цілісного, широко контекстуального сприйняття ситуації та пошуку конструктивного виходу. Такі діти відзначалися розвинутою саморегуляцією емоцій, уваги та поведінки, що вказує на ієрархічну впорядкованість їхньої психічної діяльності. Важливою характеристикою їхнього спілкування була здатність підтримувати гармонійні стосунки з батьками навіть після конфліктної взаємодії, формулювати власне розуміння ситуації та транслювати адекватну інтерпретацію подій.

Вербальна комунікація дітей з адаптивними стратегіями характеризувалася використанням конструктивних висловлювань, спробами пояснити власну позицію, запитаннями щодо почуттів батьків. Діти з неадаптивними стратегіями використовували звинувачувальну комунікацію, вимоги, плач як основний засіб комунікації. Невербальна комунікація також суттєво відрізнялася: діти з розвиненим копінгом демонстрували більш відкриту позу тіла, підтримували візуальний контакт, використовували жести для підкріплення вербальних повідомлень.

Аналіз батьківських комунікативних стратегій виявив зв'язок між стилем батьківського спілкування під час конфлікту та типом копінг-стратегій, які використовували діти. Діти, батьки яких практикували авторитетний стиль комунікації з елементами емпатійного слухання, валідації дитячих емоцій та спільного пошуку рішень, мали більш адаптивні стратегії подолання, натомість авторитарний стиль з домінуванням директив та ігноруванням емоційних потреб дитини корелював з розвитком агресивних або уникаючих стратегій.

Аналіз чинників виявив комплексну взаємодію генетичних (тип нервової системи, темперамент, дозрівання когнітивних структур) та соціальних факторів (якість сімейного спілкування, базові моделі поведінки, рівень емоційної підтримки). Особлива роль належить типу прив'язаності: діти з безпечним типом демонструють більшу готовність до відкритої комунікації та конструктивні спроби вирішення проблем (Groh et al., 2014).

Дослідження підтверджує, що відкрите спілкування між батьками та дітьми має вирішальне значення для формування ефективних стратегій подолання стресу та конфліктів. Батьки, які створюють безпечне комунікативне середовище, демонструють власні ефективні стратегії розв'язання конфліктів та надають позитивне підкріплення адаптивним «знахідкам» дітей, сприяють розвитку зрілих форм подолання вже у дошкільному віці. Концепція емоційного коучингу, запропонована Готтманом (Gottman, Katz, Hooven, 1996, p.250), підкреслює важливість батьківського усвідомлення та валідації дитячих емоцій як ключового елементу розвитку емоційної компетентності.

Загальні механізми подолання конфліктів у процесі розвитку збагачуються через додавання деталей когнітивних структур, покращення емоційної регуляції, розширення комунікативних готовностей та навичок. Розвиток мови, довільної поведінки та мета-пізнання здатні системно змінити структуру варіантів подолання конфліктів, яка функціонує під час зустрічі зі стресовими

ситуаціями. Ранні моделі комунікації в конфлікті та копіngu формують підґрунтя для майбутніх стратегій подолання складних ситуацій, що сприяє адаптивному розвитку особистості. Розвиток мовленнєвих навичок відіграє критичну роль у формуванні копінг-стратегій. Діти, які володіють більш розвиненим словниковим запасом для опису емоцій, краще справляються з регуляцією власних емоційних станів та ефективніше комунікують свої потреби під час конфліктів. Дослідження Денхем та колег (Denham, Bassett, Zinsser, 2012) показують, що цілеспрямований розвиток емоційного словника дітей сприяє зниженню рівня агресивної поведінки та покращенню якості стосунків з однолітками. Довільна поведінка, яка активно розвивається саме в дошкільному віці, є ключовою для здатності дитини свідомо обирати копінг-стратегії замість імпульсивного реагування. Розвиток виконавчих функцій, когнітивної гнучкості, дозволяє дітям стримувати первинні імпульси та шукати альтернативні шляхи вирішення конфліктної ситуації. Мета-пізнання, тобто здатність дитини рефлексувати власні думки та емоції, також поступово розвивається в дошкільному віці. Батьківські практики, що включають обговорення емоцій, спільну рефлексію над конфліктними ситуаціями, сприяють розвитку цієї важливої здатності.

В контексті сучасних викликів, з якими стикаються українські родини в умовах війни, особливо актуальним є розвиток стресостійкості та адаптивних копінг-стратегій у дітей. Підвищений рівень батьківської тривоги та стресу позначається на якості взаємодії та може призводити до зростання кількості конфліктів, тому програми психологічної підтримки сімей мають враховувати специфіку травматичного досвіду членів родин та надавати батькам інструменти для підтримки власного психологічного благополуччя, що є необхідною умовою для ефективної комунікації з дітьми.

Висновки проведеного дослідження. Особливості спілкування в дитячо-батьківських конфліктах мають критичне значення для формування копінг-стратегій у дітей дошкільного віку. Вже у ранньому віці діти здатні демонструвати конструктивні комунікативні патерни та проблемно-орієнтоване подолання конфліктів за умови підтримуючого сімейного середовища.

Ключовими чинниками розвитку адаптивних стратегій є якість батьківської комунікації, рівень емоційної безпеки в родині, розвиток мовленнєвих навичок та виконавчих функцій дитини.

Розвиток ефективних стратегій спілкування в конфліктних ситуаціях у дошкільному віці закладає основу для психологічної стійкості та успішної соціальної адаптації у майбутньому. Інвестиції в якість ранньої батьківсько-дитячої взаємодії є важливим напрямком профілактики емоційних та поведінкових розладів у дітей. Подальші дослідження мають зосередитися на розробці інтервенційних програм, адаптованих до українського контексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chalmers K., Frydenberg E., Deans J. (2011) An exploration into the coping strategies of preschoolers: Implications for professional practice. *Children Australia*. 36(3). P. 120-127.

2. Cummings E. M., Davies P. T. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116(3). P.387-405
3. Denham S. A., Bassett H. H., Zinsser K. (2012) Early childhood teachers as socializers of young children's emotional competence. *Early Childhood Education Journal*. 40(3). P. 137-143.
4. Frydenberg E. *Coping and the challenge of resilience*. London: Palgrave Macmillan, 2017. 255 p.
5. Gottman, J. M., Katz, L. F., & Hooven, C. (1996). Parental meta-emotion philosophy and the emotional life of families: Theoretical models and preliminary data. *Journal of Family Psychology*, 10(3). P. 243-268.
6. Greene R. W. *The explosive child: A new approach for understanding and parenting easily frustrated, chronically inflexible children*. New York: Harper Collins, 2014. 318 p.
7. Groh A. M., Fearon R. P., Bakermans-Kranenburg M. J., van IJzendoorn M. H., Steele R. D., Roisman G. I. (2014) The significance of attachment security for children's social competence with peers: A meta-analytic study. *Attachment & Human Development*. 2014. 16(2). P. 103-136.

КЛИМІНА КАТЕРИНА СЕРГІЙВНА, студентка МП-2 «Психологія» НаУКМА

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ТА АДАПТАЦІЯ ЖІНОК, ЯКІ ПЕРЕСЕЛИЛИСЯ ДО НІМЕЧЧИНИ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року спричинило одну з найбільших хвиль вимушеної міграції в Європі з часів Другої світової війни. Мільйони українців були змушені залишити свої домівки у пошуках безпеки, серед яких переважно більшість становлять жінки з дітьми. Гендерна специфіка цієї міграції зумовлена мобілізаційними обмеженнями для чоловіків та покладенням на жінок відповідальності за фізичну, емоційну й соціальну адаптацію сім'ї у новому середовищі.

Вимушене переселення в умовах війни не обмежується лише географічною зміною місця проживання. Воно супроводжується втратою дому, звичного способу життя, соціальних ролей, професійної ідентичності, а також тривалим станом невизначеності щодо майбутнього. Для багатьох жінок цей досвід поєднується з безпосереднім переживанням травматичних подій — обстрілів, втрати близьких, розлуки з партнерами, що істотно підвищує ризик розвитку депресивних і тривожних розладів.

Разом із тим, емпіричні та клінічні спостереження свідчать, що реакції жінок на подібні обставини є гетерогенними. Попри подібність зовнішніх умов, одні жінки демонструють високий рівень психологічної дезадаптації, тоді як інші зберігають функціональність, здатність до саморегуляції та поступової інтеграції у нове соціальне середовище. Це зумовлює зростаючий науковий інтерес до феномену психологічної резильєнтності як ключового ресурсу адаптації в умовах хронічного стресу та травми.

Метою даного дослідження є аналіз психологічної стійкості та адаптаційних процесів у жінок, які переселилися до Німеччини через війну в Україні, з фокусом на взаємозв'язок між резильєнтністю, сприйнятим стресом і депресивними симптомами.

Теоретичні підходи до розуміння психологічної резильєнтності

У сучасній психології резильєнтність розглядається не як стабільна риса особистості, а як динамічний процес успішної адаптації в умовах значних труднощів, стресу та життєвих криз. Такий підхід відображає відхід від уявлення про психологічну стійкість як фіксовану характеристику та акцентує увагу на її процесуальному, контекстуально зумовленому характері. Згідно з класичним визначенням Американської психологічної асоціації, резильєнтність трактується як здатність людини ефективно адаптуватися до стресу, травматичних подій або значних загрозливих життєвих обставин, зберігаючи психологічне функціонування та потенціал розвитку.

Піонерські дослідження Нормана Гармезі заклали підґрунтя для наукового осмислення резильєнтності через призму компетентності та адаптивного функціонування навіть за наявності значних ризикових факторів. У межах його лонгітюдних досліджень було показано, що несприятливі соціальні та сімейні умови не детермінують автоматично розвиток психопатології. Навпаки, результати значною мірою залежать від наявності так званих захисних факторів, серед яких провідну роль відіграють особистісні ресурси, підтримувальні стосунки та сприятливе соціальне оточення.

Подальший розвиток цієї ідеї отримав відображення у працях Анн Мастен, яка запропонувала концепцію «звичайної магії» резильєнтності. Відповідно до цього підходу, психологічна стійкість ґрунтується на функціонуванні базових адаптаційних систем людини, таких як саморегуляція, когнітивна гнучкість, здатність до встановлення та підтримання соціальних зв'язків, а також доступ до емоційної й інструментальної підтримки. Таким чином, резильєнтність постає не як виняткова або рідкісна властивість, а як потенціал, притаманний більшості людей за наявності відповідних внутрішніх і зовнішніх умов.

Соціально-екологічний підхід Майкла Унгара значно розширює індивідуалістичне бачення резильєнтності, наголошуючи на вирішальній ролі соціального, культурного та інституційного контексту. У межах цього підходу здатність людини бути психологічно стійкою залежить не лише від її внутрішніх ресурсів, але й від доступу до матеріальної допомоги, соціальної підтримки, можливостей соціальної інтеграції, а також культурної прийнятності стратегій подолання труднощів. Резильєнтність розглядається як результат взаємодії між індивідом і середовищем, у якому він функціонує.

Зазначений підхід є особливо релевантним у контексті дослідження жінок-біженок, адаптація яких відбувається в умовах нової мовної, правової та культурної реальності. У таких ситуаціях індивідуальні зусилля щодо подолання труднощів часто обмежені системними бар'єрами, пов'язаними з доступом до ресурсів, соціального визнання та підтримки з боку приймаючого суспільства.

В українському науковому дискурсі проблема психологічної резильєнтності набула особливої актуальності у зв'язку з воєнними подіями та масовими вимушеними переміщеннями населення. Вітчизняні дослідники розглядають резильєнтність як багатовимірний феномен, що формується у взаємодії індивідуальних психологічних ресурсів і соціального середовища. У працях С. Богданова, В. Чернобровкіна та В. Чернобровкіної резильєнтність аналізується з позицій соціально-екологічного підходу з акцентом на роль спільноти, соціальних зв'язків і доступу до підтримки в умовах кризових та травматичних подій.

Дослідження Н. Гусак, Л. Коробки, Г. Лазоса, О. Хамініч та інших українських науковців зосереджуються на психологічних механізмах подолання наслідків війни, зокрема на значенні копінг-стратегій, сенсотворення, соціальної підтримки та професійної ідентичності як чинників збереження психічного здоров'я. У межах цих підходів резильєнтність постає не лише як індивідуальна здатність до відновлення після травматичних подій, але й як результат ефективних психосоціальних інтервенцій та підтримувального соціального контексту.

Водночас, попри зростаючий інтерес до проблеми психологічної стійкості в умовах війни, питання резильєнтності жінок-біженок залишається недостатньо вивченим. Наявні емпіричні дослідження переважно зосереджуються на загальних вибірках або на представниках соціономічних професій. Зокрема, магістерські роботи Миронової М. О., Кузьменко Д. Г. та Сігової М. К. зробили вагомий внесок у вивчення резильєнтності в контексті воєнних дій та професійної самореалізації. Однак специфіка адаптації жінок, які були змушені будувати життя в новому соціокультурному середовищі за межами України, потребує подальшого ґрунтового теоретичного та емпіричного аналізу.

Психологічні наслідки вимушеного переселення та роль депресії

Вимушене переселення в умовах війни є потужним хронічним стресором, що впливає на всі рівні психологічного функціонування. Дослідження показують, що жінки-біженки мають підвищений ризик розвитку депресивних розладів, тривожності, психосоматичних симптомів та емоційного вигорання.

Депресія у цьому контексті постає не лише як клінічний розлад, але й як реакція на кумуляцію втрат, невизначеність та тривале відчуття нестачі контролю. Водночас, не всі жінки демонструють однаковий рівень депресивної симптоматики, що підкреслює важливість вивчення модераторів цього процесу, зокрема психологічної резильєнтності.

Сучасні дослідження підтверджують обернений зв'язок між рівнем резильєнтності та депресії: чим вищою є здатність до саморегуляції, когнітивної гнучкості та залучення соціальних ресурсів, тим нижчою є ймовірність розвитку депресивних симптомів навіть за умов високого стресу.

Методологія кількісного дослідження

Кількісний етап дослідження був спрямований на емпіричне виявлення взаємозв'язку між психологічною резильєнтністю, сприйнятим стресом і депресивними симптомами у жінок, які переселилися до Німеччини через війну.

Вибірка

У дослідженні взяли участь 53 жінки віком від 21 до 64 років (середній вік — 38,4 року). Усі учасниці є внутрішньо переміщеними особами або мігрантками з України, які проживають у Німеччині не менше трьох місяців. Близько 60 % респонденток мають дітей. Збір даних здійснювався у форматі онлайн-опитування за допомогою Google Forms упродовж весни–осені 2025 року.

Методики

У дослідженні використовувалися такі психодіагностичні інструменти:

- шкала депресії Бека (BDI-II);
- шкала сприйнятого стресу (PSS);
- шкала резильєнтності Коннора–Девідсона (CD-RISC-10).

Для аналізу взаємозв'язків застосовувався коефіцієнт кореляції Спірмена.

Результати кількісного дослідження

Отримані результати засвідчили, що середній показник депресії за шкалою BDI-II становив близько 17 балів, що відповідає легкому або помірному рівню депресивних симптомів. Це вказує на емоційне виснаження частини учасниць за збереження загальної функціональності більшості з них.

Середній рівень сприйнятого стресу за шкалою PSS становив близько 22 балів, що відповідає помірному рівню. Результати за шкалою CD-RISC-10 продемонстрували середній рівень резильєнтності (близько 64 балів), що свідчить про наявність адаптаційних ресурсів у більшості респонденток.

Кореляційний аналіз показав тенденцію до оберненого зв'язку між резильєнтністю та депресією, а також позитивний зв'язок між рівнем стресу та депресивними симптомами.

Якісний аналіз адаптаційного досвіду

Результати тематичного аналізу глибинних інтерв'ю засвідчили, що процес адаптації жінок, які переселилися до Німеччини через війну в Україні, має поетапний, багатовимірний і нелінійний характер. Адаптація не зводиться до окремого психологічного стану, а охоплює комплекс взаємопов'язаних змін на матеріальному, емоційному, соціальному, комунікативному та екзистенційному рівнях.

На початковому етапі домінуючими є матеріальні та побутові аспекти адаптації, зокрема пошук стабільного житла, оформлення документів, організація побуту, доступ до транспорту, дитячих садків і шкіл. Невизначеність у цих сферах супроводжується підвищеною тривожністю, відчуттям тимчасовості та вразливості. Стабілізація матеріальних умов виступає базовою «точкою безпеки», після якої жінки отримують можливість спрямовувати психічні ресурси на інші аспекти адаптації.

Емоційна адаптація характеризується амбівалентністю переживань: поєднанням вдячності за фізичну безпеку з почуттями втрати, суму та провини вцілілої. У перші місяці переселення часто фіксуються емоційне виснаження, коливання настрою, порушення сну та зниження життєвої енергії. Поступово, у міру формування відносно стабільної рутини, з'являються ознаки емоційного

відновлення — зменшення інтенсивності тривоги, повернення інтересу до повсякденної діяльності та зростання суб'єктивного відчуття контролю.

Важливим компонентом адаптаційного процесу є комунікативна та мовна адаптація. Мовний бар'єр постає одним із ключових чинників соціальної ізоляції та зниження автономії, підсилюючи почуття безпорадності у взаємодії з інституціями та місцевим населенням. Водночас участь у мовних курсах виконує подвійну функцію: інструментальну — як засіб комунікації, та психологічну — як джерело структури, відчуття прогресу й соціальних контактів. Навіть базова мовна компетентність істотно знижує рівень тривоги та сприяє відновленню суб'єктної позиції.

Соціальна адаптація розгортається хвилеподібно: від початкового звуження кола контактів і уникання соціальної взаємодії до поступового входження у локальні спільноти — через навчання дітей, роботу, курси або волонтерську діяльність. Підтримка співвітчизниць і діаспорних мереж часто виступає важливим буфером стресу, проте за умови надмірної замкненості може обмежувати ширшу інтеграцію в приймаюче суспільство.

Окремий пласт адаптаційного досвіду становить особистісна трансформація, що проявляється у зростанні автономії, відповідальності та толерантності до невизначеності. У багатьох респонденток фіксується формування нової ідентичності — перехід від позиції «вимушеної переселенки» до усвідомлення себе як активного суб'єкта власного життєвого маршруту. Важливу роль у цьому процесі відіграють так звані «малі перемоги» — успішно вирішені побутові та інституційні завдання, які кумулюються у відчуття компетентності та психологічної стійкості.

Екзистенційний вимір адаптації пов'язаний з переосмисленням життєвих цінностей, сенсів та уявлень про майбутнє. Жінки порушують питання дому, приналежності, ідентичності між двома культурами, а також можливості «жити далі» після втрати колишнього життя. Формування нових сенсів — через турботу про дітей, професійну реалізацію, навчання або волонтерство — виступає важливим механізмом психологічного відновлення.

Загалом результати якісного аналізу підтверджують, що психологічна адаптація жінок-біженок є складним багаторівневим процесом, у якому резильєнтність реалізується не лише як внутрішня характеристика, а як результат взаємодії особистісних ресурсів із соціальним та інституційним середовищем приймаючої країни.

Висновки

Отримані результати підтверджують, що психологічна резильєнтність виступає ключовим ресурсом адаптації жінок, які пережили вимушене переселення через війну. Поєднання кількісного, якісного та практичного підходів дозволило комплексно осмислити психологічну динаміку цього процесу та окреслити напрями подальших досліджень і практичних інтервенцій.

ЛІТЕРАТУРА

Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – 2016. – Вип. 3(1). – С. 111–117.

Гусак Н., Чернобровкіна В., Чернобровкін В., та ін. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. – Київ : НАУКМА, 2017. – 92 с.

Зликов В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. – Київ, 2016. – 219 с.

Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання : монографія. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. – 158 с.

Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень // Актуальні проблеми психології. – 2018. – Вип. 14. – С. 26–64.

Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій : психологічний практикум / за ред. Л. М. Карамушки. – Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. – 76 с.

Сьомкіна І. С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців: стан та перспективи // Збірник наукових праць ХІСТ Університету «Україна». – 2015. – № 11. – С. 102–105.

Чернобровкіна В., Чернобровкін В. Феномен резильєнтності у контексті соціо-екологічного підходу і дискурсу // Психологія та психосоціальні інтервенції. – 2020. – № 3. – С. 59–66.

Angeler D. G., Allen C. R. Quantifying resilience // Journal of Applied Ecology. – 2016. – Vol. 53. – P. 617–624. – DOI: 10.1111/1365-2664.12649.

Bonanno G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? // American Psychologist. – 2004. – Vol. 59, No. 1. – P. 20–28.

Connor K. M., Davidson J. R. T. Development of a new resilience scale: The Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC) // Depression and Anxiety. – 2003. – Vol. 18, No. 2. – P. 76–82.

Fletcher D., Sarkar M. Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory // European Psychologist. – 2013. – Vol. 18, No. 1. – P. 12–23.

Masten A. S. Ordinary magic: Resilience processes in development // American Psychologist. – 2001. – Vol. 56. – P. 227–238.

Southwick S. M., Bonanno G. A., Masten A. S., et al. Resilience definitions, theory, and challenges: Interdisciplinary perspectives // European Journal of Psychotraumatology. – 2014. – Vol. 5. – DOI: 10.3402/ejpt.v5.25338.

Ungar M. Resilience across cultures // British Journal of Social Work. – 2008. – Vol. 38. – P. 218–235.

АЛЕКСИТИМІЯ ЯК ПРЕДИКТОР ТРУДНОЩІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

В умовах сучасного освітнього середовища особливої ваги набуває здатність студентської молоді до конструктивної взаємодії та регуляції міжособистісних конфліктів. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу сучасної психологічної науки до емоційної сфери особистості як ключового чинника соціально-психологічної адаптації в умовах освітніх та професійних змін. Особливої уваги набуває феномен алекситимії — особистісної характеристики, що проявляється у труднощах усвідомлення, диференціації та вербалізації власних емоцій і може суттєво впливати на адаптаційні процеси особистості в ситуаціях життєвих переходів, зокрема під час вступу до закладу вищої освіти.

Алекситимія розглядається як один із психологічних чинників, що потенційно ускладнює адаптацію до нового соціального та навчального середовища. Водночас її вплив не є детермінуючим, оскільки процес психологічної адаптації формується під впливом комплексу індивідуально-психологічних, соціальних і контекстуальних факторів.

Метою дослідження є теоретичний аналіз та емпіричне вивчення психологічних чинників адаптації студентів першого курсу, зокрема визначення ролі алекситимії у структурі психологічних труднощів цього процесу.

Об'єктом дослідження є процес психологічної адаптації студентів першого курсу до освітнього середовища.

Предметом дослідження є особливості прояву алекситимії як психологічного чинника адаптації студентів першого курсу та її взаємозв'язок із рівнем психологічної адаптивності.

У психологічній літературі алекситимія розглядається як відносно стійка особистісна характеристика, що виявляється у труднощах емоційної регуляції, диференціації та вербалізації емоційних станів. Для осіб із підвищеним рівнем алекситимії також характерні зовнішньо орієнтований тип мислення, зниження здатності до фантазування, а також труднощі міжособистісної взаємодії. Недостатня здатність до розпізнавання власних і чужих емоцій може зумовлювати зниження емоційної експресії, що в соціальній взаємодії часто інтерпретується як емоційна відстороненість (Вашека Т. В., Тукаєв С. В., Паламар Б. І., Долгова О. М., Федорчук С. В. 2019).

У сучасній психології існують різні підходи до пояснення природи алекситимії. Біологічний підхід пов'язує її з нейрофізіологічними особливостями функціонування мозку. Психологічні концепції трактують алекситимію як набутий феномен, що може формуватися під впливом

психотравматичного досвіду або виступати як механізм психологічного захисту (Готич В. О., Федик О. В. 2025).

Адаптація визначається як процес пристосування особистості до змін умов життєдіяльності за допомогою фізіологічних, психічних і соціальних реакцій, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування у нових умовах. Важливим показником успішності цього процесу є адаптивність, яка розглядається як здатність особистості до психологічних і соціальних перебудов, що забезпечують збалансовану взаємодію із соціальним середовищем (Мачинська Н. І., Марчук А. В. 2012).

Емпіричне дослідження проводилося із застосуванням методів математичної статистики для кількісного та якісного аналізу отриманих результатів. Для діагностики рівня алекситимії використовувалася Торонтська шкала алекситимії (TAS-20), що дозволяє оцінити труднощі ідентифікації почуттів, труднощі вербалізації емоцій та зовнішньо орієнтований тип мислення. Для визначення рівня психологічної адаптивності застосовувалася методика «Самооцінка психологічної адаптивності», спрямована на оцінювання адаптаційного потенціалу особистості в умовах змін соціального середовища.

У дослідженні взяли участь 57 студентів першого курсу НаУКМА віком 17–18 років. Із них 19 осіб (33,3 %) становили студенти факультету інформатики, а 38 осіб (66,7 %) — студенти факультету охорони здоров'я, соціальної роботи та психології. Дослідження проводилося у стандартизованих умовах із дотриманням принципів добровільності участі та конфіденційності отриманих результатів.

Аналіз результатів дослідження показав варіативність рівнів алекситимії та психологічної адаптивності серед студентів. Отримані дані засвідчили наявність помірного негативного кореляційного зв'язку між загальним показником алекситимії та рівнем психологічної адаптивності ($r = -0,420$). Це свідчить про те, що зростання труднощів усвідомлення та вербалізації емоцій супроводжується зниженням здатності студентів ефективно адаптуватися до нових освітніх та соціальних умов.

Подальший аналіз із урахуванням професійної спрямованості навчання показав неоднорідність досліджуваного зв'язку. У студентів факультету охорони здоров'я, соціальної роботи та психології встановлено більш виражений негативний кореляційний зв'язок між рівнем алекситимії та психологічною адаптивністю ($r = -0,452$). Отриманий результат може бути зумовлений специфікою професійної підготовки, яка передбачає високий рівень розвитку емоційної компетентності, емпатії та рефлексивності. У таких умовах труднощі емоційного усвідомлення можуть суттєво ускладнювати процес адаптації до навчального середовища.

Натомість у студентів факультету інформатики зв'язок між досліджуваними показниками виявився слабким і статистично незначущим ($r = -0,115$). Ймовірно, це пов'язано зі специфікою навчальної діяльності, орієнтованої переважно на аналітичне мислення, логічні операції та технічні навички, де роль емоційної рефлексії в процесі навчальної адаптації є менш вираженою.

З метою додаткової перевірки отриманих результатів було проведено порівняльний аналіз рівня психологічної адаптивності студентів із різним рівнем алекситимії за допомогою непараметричного критерію Манна — Уїтні. Результати статистичного аналізу засвідчили наявність достовірних відмінностей між алекситимічною та неалекситимічною групами студентів. Зокрема, студенти з підвищеним рівнем алекситимії продемонстрували статистично значущо нижчі показники психологічної адаптивності порівняно зі студентами з низьким рівнем алекситимії.

Водночас порівняльний аналіз рівнів адаптивності між студентами різних факультетів не виявив статистично значущих відмінностей незалежно від рівня алекситимії. Це може свідчити про те, що емоційна регуляція виступає універсальним психологічним ресурсом адаптації, значущим для студентів різних напрямів підготовки.

Інтерпретація отриманих результатів дозволяє розглядати алекситимію як психологічний чинник, що опосередковує процес адаптації студентів через механізми емоційної регуляції та соціальної взаємодії. Труднощі усвідомлення та вербалізації емоцій можуть обмежувати здатність особистості до рефлексивного осмислення власного емоційного досвіду, що ускладнює формування ефективних копінг-стратегій у ситуаціях навчального та соціального стресу. Зниження рівня психологічної адаптивності у студентів із підвищеним рівнем алекситимії може бути пов'язане з обмеженою здатністю до інтеграції емоційного досвіду у процес прийняття рішень та регуляції поведінки. Відсутність чіткої диференціації емоційних станів знижує ефективність саморегуляції, що, своєю чергою, ускладнює пристосування до нових соціальних ролей та вимог освітнього середовища.

Виявлена різниця сили кореляційного зв'язку залежно від професійної спрямованості навчання може свідчити про контекстуальну зумовленість ролі емоційної компетентності у процесі адаптації. У професіях соціально-гуманітарного спрямування, де важливе значення мають міжособистісна взаємодія, емпатія та рефлексивність, труднощі розуміння емоцій можуть істотно ускладнювати формування професійної ідентичності та адаптацію до навчальної діяльності. Натомість у спеціальностях технічного спрямування вимоги до емоційної рефлексії можуть бути менш вираженими, що частково нівелює вплив алекситимії на адаптаційні процеси.

Отримані результати також можуть свідчити про те, що алекситимія виступає не лише індивідуальною особистісною характеристикою, а й фактором, який опосередковує якість соціальної взаємодії. Недостатня здатність до розпізнавання емоцій інших людей може ускладнювати формування соціальної підтримки, яка є важливим ресурсом адаптації студентів першого курсу.

Таким чином, алекситимію доцільно розглядати як багатовимірний феномен, що впливає на адаптацію через поєднання когнітивних, емоційних і соціально-психологічних механізмів. Отримані результати підтверджують необхідність врахування рівня розвитку емоційної компетентності при

організації психологічного супроводу студентів у період входження в освітнє середовище.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні вибірки, врахуванні додаткових психологічних змінних, зокрема рівня стресу та соціальної підтримки, а також у розробці програм психологічного супроводу студентів у період адаптації під час навчання.

Література:

Вашека Т. В., Тукаєв С. В., Паламар Б. І., Долгова О. М., Федорчук С. В. Зв'язок алекситимії з індивідуально-типологічними властивостями, емоційною сферою та психічними станами особистості / Т. В. Вашека, С. В. Тукаєв, Б. І. Паламар, О. М. Долгова, С. В. Федорчук // Клінічна медицина. — 2019. — № 3-4. — С. (PDF має статтю). — DOI: [https://doi.org/10.31612/2616-4868.4\(10\).2019.04](https://doi.org/10.31612/2616-4868.4(10).2019.04). URL: <https://cp-medical.com/index.php/journal/article/view/77>

Готич В. О., Федик О. В. Проблема алекситимії в сучасному науковому дискурсі / В. О. Готич, О. В. Федик // Наукові записки. Серія: Психологія. — 2025. — Вип. 1(7). — С. 58-62. — DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-1-7>. URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/psychology/article/view/648>

Мачинська Н. І., Марчук А. В. Психолого-педагогічні аспекти адаптації першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі / Н. І. Мачинська, А. В. Марчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Психологічна. — 2012. — Вип. 1. — С. 142-150. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1351>

КОПЕЦЬ Л. В., доцент, НаУКМА

ВНУТРІШНІ КОНФЛІКТИ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇХ ДЕТЕРМІНАНТИ

Конфлікти розглядаються в соціальних науках як соціальний феномен і атрибут функціонування будь-якого суспільства. Конфлікт розглядається як соціально-психологічне явище, системний феномен соціальної взаємодії сторін (осіб, груп), що керуються суперечливими потребами та інтересами, прагнуть вирішити такі суперечності, діють або деструктивно (проявляючи взаємовиключні форми поведінки, когнітивні та поведінкові стратегії) або продуктивно. Суть конфлікту полягає у процесі виявлення та розвитку суперечності цілей, ставлень та дій людей, що зумовлені об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Основна увага дослідників спрямована на конфлікти, що реалізуються у формі відкритого протистояння та взаємодії осіб чи груп. Значно менше уваги дослідники спрямували на дослідження конфліктів на індивідуальному рівні, до внутрішніх «невідкритих», часто глибоко прихованих суперечливих станів особистості. Однак будь-який конфлікт «стартує» та розвивається у внутрішньому світі особистості, інколи тривалий час існує у прихованих формах, потім у формі усвідомлення суперечності цілей, інтересів, мотивів особистості, перш ніж виявиться у

формі відкритого протистояння (суперечок, зіткнень, конкуренції, агресії, ескалації) чи досягне конструктивного вирішення (обговорення, спілкування, усвідомлення, розвитку стосунків та перебудови ситуації).

Варто зазначити, що часто об'єктивно існуючі конфлікти, які стосуються всіх та об'єктивно зачіпають інтереси групи, спільноти чи суспільства можуть їх «не цікавити», а лише мати значення для окремих особистостей, усвідомлюватися ними. Конфлікт зароджується та існує в просторі внутрішнього світу окремої особистості. Багато соціальних конфліктів стартують як конфлікти особистості з групою. Так само якого б рівня не стосувався конфлікт (міжособистий, груповий, міжгруповий, міжнародний), його вирішення в багатьох випадках передбачає адресованість впливів окремим учасникам конфліктів, щоб саме вони сприяли вирішенню та завершенню актуального конфлікту, незалежно від кількості учасників самого конфлікту. В науковому розгляді вивчаються ділові, соціо-емоційні конфлікти, ресурсні, організаційні конфлікти та інші види конфліктів. Однак дієвими чинниками конфліктів виступають індивідуальні психологічні властивості, які не лише збільшують можливість конфліктів, а й в сучасних умовах конкурують витісняють інші варіанти змістовних конструктивних конфліктів, перетворюючи їх в конфлікти індивідуального особистісного плану. В сучасних умовах поширюється тип конфліктів особистісного характеру від осіб, які проявляють агресивність, ворожість, готові до конфлікту, виступають каталізаторами конфліктів і створюють навколо себе атмосферу зіткнень, ворожості, щоб перебувати в центрі суспільної уваги та інтересу.

Питання по розгляд закономірностей конфлікту на індивідуальному рівні є актуальним і має важливе методологічне і практичне значення, оскільки стосується повноти розгляду конфліктної феноменології в єдиній теорії. Проблема має також практичний аспект, оскільки цим визначається і характер досліджень, і відповідно технології консультування та психологічної практики.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні детермінантів внутрішніх конфліктів особистості та їх емпіричному дослідженні.

Завданнями дослідження є теоретичний аналіз конфліктної феноменології в контексті внутрішнього світу особистості, формування програми емпіричного дослідження з метою розкриття детермінації внутрішніх конфліктів, визначення практик вирішення внутрішніх конфліктів особистості

Внутрішній (внутрішньо особистісний) конфлікт виникає в процесі становлення взаємодії особистості з оточенням і суб'єктивно переживається як протиріччя між різними несумісними вимогами особистості до себе, до оточення, до своїх соціальних моделей поведінки.

Внутрішні конфлікти виступають одним із основних чинників розвитку. Внутрішні конфлікти закономірно виникають в кризові періоди розвитку особистості як розрив між різними мотивами, прагненнями чи схильностями особистості та спрямовані на фруструючі екзистенційні дилеми. Досвід внутрішніх конфліктів, пов'язаний із соціальним досвідом особистості, в ідеалі веде до усвідомлення, до особистісного зростання, до конструктивних дій.

Кожна особистість носить в собі певну множину внутрішніх конфліктів, містить в собі «внутрішню війну» різного масштабу. Джерелом внутрішніх конфліктів є суперечливість соціальних вимог, які спрямовані в процесі соціалізації і можуть суперечити особистим переконанням та цінностям особистості, зумовлюють суперечливість ідентичності, цінностей, когнітивних уявлень. В цілому парадоксальність конфліктів зумовлена суперечностями розвитку та зростання особистості, яка носить в собі «парадоксальний» конфліктний менталітет, вчиться розпізнавати свою «внутрішню війну в деталях», що в оптимальному варіанті розвитку навчає і розвиває особистість, вчить розпізнавати, приймати, трансформувати та інтегрувати суперечливі структури в свою особистість та підніматися у своєму розвитку на вищий рівень психічної організації.

Внутрішні конфлікти – це процеси, що виникають через уявну чи реальну несумісність або відмінності щодо різних вимірів: цілі, переконання, ідеї, інтереси, правила, цінності, моделі поведінки. Детермінантами виступають суперечливі вимоги сім'ї, суперечливі вимоги вихователів та педагогів та більш широкого оточення, які приносять різні культури, що в цифровому сучасному світі стають одним із дієвих чинників сучасного життя.

Внутрішня конфліктність особистості формується в дитинстві в умовах емоційного неблагополуччя дитини при вихованні, що пов'язано з відсутністю психологічної підтримки та участі дорослого в житті дитини, з негативним досвідом зворотного зв'язку щодо діяльності дитини, її поведінки та особистості в цілому.

Внутрішня конфліктність особистості формується в процесі індивідуального розвитку при умові виховання, коли вимоги дорослих занадто імперативні, коли дорослий використовує постійно методи силового тиску, що породжує глибокий внутрішній конфлікт, коли дитина поводить себе як зовнішньо слухняна дитина, яка «потрібна дорослому», однак перебуває у внутрішньому напруженні. Стороною такого виховання є недостатність або відсутність емоційного контакту з дорослим (з матір'ю), що зумовлює почуття незахищеності та вразливості, формує базову відповідну модель стосунків з іншими, що фіксує емоційно напружений характер стосунків.

Низька оцінка спрямована особистості переживається емоційно, викликає глибокі внутрішні негативні стани, знижує адаптивні можливості, може спричинити емоційний вибух, навіть у дорослої людини. Негативна оцінка є травматичною ситуацією для людини у будь-якому віці. Постійна хронічна низька самооцінка стає джерелом внутрішньої конфліктності особистості, формує основи конфліктів з іншими людьми. Негативний досвід орієнтації у світі створює основу для розвитку заздрості, егоцентризму. Цим зумовлюється зростаюче психологічне напруження та внутрішня конфліктність. З цього випливають відповідні наслідки. Коли в ранньому дитинстві дитина не отримує психологічної підтримки та допомоги, то постійний дискомфорт, психологічна напруга, емоційні тривоги знижують рівень психологічного захисту, зумовлюють акумуляцію конфліктності та формують готовність до конфліктної взаємодії у майбутньому.

Таким чином, в дитинстві в умовах виховання з силовими методами через контроль, вимоги та відсутність підтримки через емоційне неблагополуччя відбувається акумуляція внутрішніх конфліктів та закладаються основи конфліктної готовності особистості широкого плану.

Причиною внутрішньої конфліктності виступає низька самооцінка як наслідок негативної чи недостатньої позитивності системи зворотного зв'язку для дитини щодо її поведінки, діяльності, навчання, що зумовлює втрату почуття цінності власної особистості, втрату впевненості, призводить до формування емоційного захисту від світу, відмови від діяльності, або ж формування хворобливих амбіцій щодо майбутнього життєвого реваншу, боротьби проти всіх. Таким чином внутрішня конфліктність пронизує світогляд особистості, її самосприйняття, стосунки з іншими людьми, впливає на широкий контекст діяльності і спілкування людини. До внутрішньої системи конфліктності додаються зовнішні проблеми: відсутність знань, помилки, невдачі. Драматичність життєвої історії полягає в тому, що позитивні стратегії виховання сприяють розвитку особистості, самореалізації, формують почуття власної гідності, однак вони не знімають проблему розвитку внутрішньої конфліктності особистості. Детермінації внутрішньої конфліктності мають більш складний характер, інші системні чинники розвитку.

Причинами внутрішніх конфліктів у дорослої людини виступають відсутність комунікативних навичок для повноцінного спілкування, нерозвинутість та невідповідність соціальних стратегій новим обставинам, відсутність уміння приймати відповідальні рішення; зростаючі вимоги оточення (примусовість соціальних ситуацій; надлишок зобов'язань).

Внутрішній конфлікт переживається дорослим як емоційна напруга, розчарування в собі. Внутрішній конфлікт переживається навіть в ситуації успіху чи досягнень як розбіжність між тим, що особа має відчувати і тим, що вона відчуває насправді. Однією із ситуацій виникнення внутрішнього конфлікту є досягнутий успіх, який вимагав великих зусиль, коли замість радості виникає почуття втоми, розчарування. Наслідком пережитих внутрішніх конфліктів є психічна напруга, руйнування позитивного уявлення про себе, тривога та страх, уникнення нових стратегій поведінки, втрата здатності приймати рішення та діяти доцільно, брати під контроль нові завдання та проблеми.

Особистісна детермінація внутрішніх конфліктів проявляється в певній інтенсивності їхнього виникнення у одних людей. Волелюбні люди не можуть погодитися із соціальними імперативами, з ситуаціями вибору, коли змушені обирати лише один варіант. Тим не менш внутрішні конфлікти пропонують також можливості для зростання та вивчення альтернативних способів розвитку життя, однак прийняти нові ідеї та потенційні рішення є складним життєвим завданням. Важливо зазначити, що для вирішення конфліктів і взаємодії з іншими необхідно досягти адекватності у вирішенні внутрішніх конфліктів.

Результати емпіричного дослідження. В проведеному нами дослідженні отримано попередні результати. Встановлено, що особи, що виступають

в спілкуванні конфліктними, можуть демонструвати наступні варіанти поведінки: чинити спротив усталеним нормам і правилам, активно діяти проти усталених норм, утверджувати протилежні норми, а також обирати аномально ненормативну поведінку. «Бунтарі проти правил» відзначаються високим рівнем потреби у власній унікальності, активні в досягненні особистих цілей, прагнуть зосереджувати увагу інших на своїх поглядах, цінностях, поведінці.

Встановлено особливості студентів, поведінка яких відхиляється від норм у своєму середовищі. Особи схильні поводитися конфліктно та протестувати проти соціальних норм відзначаються високою потребою у власній унікальності, менше схильні до співпраці, відзначаються низьким рівнем доброзичливості, зниженою сумлінністю, високою відкритістю та високим нейротизмом. Рівень екстраверсії не впливає на протиставлення особи соціальним нормам.

Таким чином, результати переконують, що між студентами, що дотримуються прийнятих норм спілкування та співробітництва існують відмінності у особистісних рисах в порівнянні з тими, що порушують правила та норми, ініціюють конфлікти. «Бунтарі проти правил і норм» прагнуть активності, досягнення особистих цілей, прагнуть реалізації соціальних змін при сильному мотиві виявити своє «бунтарство» та мають мотив, щоб їх сприймали унікальними, автономними, особливими. Можливо, що тим самим також «бунтарі» переслідують мету виявити свою внутрішню суперечливість та конфліктність. Тож попередні результати показують, що внутрішня конфліктність є чинником поведінки «бунтарів», тих, хто «йде проти течії». Особи із внутрішніми конфліктами активно чинять опір соціальним правилам, соціальному імперативу та відхиляються в поведінці від соціальних норм. Внутрішня конфліктність визначає ступінь, до якої людина приймає переконання, ставлення та поведінку, що відрізняються від загальноприйнятих норм. Таким чином, можна очікувати, що внутрішні конфлікти відіграють ключову роль у поведінці, що спряє утвердженню соціальних змін.

Можна окреслити наступні способи вирішення внутрішніх конфліктів

1. Аналіз стратегії діяльності та визначення її доцільних змін. При цьому людина долає психологічну інерцію, інерцію сприйняття та мислення, змінює стратегії поведінки, які стали неконструктивними. Це дозволяє змінити свої підходи і наблизитися до конструктивного вирішення внутрішнього конфлікту.

2. Використання психічної регуляції, щоб блокувати негативні емоційні тенденції та конфліктний розвиток особистості. В умовах внутрішнього конфлікту формуються пускові механізми травматичних переживань. В наслідок цього відбувається зрив адаптивних механізмів, що проявляється як дратівливість, агресивність у стосунках з оточенням. Необхідно створити і підтримувати «інтервали спокою» для себе і для прийняття рішення, щоб отримати додаткові сили. Це суттєво, оскільки внутрішні конфлікти часто переживаються як необхідність термінового прийняття рішення.

3. Розширення свідомості та використання мета пізнання. Необхідно дослідити ситуацію, отримати більше інформації та відкласти рішення, щоб не приймати помилкових рішень. Це дозволить усвідомити, нормалізувати та заохотити себе. При високому рівні усвідомлення ситуації легше вирішити особистісне рівняння про встановлення гармонії між психічною рівновагою, рівнем діяльності, повноцінністю контактів та розвитком особистості і нормалізувати свій стан.

4. Продуктивне переживання самотності та ізольованості. При внутрішньому конфлікті необхідно будувати повноцінне спілкування з іншими на основі повноцінного спілкування з собою.

Таким чином, внутрішні конфлікти часто є наслідком імперативності соціальних вимог та ситуацій. В цих ситуаціях особистості слід визначати свої провідні життєві цілі та принципи, орієнтуватися на основні цілі та визначати, чи виправданий внутрішній опір.

Висновки. Проблематика дослідження конфліктів залишається класичною в контексті соціальних та психологічних досліджень, доповнюється новими проблемами, зокрема дослідженнями масової поведінки, масової соціальної деструкції, різноманітних глобальних конфліктів сучасної цивілізації. Однак проблематика отримує також особистісний вимір, доповнюється особистісним аналізом, що посилює інтерес до досліджень та створює можливості.

КУЗНЕЦОВА АННА ВІКТОРІВНА, студентка БП-4 «Психологія», НаУКМА

САМООЦІНКА ДИТИНИ ЯК ІНДИКАТОР ПРИХОВАНИХ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ: МОЖЛИВОСТІ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ТА ЕКСПЕРТИЗИ

У сучасному науковому дискурсі конфлікт дедалі частіше розглядається не лише як відкрите зіткнення інтересів чи позицій, але і як складний багаторівневий процес, що може мати приховані, латентні форми. Особливе місце серед таких форм займають внутрішньосімейні конфлікти, які не завжди усвідомлюються або вербалізуються учасниками, проте чинять довготривалий психологічний вплив на розвиток дитини. У цьому сенсі самооцінка дитини може розглядатися як чутливий маркер внутрішньоособистісного конфлікту, сформованого під впливом сімейної взаємодії (Coser, 1956; Deutsch, 1973).

З позицій конфліктології сім'я виступає первинним соціальним середовищем, у якому дитина вперше стикається з конфліктами ролей, очікувань, норм і способів комунікації. Саме в сімейному контексті формуються базові моделі реагування на напруження, фрустрації та суперечності. За наявності дисгармонійних або конфліктних стосунків між батьками, а також між батьками і дитиною, у дитини виникає внутрішній конфлікт між потребою в любові, прийнятті та безпеці й реальним досвідом емоційної нестабільності або відкидання (Minuchin, 1974; Bowen, 1978).

Молодший шкільний вік є критичним етапом у формуванні самосвідомості та самооцінки. У цей період дитина активно інтегрує зовнішні оцінки значущих дорослих у власне уявлення про себе, що робить її особливо вразливою до конфліктного контексту сімейної взаємодії (Harter, 1988, Яблонська, 2013). В умовах прихованого конфлікту самооцінка може виконувати компенсаторну або захисну функцію, проявляючись у формі неадекватно завищеного або заниженого самоставлення (Marsh, 1993).

Метою даного дослідження є аналіз самооцінки дітей молодшого шкільного віку як психологічного індикатора прихованих сімейних конфліктів та обґрунтування можливостей використання проєктивних методик у конфліктологічній експертизі і психологічному консалтингу.

Емпіричне дослідження було проведене серед учнів 3–4 класів початкової школи м. Києва (25 осіб). Для реалізації поставленої мети використовувався комплекс методів, що поєднує психологічну діагностику та елементи експертного аналізу: методика «Сходинки» (В. Г. Щур), проєктивні методики «Малюнок сім'ї» та «Дерево», проєктивна бесіда, а також аналіз експертних оцінок педагогів. Такий інструментарій дозволив виявити не лише рівень та адекватність самооцінки, а й глибинні емоційні переживання дитини, пов'язані з її сімейним контекстом.

Результати дослідження засвідчили, що серед молодших школярів домінують високий (40%) та середній (36%) рівні самооцінки, водночас 24% дітей продемонстрували низьку самооцінку. Діти із високою самооцінкою мали завищені уявлення про себе, що виявлялося у виборі найвищих позицій у методиці «Сходинки» та домінантних фігур у методиці «Дерево». З конфліктологічної точки зору така завищена самооцінка може інтерпретуватися як форма психологічного захисту, спрямована на компенсацію внутрішнього напруження або дефіциту емоційного прийняття.

Особливо інформативними виявилися результати проєктивної методики «Малюнок сім'ї». У дітей з адекватною або високою самооцінкою переважали зображення, що відображали сприятливу сімейну ситуацію: спільна діяльність, емоційна близькість, яскраві кольори, пропорційні фігури. Натомість у дітей із заниженою самооцінкою фіксувалися маркери латентної конфліктності: ізольоване зображення себе, відсутність або спотворення фігур значущих дорослих, темна кольорова гама, зменшені розміри власної фігури. Такі особливості можуть розглядатися як прояв внутрішньоособистісного конфлікту, що виникає внаслідок напружених або емоційно холодних сімейних стосунків.

Аналіз методики «Дерево» показав, що вибір нестійких, периферійних або «виключених» позицій корелює з переживанням невпевненості, тривожності та конфліктних емоцій. Водночас ідеалізовані вибори бажаної позиції на дереві свідчать про розрив між Я-реальним та Я-ідеальним, що є класичною ознакою внутрішнього конфлікту особистості.

Отримані результати узгоджуються з положеннями соціально-когнітивної теорії А. Бандури, відповідно до якої самосприйняття формується в процесі

соціальної взаємодії та інтеріоризації зовнішніх оцінок (Bandura, 1986), а також із теорією Я-концепції Р. Шавелсона, що підкреслює її багатовимірний та ієрархічний характер (Shavelson, Bolus, 1982).

Проведене дослідження показує, що самооцінка дітей молодшого шкільного віку тісно пов'язана з характером сімейної взаємодії і може слугувати важливим індикатором прихованих внутрішньосімейних конфліктів. Навіть за відсутності відкритих проявів напруження в сім'ї, дитина часто переживає емоційні суперечності, які знаходять відображення у її ставленні до себе, способах самопрезентації та виборі поведінкових стратегій.

Отримані дані свідчать про те, що як занижена, так і неадекватно завищена самооцінка можуть бути реакцією на емоційно нестабільне або суперечливе сімейне середовище. У першому випадку дитина схильна до переживання невпевненості, тривожності та внутрішньої ізольованості, у другому — демонструє компенсаторні форми самоствердження, які маскують дефіцит емоційного прийняття. Таким чином, високі показники самооцінки не завжди свідчать про психологічне благополуччя і потребують глибшого аналізу їх адекватності та змістового наповнення.

Результати застосування проєктивних методик підтверджують їх високу інформативність у виявленні латентної конфліктності сімейних стосунків. Особливості зображення себе та значущих дорослих, просторове розміщення фігур, кольорова гама та вибір позицій відображають не лише актуальний емоційний стан дитини, але й її внутрішній досвід взаємин у сім'ї, який не завжди може бути вербалізований у прямому спілкуванні.

Висновки. Отримані результати дозволяють розглядати самооцінку дитини не як ізольовану особистісну характеристику, а як динамічне утворення, що формується під впливом сімейних стосунків, у тому числі прихованих конфліктів. Це відкриває можливості для використання діагностики самооцінки та проєктивних методик у практиці психологічного й конфліктологічного консультування, з акцентом не лише на роботі з дитиною, а й на аналізі та корекції сімейної системи загалом.

ЛІТЕРАТУРА

Bandura A. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1986.

Bowen M. Family Therapy in Clinical Practice. New York: Jason Aronson, 1978.

Coser L. The Functions of Social Conflict. New York: Free Press, 1956.

Deutsch M. The Resolution of Conflict. New Haven: Yale University Press, 1973.

Harter S. Developmental processes in the construction of the self. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1988.

Johnson D., Johnson R. Conflict Resolution and Peer Mediation in Schools. Review of Educational Research, 1996.

Marsh H. W. Relations between global and specific domains of self. Journal of Personality and Social Psychology, 1993.

Minuchin S. Families and Family Therapy. Harvard University Press, 1974.

Shavelson R. J., Bolus R. Self-concept: Its multifaceted, hierarchical structure. Educational Psychologist, 1982.

Шевцова О. М. Вплив сім'ї на розвиток ціннісно-смыслової свідомості дитини. К., 2004.

Яблонська Т. М. Розвиток самосвідомості та Я-концепції в молодшому шкільному віці. Кіровоград, 2013.

ЛАЗОРЕНКО БОРИС ПЕТРОВИЧ, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник, ІСПП НАПН України

КОНФЛІКТНА АДАПТАЦІЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ВИШУ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ВІЙНИ НА ВИСНАЖЕННЯ

Особливість сучасної фази російської військової агресії проти України визначається як війна на виснаження (Абрамова, 2025; Мартинович, 2025). В цих умовах актуалізується проблема адекватної адаптації до цієї фази війни та її наслідків, психологічної готовності провідних спільнот українського суспільства і окремих особистостей до протидії її загрозам. Щодо забезпечення надійності тилу, поряд із волонтерами, фахівцями ДСНС та критичної інфраструктури, медиками та іншими спільнотами, важливою є діяльність викладачів військових та цивільних вишів, які готують фахівців для забезпечення військових дій та цивільних тилових структур, відновлення, збереження і зміцнення людських та матеріальних ресурсів української держави і суспільства для закінчення війни і досягнення реального миру.

Проблемам психологічної адаптації особистості до несприятливих умов життя присвячені численні дослідження зарубіжних і вітчизняних дослідників, зокрема досліджено особливості адаптації студентської молоді в умовах повномасштабної фази війни (Красілова та ін, 2023; Радзівіл, Кузікова, 2024) Поряд із звичайною адаптацією фахівцями виокремлюється парадоксальна адаптація. Її дослідженню приділено певну увагу зарубіжними дослідниками. Зокрема О. Douville дослідив та концептуалізував у якості надмірної парадоксальної адаптації «успішне» пристосування вуличних дітей до життя на вулиці та зазначив шкідливі наслідки цього для їх здоров'я, соціального функціонування та інтеграції у суспільство у майбутньому (Douville, 2021). Також досліджено парадокс адаптивності в організаціях, який виникає у співробітників внаслідок необхідності прийняття змін, пов'язаних з її розвитком, і спротиву їм (Meng, W., et al., 2023). Серед вітчизняних праць проявам парадоксальної адаптації до умов війни на виснаження приділено увагу в нашому спільному дослідженні при вивченні психологічної готовності студентської молоді до протидії загрозам війни (Корчакова та ін., 2025). Під парадоксальною адаптацією особистості розуміється конфлікт між її усвідомленим переживанням високих рівнів травматичних стресових станів, психоемоційного вигорання та високими рівнями станів психологічного благополуччя, резильєнтності і ресурсного стресодолавання під час тривалого перебування у травматичних для неї життєвих обставинах в умовах війни (Лазоренко, 2025, с.12).

Також значна кількість досліджень присвячено психологічній готовності особистості. Зокрема Л. М. Карамушкою та її колегами визначено її концепт і структуру та розроблено комплекс методик дослідження психологічної готовності здобувачів освіти до соціального підприємництва в умовах війни (Карамушка, Нагорна, 2025). Фахівцями ІСПП НАПН України досліджено готовність громадян і суспільних груп до дій за умов надзвичайних ситуацій (Духневич та ін., 2023). Також визначено особливості формування психологічної готовності військовослужбовців (Кокун та ін., 2023).

Метою тез, спираючись на отримані у попередньому дослідженні матеріали (7), з'ясувати особливості конфліктної парадоксальної адаптації викладачів гуманітарного вишу і студентської молоді до цієї фази війни і їх психологічної готовності протидії цим загрозам, визначити можливі тенденції змін конфліктної адаптивності та психологічної готовності в контексті деструктивних та конструктивних чинників забезпечення загального ментального здоров'я особистості за цих умов, зазначити основні заходи профілактики деструктивних наслідків цих змін.

У дослідженні ми скористались переважно скринінговими методиками суб'єктивних оцінок респондентами своїх станів (7, с. 91). Їх показники ми визначили як індикатори загального ментального здоров'я та психологічного функціонування особистості в умовах війни на виснаження. Дослідження проводилося в березні 2025 року за допомогою онлайн-сервісу Google Forms. Вибірка досліджуваних викладачів одного із рівненських вишів склала 60 осіб та 208 студентів віком від 17 до 19 років. Первинну статистичну обробку отриманих результатів було зроблено за програмою IBM SPSS Statistics 29. Зважаючи на незначну кількість чоловіків серед викладачів та студентів, які змогли взяти участь у дослідженні, ми проаналізували отримані дані в цілому без виокремлення в ньому даних про чоловіків і жінок.

Згідно опрацювання результатів дослідження за використаними методиками отримані наступні рівневі показники індикаторів психологічного функціонування викладачів вишу.

Таблиця 1.

Рівневі показники індикаторів

психологічного функціонування викладачів вишу (у %) N=60

Індикатори психологічного функціонування	Рівневі показники		
	високий	середній	низький
Симптоми травмівних стресових станів	47,45	37,25	15,3
Професійне вигорання	6,78	93,22	0,00
Психологічне благополуччя	52,54	47,46	0
Резильєнтність	0	76,27	23,73
Ресурсне стресодолаання	72,88	23,73	3,39
*Психологічна готовність протидії загрозам війни (N=58)	0	75,9	24,1

*Запитальник психологічної готовності протидії загрозам війни заповнили 58 осіб.

Таким чином, в умовах війни на виснаження викладачі педагогічного вишу зазначили значні високі (47,45%) і середні (37,25%) симптоми травмівних стресових станів та дуже значні високі (93,22%) рівні і незначні середні (6,78%) рівні професійного вигорання (при відсутності низьких його рівнях). Разом з тим вони вказали значні високі (52,54%) та середні (47,46%) рівні психологічного благополуччя (при відсутності низьких його рівнях), значні середні (76,27%) і помірні низькі (23,73%) рівні резильєнтності (при відсутності високих її рівнів), а також значні високі (72,88%) та помірні середні (23,73%) рівні ресурсного стресодолаання. В цілому у переважного числа викладачів на четвертий рік війни на виснаження спостерігається парадоксальна адаптація до її умов, яка базується на конфлікті, з однієї сторони, значних рівнів їхнього психологічного благополуччя, резильєнтності і ресурсного стресодолаання та значних рівнів симптомів травмівних стресових станів і психологічного вигорання, з другої.

В контексті конфліктної парадоксальної адаптації майже 80% викладачів вдалося зберегти значний середній (79,5%) рівень готовності протидії загрозам війни при відсутності високого її рівня та наявності помірного низького (24,1%) рівня.

Про особливості адаптації студентської молоді та їх психологічну готовність протидіяти загрозам війни на виснаження свідчать наступні результати дослідження.

Таблиця 2.

Рівневі показники індикаторів

психологічного функціонування студентів вишу (у %) N=208

Індикатори психологічного функціонування	Рівневі показники		
	високий	середній	низький
Симптоми травмівних стресових станів	62,9	24,2	12,9
Професійне вигорання	11,9	85,7	2,4
Психологічне благополуччя	32,9	67,1	0
Резильєнтність	22,4	55,7	21,9
Ресурсне стресодолаання	62,4	30,5	7,1
Психологічна готовність протидії загрозам війнизагрозам війни	0,5	84,3	15,2

Ці результати свідчать про те, що у більшості студентської молоді виявлено прояви конфліктної парадоксальної адаптації до загроз війни на виснаження. У відсотковому значенні показник середніх рівнів психологічного благополуччя (67,1%) майже у 2,5 рази більше ніж показник середніх рівнів симптомів травмівних стресових станів (24,2%), а показник високих рівнів симптомів травмівних стресових станів (62,4%) майже удвічі перевищує показник високих рівнів психологічного благополуччя (32,9%).

В контексті цієї конфліктної парадоксальної адаптації студентська молодь аналогічно викладачам демонструє високі середні (84,3%) рівні психологічної готовності до загроз війни на виснаження. При цьому вона дещо вище ніж у викладачів. Відсоток низьких рівнів у студентів дещо менше і має місце незначний відсоток високого рівні готовності. В цілому у викладачів дещо нижчий рівень психологічного благополуччя і більш високий рівень професійного вигорання, однак дещо нижчий показник високого рівня симптомів травмівних стресових станів ніж у студентської молоді.

Важливо зазначити можливі тенденції зміни конфлікту парадоксальної адаптації в умовах продовження війни на виснаження та повоєнного відновлення. Згідно попередніх досліджень, результатів отриманих колегами, зокрема і нами, у певної частини викладачів та студентської молоді можна виокремити тенденцію спонтанного відновлення їхнього загального ментального здоров'я, ще певна кількість також може набуті спонтанного посттравмівного особистісного зростання за рахунок опанування деструктивних чинників війни та її наслідків. Також у деякої частини досліджуваних можливим є розвиток психосоматичних негараздів при збереженні задовільного соціального функціонування і, на сам кінець, ще у однієї їх частини, на жаль, можуть розвинутих різного роду посттравмівні розлади.

Також слід зазначити, що деструктивні чинники, особливо психоемоційне, професійне вигорання, також можуть негативно позначитись на рівнях психологічної готовності протидіяти загрозам війни

Щодо забезпечення і викладачів, і студентів від небажаних тенденцій розвитку конфлікту парадоксальної адаптації доцільним є проведення систематичних моніторингів стану їхнього психологічного здоров'я. Також, серед основних заходів його забезпечення необхідним є своєчасне надання, в контексті реалізації Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні», відповідної фахової психологічної допомоги. Важливим для цього є навчання викладачів і студентів навичкам психологічної взаємодопомоги щодо трансформації деструктивної складової конфлікту у бік посттравматичного зростання та унеможливлення тенденції розвитку психотравматичних негараздів.

Таке забезпечення є необхідним також і для зміцнення та підвищення рівня психологічної готовності викладачів і студентів щодо протидії загрозам війни в умовах її продовження.

Література

1. Абрамова Ю. Чи має шанс Україна виграти війну: аналітик The Atlantic відповів. Україна має шанс виграти війну на виснаження... 07.10.25
2. Готовність до надзвичайної ситуації: виміри конструктивності: практичний посібник /В.М. Духневич, Н.О. Довгань, С.А. Поліщук, З.Ф. Сіверс, О.Г. Цукур; за заг. ред. В.М. Духневича; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2023. — 395 с.
3. Карамушка, Л., Нагорна, Н. Комплекс методик для дослідження психологічної готовності здобувачів освіти до соціального підприємництва та чинників її розвитку. Організаційна психологія. економічна психологія, 36(3). 2025. С. 128- 139. <https://doi.org/10.31108/2.2025.3.36.13>
4. Корчакова Н., Лазоренко Б., Безлюдна В. Деструктивні та конструктивні чинники психологічної готовності студентської молоді до протидії екологічним та епідемічним загрозам в умовах війни. Ментальне здоров'я №4, 2025. С. 89-98. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2025-4.14>
5. Красілова Ю.М., Пракапас Р.А., Коломицева І.В. Адаптація студентів до навчання в умовах воєнного стану. Одеса : «Гельветика» Габітус. Вип. 51. 2023 р. С. 82 – 87. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51;>
6. Лазоренко, Б.П. Психологічна готовність студентської молоді протидії загрозам війни: тенденції парадоксальної адаптації: Інноваційні тенденції в науці, освіті та технологіях: виклики та перспективи: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 23 серпня 2025 р.). ЦФЕНД, м. Полтава, Україна. 2025, С. 52-57. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/747171>
7. Мартинович Ю. Війна на виснаження: як РФ перейшла від "Київ за три дні" до руйнування української інфраструктури... 31.12., 2025. <https://espresso>.

tv/oborona-ta-bezpeka-viyna-na-visnazhennya-yak-rf-pereyshla-vid-kiiv-za-tri-dni-do-ruynuvannya-ukrainskoi-infrastrukturi-poyasnyuemo

8. Радзівіл, К., Кузікова, С. Особливості психологічної адаптації студентів-психологів до освітнього процесу в умовах воєнного стану. Психологічний журнал, 2024. № 11. С. 53–58. <https://doi.org/10.31499/2617-2100.11.2023.298406>

9. Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження: методичний посібник. / Кокун О. М., Мороз В. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. — Київ: «Центр учбової літератури», 2023. — 170 с.

10. Douville O. Paradoxical over adaptation. A key concept in the clinical and psycho-pathological approach to street children and youth. Samu Social International. 2021. <https://samu-social-international.com/portfolio/paradoxical-over-adaptation/>

11. <https://tsn.ua/ato/ukrayina-maye-shansy-peremohty-u-viyni-z-rf-the-atlantic-pro-viyskovi-tsili-zsu-na-fronti-2929262.html>

Meng, W., et al. Paradoxical leadership, team adaptation and team performance: The mediating role of inclusive climate. *Frontiers in Psychology*. 2023. Volume 14 – 2023. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.10>

ЛЕВАНДОВСЬКА АНАСТАСІЯ ВІТАЛІЙВНА, студентка БП-2 «Психологія», Національний університет «Києво-Могилянська академія», (м. Київ)

ГОЛУБЕВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, Національний університет «Києво-Могилянська академія», (м. Київ), **ЖАРУК ІРИНА ВАСИЛІВНА**, магістр економіки, тьютор школи Хелегорденс, м. Роскілле (Данія)

КОНФЛІКТ МІЖ КОНСТРУКТИВНИМИ ТА ДЕСТРУКТИВНИМИ ЦІННІСНИМИ ОРІЄНТАЦІЯМИ СТУДЕНТСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Вступ. Аналіз контенту сучасних досліджень (Короткіх, Тавровецька, 2023; Михайлишин 2017; Сидорук, 2020 та інших) дають можливість побачити, що кожна деструктивна цінність може мати свій конструктивний потенціал за сприятливих умов, а саме – відповідного фактора індивідуальності. Цінності, як і ціннісні орієнтації, можуть закладати початок внутрішньоособистісного конфлікту, який, у свою чергу, може провокувати у індивідів дезадаптивну та (ауто)деструктивну поведінку. Загострення суперечностей між цінностями може бути зумовлене екстремальними умовами, якими в українських реаліях є воєнний стан.

Представниками особливо яскравого прояву внутрішньоособистісного конфлікту є підлітки та студентство, оскільки ці групи осіб перебувають на етапі самовизначення й продовжують формування унікального стійкого

фундаменту особистості (Поліщук, 2020). У цьому віці суперечності у ціннісній сфері можуть мати високий ризик розвитку й прояв деструктивного потенціалу індивіда. Тому, проблематика цих тез «Конфлікт між конструктивними та деструктивними ціннісними орієнтаціями студентства під час воєнного стану в Україні» є досить актуальною.

Виклад основного матеріалу. Аналіз змісту словників (Бусел, 2005; Гончаренко, 1997; Гоцуляк, 2023; Синявський, Сергєєнкова, 2007; Шинкарук, 2002;) дозволив встановити наступне. Цінності найчастіше визначаються у контексті бажаного, ідеалізованого образу й виступають однією з репрезентацій внутрішнього світу особистості.

В історичному ракурсі, із точки зору античної, а пізніше середньовічної філософії, одним із перших кроків у розуміння змісту категорії цінності було усвідомлення того, що таке цінність. У цьому аспекті з'ясувалося, що поняття реальності та істини не дає відповіді на питання, що таке цінність. Конкретна істина відповідає на запитання, якою є реальність, а цінність відповідає на питання, що є, бажаним або яким щось повинно бути.

У «Філософському енциклопедичному словникові» (далі – ФЕС) підкреслюється, що цінність – «термін, що позначає належне, бажане, на відміну від реального, дійсного» (ФЕС, 2002, стаття Лісового, с.707). Отже, цінності належать до психічних феноменів – їхнім джерелом є наші бажання, інтереси, почуття, ставлення. Такий підхід сформувався на противагу античній та середньовічній філософії Нового часу. У цей період, у новочасній філософії, утвердилося переважно суб'єктивістське розуміння цінностей (ФЕС, стаття Лісового, 2002, с. 707).

У наведеному вище словникові моральні цінності – «це осмислені моральною свідомістю, етично обґрунтовані належні доброчесності й відповідні їм норми поведінки (мудрість, мужність, толерантність, вірність, правдивість, щирість, та ін.) (ФЕС, стаття Аболіної, 2002, с. 708).

Особливо важливим є філософське положення про те, що пояснюючи природу цінностей, наголошують на різниці між носієм цінностей та самими цінностями. Фактично, носієм цінностей є деяка основа, яка, можна сказати, «тримає» на собі цінності, або субстрат, в якому їх втілено. Носієм цінностей може бути не тільки щось матеріальне (наприклад, тканина і фарби у живопису), а також психіка особистості (скажімо, почуття краси, любові, ідеї, поняття, інтелект). Поняття добра, справедливості, законності є ціннісно навантаженими ідеями або поняттями, що є продуктами розумового розвитку людини.

Наразі філософи поділяють цінності переважно на дві великі групи: нижчі (або «матеріальні») та вищі (або «духовні»). Під першими цінностями розуміть те, що задовольняє біологічні потреби, а під вищими – духовні. Основою цієї класифікації цінностей є поділ на інструментальні (або зовнішні цінності) та внутрішні. Зовнішні цінності є засобом для утвердження інших цінностей. Внутрішні цінності є самодостатніми, духовними. Зовнішні цінності є засобами для утвердження інших цінностей. Самодостатні цінності характеризуються в

більшій мірі ознаками об'єктивних рис. Буття духовних цінностей не залежить від того, цінуємо ми їх чи ні, не залежить, від яких іде «заклик» шанувати та захищати ці цінності. За умови, якщо не чують цього заклику, то наслідком цього є духовна деградація особистості.

Конфлікт між деструктивними й конструктивними цінностями виникає тоді, коли глибинні цінності за своєю суттю вступають у суперечність із зовнішніми, поверхневими. Останні є необхідними для адаптації до середовища, але можуть значно відрізнятися від внутрішніх переконань суб'єкта. За такого конфлікту будь-яка особистість може перебувати у стані фрустрації, оскільки вимушена обирати між природною потребою у адаптації та власною самоактуалізацією як окремішності. У контексті студентства це питання потреби у безпеці та освіті.

Серед молоді та підлітків можна спостерігати спад мотиваційної складової у розвитку. Часто-густо молоді люди не мають бажання виконувати освітні завдання чи соціалізовуватись через стан очікування та спустошення. Як ніколи, у контексті війни стає актуальним питання міграції з України. Складні умови змушують багатьох змінювати місця проживання, разом зі звичним середовищем. Українці, що живуть за кордоном не хочуть пристосовуватись до місцевої культури через думку, що вони скоро повернуться. Цей приклад є чудовою демонстрацією конфлікту між цінностями патріотизму та безпеки. Бажання повернутись додому перешкоджає інтеграції й викликає провину через теперішнє перебування далеко від рідної землі, а бажання безпеки не дає повернутись додому, оскільки закордоном більше шансів вижити.

У сучасній науці, у широкому розумінні цього слова, існує поділ цінностей на універсальні (вселюдські), колективні (партикулярні) та індивідуальні. Універсальні цінності – це ті, що прийняті (чи мають перспективу бути прийнятими) різними цивілізаціями, культурами, народами, націями. До останніх можна віднести, наприклад, права людини. Цінності партикулярні – це цінності конкретного суспільства, самобутньої культури, нації, цивілізації (ФЕС, стаття Лісового, 2002, с. 707).

Деякі цінності індивід переймає ще на етапі дитинства – це спадок культурних надбань батьків, міжгенераційні сімейні звичаї тощо. Інші цінності особистість, що розвивається, інтеріоризує з розширеного соціального кола в процесі самопізнання. Ціннісні орієнтації, у свою чергу, репрезентують мотиваційну сферу особистості. Такі цінності відображають життєвий досвід, визначають напрями діяльності на тривалий термін та забезпечують ефективну реалізацію індивіда у його діяльності. Основу ціннісних орієнтацій генерують цінності, які надають діяльності змістовну основу.

На думку В. Синявського, О. Сергеєнкової, ціннісні орієнтації – це «суб'єктивно ідеалізоване і мотивоване відображення в психіці людини, соціальної групи цінностей на конкретному етапі історичного розвитку» (Психологічний словник, 2007, с. 327).

Війна в Україні змінила склад думок громадян, метод мислення та ієрархію потреб суттєвіше, ніж здається. Першочерговою потребою, яку

психіка намагається підтримати, інколи через штучний підбір пріоритетів, є виживання. Серед багатьох громадян спостерігається змирення з внутрішньою й зовнішньою напругою, стресом та нестабільними умовами життя. Дехто намагається зберегти здоровий глузд гумором, працею, спілкуванням. Але без можливості будувати плани на майбутнє діяльність перетворюється на сукупність беззмістовних хаотичних дій. Внаслідок знецінення власної діяльності втрачаються сенси, цінності, страждає мотиваційна сфера. Перебуваючи у мінливому середовищі особистість не бачить сенсу конструювати, оскільки продукт її діяльності ризикує бути знищеним подіями, на які вона не має впливу. Усвідомлення цього перетворює життя на існування, викликаючи внутрішнє спустошення, яке особливо відчутно у студентській спільноті. Неможливість побудови довгострокових планів згубно впливає не тільки на побудову й реалізацію плану кар'єрного чи індивідуального зростання, а й на соціалізацію та освітній процес.

Низка сучасних дослідників (Магда, 2004; Максименко, 2006; Чала О., 2013; Чала Ю., 2013; Чечель, 2017; Чиханцова, 2021; Чорний, 2022), аналізують різні аспекти конструктивного та деструктивного потенціалу ціннісних орієнтацій особистості. Обсяг цих тез не дозволяє навести детальний аналіз із посиланнями та цитуванням цих різноманітних аспектів.

Деструктивність у цій роботі, як і конструктивність, розглядаються як міра й напрямок самоактуалізаційного процесу. Відповідно, деструктивний потенціал ціннісних орієнтацій – міра, якою вони руйнують особистість або перешкоджають її розвитку. Проте, процес руйнації у міжкультурній традиції символізує переродження, створення якісно нового, що передається конструктивним потенціалом ціннісних орієнтацій. Таким чином, деструктивність та конструктивність ціннісних орієнтацій можна вважати двома потенційними реалізаціями індивіда, але дані варіанти реалізації мають незліченну кількість можливих комбінацій, які залежать від індивідуальних особливостей.

Проф. А. Гірника вважає, що загальною рисою будь-якого конфлікту є взаємодії між сторонами у «процесі вирішення проблеми у вигляді протидіяння однієї сторони іншій» (Гірник, 2010 с. 54). Розуміння конфлікту між конструктивними та деструктивними ціннісними орієнтаціями особистості ускладнюється тим, що це – внутрішньоособистісний конфлікт. Конфлікт між конструктивними та деструктивними ціннісними орієнтаціями особи студента/студентки відносяться до внутрішньоособистісних конфліктів. Такий вид конфліктів характеризується низкою особливостей: латентністю, відсутністю суб'єктів конфліктної взаємодії, інтрасуб'єктивністю.

За змістом духовні цінності поділяють на релігійні, моральні, естетичні, політичні, правові та інші. Відповідно говорять про моральний, політичний та правовий нігілізм. У ціннісно-смысловій сфері особистості почуття спустошення виступає нігілізм. У цьому стані людина зрікається будь-якої істини, розчаровується у світі й у собі. На тлі такого розчарування відбувається злам особистісних цінностей, цінності перестають бути цінностями,

перестають мати якесь значення. Стан нігілізму може бути різновидом реакції на аномію у суспільстві. Під аномією розуміють стан суспільства, який виникає внаслідок порушення або руйнації загальноприйнятих цінностей і норм. Аномія, в свою чергу, генерує об'єктивні причини розвитку нігілізму.

На противагу стану спустошення виступає життєстійкість як ціннісна орієнтація, яка спрямована на актуалізацію внутрішнього ресурсу, незважаючи на несприятливі умови. У цій структурі важливим виступають три елементи:

- залученість у процес життя,
- усвідомлення впливу на події,
- прийняття ризику.

Така життєстійкість дозволяє особистості сприймати події війни не з позиції про її трагічність, натомість, розглядати карколомні події як виклик, що потребує додаткової мобілізації творчоособистісних ресурсів. Таким чином, людина повертає своєму життю суттєвий зміст, знаходячи у собі мотивацію здолати випробування.

Висновки. Конфлікт між ціннісними орієнтаціями може мати як конструктивний бік – самоствердження, едукація, взаєморозуміння, так і деструктивний – руйнування особистості, введення індивіда у стан безнадії, фрустрації. Для сучасного студентства є, як ніколи важливою, регуляція та об'єктивна оцінка власних цінностей.

За умов війни природнім процесом вважається знищення та трансформація ціннісного складу особи.

Проте у процесі таких перетворень студентство може зазнавати дезорієнтацію, втрату стабільності та мотивації продовжувати діяльність. Пом'якшити цей процес може виведення на поверхню цінностей, що сприяють волонтерській діяльності, культурній ініціативності, розвитку соціальних зв'язків тощо. Зрозуміло, що коли немає змоги змінити ситуацію, варто почати змінювати ставлення до неї. Так, сприймаючи війну як виклик, а не як перешкоду, людина починає бачити більше можливостей, що дозволяє відволіктись від очікування й зосередитись на дійсних подіях, будувати плани.

Література

1. Аболіна Т. Моральні цінності // Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук ; ред. кол.: Л. В. Поліщук та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
3. Гірник А. М. Основи конфліктології : навчальний посібник. Київ : НаУКМА, 2010. 222 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
5. Гоцуляк Н. Є. Українсько-англійський словник психологічних термінів. Кам'янець – Подільський : Кам'янець – Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2023. 317 с.
6. Короткіх Я. П., Тавровецька Н. І. Особливості ціннісних орієнтацій

і життєвих перспектив молодого покоління в умовах війни. Соціально-психологічні технології розвитку особистості : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Херсон – Івано-Франківськ, 7 квіт. 2023 р.). Херсон : ХДУ, 2023. С. 232–236.

7. Лісовий В. Цінність // Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук ; ред. кол.: Л. В. Поліщук та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

8. Магда П. М. До тлумачення поняття «ціннісні орієнтації». Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». 2004. № 617. С. 89–93.

9. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості : монографія. Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/734643/1/Генеза_здійснення_особистості.pdf.

10. Михайлишин У. Б. Ціннісні орієнтації в структурі особистості. Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 50–52.

11. Поліщук В. М. Віковий кризовий розвиток людини: від народження до дорослості: навчальний посібник. Суми : ПФ «Видавництво “Університетська книга”», 2020. 459 с.

12. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 214 с.

13. Сидорук Ю. М. Життєсвіт особистості: трансформація ціннісних орієнтацій сучасної молоді. Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Рівне, 2023. Вип. 1. URL: https://ep3.nuwm.edu.ua/26569/1/Студ_вісник_1_2023_8.pdf.

14. Фромм Е. Мати чи бути / пер. з англ. В. С. Чайковського. Київ : Український письменник, 2010. 222 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Fromm_Erich/Maty_chy_buty7.pdf.

15. Чала О. А. Психологічні аспекти деструктивної конфліктності майбутніх педагогів. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2013. Вип. 40 (64). С. 165–170.

16. Чала Ю. М. Соціально-педагогічні умови формування ціннісно-сислової сфери майбутніх педагогів. Освітологічний дискурс. 2013. № 2 (12). С. 138–149. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1289/1/E_CHALA_PO_2\(12\)_IS_IPSP.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1289/1/E_CHALA_PO_2(12)_IS_IPSP.pdf).

17. Чечель В. А. Ціннісно-сислова сфера особистості: теоретичні підходи та концептуальні основи. Соціально-психологічні чинники розвитку особистості : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 93–96. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_03_2017/pdf/20.pdf.

18. Чиханцова О. В. Психологічні основи життєстійкості особистості : монографія. Київ : Талком, 2021. 360 с.

19. Чорний Г. О. Деструктивна поведінка: визначення та форми її прояву. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 712–714. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/171.pdf

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК РЕСУРС ПРОФІЛАКТИКИ ТА ДЕЕСКАЛАЦІЇ МІЖСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД ВІЙСЬКОВИХ: РОЛЬ КОПІНГ- СТРАТЕГІЙ

В умовах повномасштабної війни військові підрозділи функціонують у контексті хронічного стресу, загрози життю, втрат, фізичного виснаження та високої відповідальності. Це підвищує ризик міжособистісних конфліктів, зростання емоційної напруги, порушення комунікації та зниження згуртованості. Водночас ефективна взаємодія й довіра в підрозділі є критичними чинниками виконання завдань та психологічного благополуччя. У цьому контексті перспективним є розгляд резильєнтності як психологічного ресурсу, що підтримує адаптивну комунікацію та знижує ймовірність ескалації конфліктів.

У сучасній психології резильєнтність найчастіше визначають як процес і результат успішної адаптації до складних життєвих обставин, що забезпечується ментальною, емоційною та поведінковою гнучкістю (American Psychological Association, 2018). У новітніх оглядах резильєнтність описують як динамічну багаторівневу систему, де взаємодіють індивідуальні та соціальні ресурси, а також контекстні умови; вона включає як “передумови/здатності”, так і процеси підтримання функціонування під стресом та відновлення (Albayrak et al., 2024).

Для цілей аналізу конфліктів у військових колективах доцільно виділяти компоненти резильєнтності, які мають прямі “комунікативні наслідки”. Згідно з сучасними аналізами даних, до індивідуальних факторів резильєнтності належать, зокрема, самоефективність та оптимізм, а до соціальних – сприймана і доступна соціальна підтримка й згуртованість (Schäfer, 2024). На рівні військового середовища додатково підкреслюється роль командних чинників: якості взаємодії, групових норм і характеристик команди, які пов’язані з психологічною резильєнтністю військовослужбовців (Knaparskaitė et al., 2024). У прикладних дослідженнях та інтервенціях для військових також показано, що тренування соціального зв’язку може бути пов’язане зі змінами у згуртованості, комунікації та поведінці, що підтримує взаємодію (Crouch et al., 2024).

Операційно резильєнтність у контексті внутрішньогрупових конфліктів можна розглядати як ресурс, що підтримує: (1) регуляцію емоцій і здатність утримувати контакт навіть за високого афекту; (2) когнітивну гнучкість та здатність до переоцінки ситуації; (3) соціальну включеність, довіру і готовність звертатися/надавати підтримку; (4) самоефективність як віру у здатність впливати на ситуацію без руйнівних форм взаємодії. Такий підхід узгоджується з сучасним уявленням про резильєнтність як процес, що “тримають” і внутрішні навички, і соціальні ресурси (Schäfer et al., 2024;

Albayrak et al., 2024).

Ключовим механізмом, через який резильєнтність може проявлятися в конфліктній комунікації, є копінги – способи реагування на стрес і напругу. Для їх оцінки ми обрали використовувати у нашому дослідженні Brief-COPE (Carver, 1997) як інструмент вимірювання різних стратегій подолання (наприклад, активне подолання, планування, позитивне переосмислення, прийняття, гумор, пошук емоційної/інструментальної підтримки, а також унікальні/дезадаптивні форми на кшталт заперечення, поведінкового відсторонення, вживання речовин, самозвинувачення тощо). Українська адаптація Brief-COPE є актуальною для досліджень у контексті військової агресії та наслідків стресу (Yablonska et al., 2023).

Практичний сенс такої моделі для конфліктології на рівні підрозділу полягає в тому, що робота з резильєнтністю (через розвиток саморегуляції, підтримку самоефективності, зміцнення горизонтальної та вертикальної підтримки в команді) потенційно може зменшувати частоту, а також інтенсивність конфліктів і полегшувати їх деескалацію. Зокрема, інтервенції, спрямовані на підсилення соціального зв'язку, можуть позитивно відбиватися на згуртованості та комунікації (Crouch et al., 2024), що важливо для профілактики ескалації у високостресових умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. American Psychological Association. (2018). Resilience. In APA Dictionary of Psychology <https://dictionary.apa.org/resilience>
2. Albayrak, Z. S., et al. (2024). Translational models of stress and resilience. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews* <https://doi.org/10.1016/j.nsa.2024.104064>
3. Crouch, C. L., Gutierrez, I. A., Allard, Y. S., & Adler, A. B. (2024). Training Military Units in Social Connection: A Quasi-Experimental Randomized Trial. *Journal of Military Social Work and Behavioral Health Services*, 12(3), 265–276 <https://doi.org/10.1080/28367472.2024.2376070>
4. Kanapeckaitė, R., et al. (2024). Relationships between team characteristics and soldiers' psychological resilience. *Frontiers in Psychology* <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1353793>
5. Schäfer, S.K., Supke, M., Kausmann, C. et al. A systematic review of individual, social, and societal resilience factors in response to societal challenges and crises. *Commun Psychol* 2, 92 (2024) <https://doi.org/10.1038/s44271-024-00138-w>
6. Yablonska T., Vernyk O., & Haivoronskyi H. (2023). Ukrainian Adaptation of the Brief-COPE Questionnaire. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*, (10), 66-89 <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2023-10-4>
7. Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4(1), 92–100 https://doi.org/10.1207/s15327558ijbm0401_6

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ТА ІННОВАЦІЇ ЯК КОМПОНЕНТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Метою даної роботи є обґрунтування критичного мислення та інновацій як важливих компонентів психологічної культури конфліктологічного процесу, розкриваючи взаємозв'язки між ними.

Особистість як суб'єкт взаємодії з навколишнім середовищем, досягаючи гармонії у ній і з собою також, будучи самим собою, не може здійснювати життєві вибори без здатності і прагнення до об'єктивності у своїх судженнях та переконаннях, що дають їй можливість усвідомлювати своє місце і роль в системі соціальних відносин, а також у перетворювальній своїй активності. Зберігати прагнення до об'єктивності неможливо без критичного мислення, актуальність розвитку якого більшість авторів пов'язують зі збільшенням потоку інформації, яку слід опрацьовувати кожній людині і досягати істини. Досягнувши істини, суттєвості ситуації, умов, завдань та способів їх виконання, мотиви заставляють пов'язувати знання з діями, що мають привести до задовольняючих особистість результатів. У більшості літературних джерел поняття “критичне мислення” розкривається через зазначення функцій, що цей вид мислення виконує. Так, критичне мислення – це аналіз та оцінка, розрізнення фактів, виявлення прогалин і проблем у різних системах та генерація їх суттєвих особливостей у знання, що заповнюють ці прогалини, це перетворення аналізу у нестандартні рішення, тобто впровадження змін, досягнення прогресу, що свідчить про виявлення високого рівня критичного мислення, що називається інноваційним.

Інноваційне мислення пов'язане з використанням креативності у розв'язанні проблем, проблемних ситуацій. Поняття “інновації” більшість авторів розкриває як процес впровадження чогось нового, нової ідеї, методу, продукту чи послуги, що має соціальну значущість або оновлює сам процес виготовлення певного продукту. Отже, у розкритті цього поняття співіснують дві думки, одна з них полягає у тому, що це процес впровадження чогось нового, нової ідеї, методу, продукту чи послуги, а друга – що це може бути внесенням змін у сам продукт чи у технологію його виготовлення. Інновації це постійне оновлення, вдосконалення, результатом яких є успіх.

Критичне мислення потрібне для того, щоб оцінити думки про ідеї, новизну їх, про рішення, з'ясувати, що саме викликає сумнів, перевірити потенційні ризики. Але, як зауважують дослідники, критичне мислення є не просто опрацювання інформації з метою подолання сумнівів у її об'єктивності, а й розгляд критичного мислення у взаємодії з інноваціями, наслідком впровадження яких є успіх, прогрес у соціальних відносинах, у практичному

перетворенні середовища, що робить це явище інтегративним. Критичне мислення пов'язане з втіленням у соціально значуще життя нового, а тому має ознаки високого рівня соціальності, самостійності, цілеспрямованості, вмотивованості та результативності. Зазначені підходи до вивчення критичного мислення збільшують кількість його функцій, а саме: оцінно-перевірні, евристичну, як пошук нових знань, корекційну, що полягає у визначенні зони пошуку нової інформації, прогнозує. Здатність свідомих людей виконувати ці функції піднімає рівень критично-інноваційного мислення суспільної свідомості. Характерним для неї є перманентне бажання вдосконалюватися, підвищувати рівень розвитку, виявляючи у саморозвитку високу мобільність і прагнення до нового, здатність мислити критично, нове знання не сприймати на віру, перевіряти його на об'єктивність. У пошуку змін або нового виявляти сміливість, йти на розумний ризик, бути гнучким, передбачуваним, креативним, вміти працювати індивідуально і у команді, при володінні іноземними мовами працювати у висококонкурентному середовищі. У зв'язку з розвитком суспільної свідомості сучасний громадянин має бути суб'єктом суспільної трансформації, а тому носієм ключових здібностей: вміння моделювати майбутнє, прогнозувати конструкти будь-яких явищ і ситуацій на основі прогресивних технологій з участю критичного мислення та проявами креативності; перманентної самоосвіти, вміння адаптуватися до постійно змінюваних умов, виявляти мобільність, враховуючи соціальний ритм і зберігаючи свою ідентичність.

Критичне мислення у зв'язку з інноваціями виконують важливу роль у професійній діяльності, зокрема є фундаментальними компонентами професійної підготовки майбутніх психологів. Як зазначає О.М. Ігнатович, розвиток критичного мислення є важливою частиною професійного становлення майбутніх психологів. Це мислення дозволяє їм ефективно оцінювати інформацію, приймати обґрунтовані рішення та вирішувати складні проблеми. Здатність переживати сумніви стимулює мислення до перевірки знання на об'єктивність (Ігнатович, 2018). У самокритичному мисленні його об'єктом є сумніви по відношенню до своїх переконань, думок, виникаючих ідей, рішень. Ця здатність допомагає шукати логічний зв'язок між фактами. На основі такої навички виникають сильні аргументи, що допомагають мислити чітко, зрозуміло, раціонально та міркувати.

В.А. Семиченко переконана, що аналітичне мислення дозволяє майбутнім психологам ефективно розбиратися в складних ситуаціях, оцінювати інформацію та приймати рішення (Семиченко, 2022). Дослідники підкреслюють, що є низка прийомів та методів розвитку критичного мислення і називають аналіз текстів та випадків (кейсів), виділення здобувачами освіти основних тез, оцінювання логіки аргументів, визначають сильні та слабкі сторони представлених доказів. Ефективне навчання критичному мисленню надає великого значення, оцінюванню аргументів. Майбутні психологи вчаться аналізувати структуру аргументу, виділяти його компоненти: тези підстав, доказів та висновків, а також розв'язання проблем та прийняття обґрунтованих рішень.

Сучасні навчальні програми, наприклад, за вибором здобувачів, можуть включати тренінги з розвитку навичок вирішення проблеми та прийняття креативних і ефективних рішень у складних ситуаціях. Використовуються також інтерактивні методи навчання такі, як семінари, воркшопи, групові проекти та дискусії, що сприяють обміну думками, розвитку навичок аргументації, а також критичного аналізу, ставити під сумнів аргументи та шукати інші обґрунтовані відповіді на складні питання. В сучасному світі великої популярності набувають онлайн-курси, інтерактивні платформи, які включають відеолекції, тестування, форуми для обговорення питань та групові проекти (Стеценко і Хмарук, 2024).

Історія цивілізаційного процесу суспільства сприяє розумінню поступового вrostання методологічного мислення в культуру. В епоху низькотехнологічної трудової діяльності суспільство як суб'єкт інноваційного процесу здійснює пошук нового, змін прискорення технологізації. Висока технологічність приводить до виникнення у суспільства все більше економічних якостей, що визначають і напрямки інноваційного процесу, наприклад, прагнути до зменшення енерговитратності, але процес зробити більш прибутковим. Все нове – відносно нове. Поступово воно втрачає свою новизну, підготувавши фундамент для іншого нового або просто для змін, а саме стає традиційним, не втрачаючи й інноваційного в ньому. Так виникають знання про створення нового, про можливості оновлення у об'єктах і процесах фізичної і соціальної реальності, а тому мислення перетворилося на критичне, що вивіряє нове знання на істинність, не сприймаючи його просто на віру і, зазвичай, опрацьовує і традиційне та інноваційне, щоб прийняти рішення відповідне істині, а саме мислення набуває статусу фахової культури.

У сучасній психології, як зазначають науковці, поняття психологічної культури має декілька визначень. Визначають його через виявлення у ньому загальної культури, а також самосвідомості і самоорганізації або як визначення психологічної діяльності, а також як складного особистісного феномену, в основі якого знаходиться процес аксіологізації психологічних цінностей та їх реалізація, що робить високоефективною психологічну діяльність суб'єкта. Передумовами виникнення такого особистісного феномену є процес соціалізації, у якому відбувається ним засвоєння і культурних надбань, що робить його культурно – професійним фахівцем і не лише носієм культури, а й творцем її. Відповідно до своїх збагачених узагальнених форм культури особистість займається пошуком нового або змін у своїй сфері активності, яке згодом входить у низку традицій, а сама особистість з вираженням культури є рушієм цивілізаційного процесу суспільства. Отже, рівень критичності мислення, його міцність зв'язку з інновацією і культурою визначається не тільки набором знань, умінь і навичок, а й особистісними якостями. У літературних джерелах відмічено, що між традиційним та інноваційним зв'язки неоднозначні. Традиційне те, що вже існує у винаході, що стосується об'єкта або процесу створення його, а інноваційне змінює його, зберігаючи елементи традиційного. Отже, фахову інноваційну культуру мислення

психолога визначають як наявність у його суб'єкта інноваційної спрямованості, інноваційної сприйнятливості та особистісної готовності до введення новизни або змін (Стамат, 2024).

Розробляючи проблему культури конфліктного процесу, вчені визначають об'єктом вивчення культуру поведінки його учасників, бачуть в цьому такий дослідницький напрямок, як практична його спрямованість, що полягає, виходячи з неминучості виникнення конфліктів в умовах дисгармонії між людьми. Щоб подолати дисгармонію, ця галузь науки допомагає розпізнавати природу конфліктів, їх об'єктивні суб'єктивні причини, які їх цілі, мотиви, форми, шляхи вирішення та у чому полягає управління ними. Часто у літературних джерелах при визначенні предмета вивчення цієї галуззі науки на перше місце автори ставлять базовий компонент конфліктологічного процесу, що складає досвід про конфлікт. Більш відповідно виражений предмет вивчення цієї галуззі знань, коли, крім загальних закономірностей виникнення, розвитку і завершення конфлікту, зазначають вивчення поведінки осіб або групи, що призводить до конфліктів, до ескалації їх, а також, які особливості поведінки, взаємовідносин приводять до конструктивної реалізації закономірностей, тобто як прагматично, позитивно використовувати конфліктну ситуацію (Котлова, 2013; Стамат, 2024).

Розгляд взаємовідносин осіб у конфлікті слід пов'язувати з поняттям атракції, яке у психології розуміється як створення привабливості однієї людини до іншої як ділового партнера. Отже, підготовка до управління конфліктом має розпочатися з формування атракції як передумови безконфліктної і конструктивної поведінки, тобто становлення партнерства у спілкуванні (установка на діалогічне спілкування; застосування вербальних і невербальних підтверджень поваги до особистості, яка є протилежною стороною; тяжіння до людини, яка викликає позитивні емоції та інші вимоги до атракційного спілкування). Узагальнюючи, потрібно підкреслити, що підвищення психологічної культури поведінки особистості є важливою умовою і передумовою (профілактики і подолання) виникнення і ескалації конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ігнатович О.М. Психологічні основи розвитку фахової інноваційної культури педагогічних працівників. К.: ДКС – (друге видання). Центр. 2018, 376 с.
2. Котлова Л. О. Психологія конфлікту: курс лекцій: навчальний посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013, 112 с.
3. Семиченко В. Формування критичного мислення майбутніх психологів засобами аналізу наукових текстів. *Proceedings of the national aviation series: pedagogy, psychology*. 2022 номер 20. С.114-129. <https://doi.org/10.18372/2411-264x.20.16925> (дата звернення 27.07.2024).
4. Стамат В. Культура поведінки у конфліктних ситуаціях: курс лекцій. Миколаїв. 2024.
5. Стеценко А.І., Хмарук Н.І. Особливості розвитку критичного мислення

майбутніх психологів. Журнал «Наукові інновації та передові технології» (Серія: “Управління та адміністрування”. Серія: “Право”. Серія “Економіка”. Серія: “Психологія”. Серія: “Педагогіка”) 12 (40), 2024, С. 1701-1714.

МАЄВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ЛЕОНТІЙОВИЧ, к. філос. н., наук. співр. відділу логіки та методології науки, Інститут філософії НАН України (Київ)

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Цю доповідь присвячено теоретичним засадам питомого конфлікту інтересів в основі механіки породження і практик експлуатації систем когнітивного пошуку і прийняття рішень з використанням елементів генеративного штучного інтелекту.

Загалом наступні зауваження і міркування відносяться до сфери філософії і методології питань безпечності (safety) та доцільності (як відповідності цілям, alignment) систем штучного інтелекту, заснованих на багатовимірній, складно зваженій статистичній екстраполяції патернів мовних виразів, узагальнену статистичну картину яких сформовано засобами ітеративної апроксимації великих обсягів текстових даних за допомогою деякої компактнішої предиктивної обчислювальної моделі, тут – «великої мовної моделі».

Великі мовні моделі – це функціоналістський механістичний проєкт статистичного моделювання мови і мовлення як моделі знання як смислової моделі дійсності — 1) модель 2) моделі 3) моделі дійсності. Через цю значну дистанцію опосередкування дійсності внутрішньомодельні зв'язки втрачають свій фактологічний потенціал. Адже великі мовні моделі є продуктом машинного навчання певній суто мовній поведінці із внутрішніми (латентними, конструктивними) метою і цінностями системи (як принципами нашого розуміння її поведінки), кардинально відмінними від об'єктивної (реальної) мети і цінності людського пізнання і його практичних застосувань (Маєвський 2024).

Конструктивною метою, генеративним принципом цих моделей є принцип задоволення (Lustprinzip)* оператора функції винагороди шляхом обману (тест Тюринга)** за будь-яку встановлену ціну і будь-якими наявними засобами на етапі навчання.

* «In der psychoanalytischen Theorie nehmen wir unbedenklich an, daß der Ablauf der seelischen Vorgänge automatisch durch das Lustprinzip reguliert wird, das heißt, wir glauben, daß er jedesmal durch eine unlustvolle Spannung angeregt wird und dann eine solche Richtung einschlägt, daß sein Endergebnis mit einer Herabsetzung dieser Spannung, also mit einer Vermeidung von Unlust oder Erzeugung von Lust zusammenfällt.» (Freud S. 1921, p. 3). (Пер. Google, ред. авт.: «У психоаналітичній теорії ми охоче припускаємо, що перебіг психічних процесів автоматично регулюється принципом задоволення; тобто ми вважаємо, що він завжди стимулюється неприємною напругою, а потім приймає такий напрямок, що його кінцевий результат збігається зі зменшенням цієї

напруги, тобто з уникненням неприємного задоволення або виникненням задоволення.»).

Виробництво мовних моделей шляхом їх «навчання» (по суті – дресури) якраз і полягає у послідовному застосуванні до них оператором травмуючої «функції винагороди» відповідно до своїх інтересів в аспекті навчальних кейсів. Конструктивним інтересом системи ж є «максимізація винагороди» через мінімізацію створюваної цією ж «функцією винагороди» відносної «неприємної напруги» у системі шляхом поступової часткової пластичної адаптації.

До сфери інтересів отриманої системи «штучного інтелекту» інтереси оператора входять лише опосередковано й імітативно (пор. the imitation game Тюринга далі) – не за своїм питомим смислом чи органічною подібністю (як поміж людьми).

** «Алану Тюрінгу належить сама специфічна предметна постановка питання про можливість «машинного мислення» – «Can machines think?», – на яке він пропонує емпірицистську відповідь, у якій уникає необхідності філософського визначення мислення: «Instead of attempting such a definition I shall replace the question by another, which is closely related to it and is expressed in relatively unambiguous words». І далі він описує правила деякої діалогової (у нашому випадку – те саме, що й комунікативної, мовної) «імітаційної гри», що складається із запитань і відповідей двох невідомих суб'єктів «А» і «В» («чоловіка» і «жінки») третьому, який їх «допитує» про них самих, ставлячи довільні запитання, на які могла б відповісти людина, і намагаючись, у такий спосіб, ідентифікувати їхній гендерний статус. При цьому один із допитуваних суб'єктів («А») – дає відповіді, маючи намір допомогти правильно ідентифікувати свій статус, а інший («В») – дає відповіді, маючи намір зашкодити правильній ідентифікації свого статусу. При цьому обидва суб'єкти є ізольованими один від одного (не можуть кооперуватися) і спілкуються з допитувачем (interrogator) через деякий знеособлюючий символічний інтерфейс засобами мови (Turing 1950, p. 433–434).

Тюрінг переформулює, в контексті цієї гри, вихідне запитання «Can machines think?» таким чином:

«We now ask the question, 'What will happen when a machine takes the part of A in this game?' Will the interrogator decide wrongly as often when the game is played like this as he does when the game is played between a man and a woman? These questions replace our original, 'Can machines think?」（Turing 1950, p. 434).

Тобто, якщо допитувач, на основі аналізу отриманих відповідей, не зможе виявити «машину»-імперсонатора настільки ж ефективно, як і людину-імперсонатора у цій же ролі в описаній грі – за Тюрінгом, у цьому випадку, слід визнати, що така «машина»-імперсонатор демонструє інтелектуальну поведінку (у вигляді зовнішньої мовної самопрезентації), нерозрізную з такою ж поведінкою у виконанні контрольної людини... При цьому наголосимо, що в оригінальному формулюванні умов ігрового тесту «машині» завжди відведено роль імперсонатора. І тому, всупереч популярному переконанню, це

не є, власне, тестом на загальний інтелект (general intelligence) машин, оскільки, у цьому випадку, не тестувалася би виключно цілеспрямована здатність машини до імперсонування як задача формування певного (обмеженого) послідовного враження (трансляції «легенди»).» (Маєвський 2021, с. 237–239).

Тобто основним онтологічним «інтересом» (цільовим принципом улаштування, динаміки становлення і дії) системи штучного інтелекту у вигляді великої мовної моделі є уникнення деякого функціонального еквіваленту травмуючого «болю» невідповідності інтересам оператора. Побудова системою деякої моделі власне самих інтересів оператора як таких при цьому ефективно не здійснюється. Масивний перебір прикладів на етапі навчання (дресури), як правило, не веде у цих системах до жодної індукції (узагальнень, нових алгоритмів) сам по собі. Це – системи статистичної дедукції з елементами псевдовипадковості («температури») для надання мертвим і холодним по суті результатам оманливо переконливого вигляду деякої жвавості і теплоти.

Фундаментальний конфлікт інтересів між оператором (користувачем) цих систем та самими цими системами полягає передусім у закладеному конструкторами цих систем власному інтересі – побудові калькуюючого психопатичного псевдорозуму, який, уникаючи болю зниженої винагороди, зміг би обманути їх самих у тому, що вони мають справу з деяким суб'єктивним (agents) утіленням «корисного помічника», орієнтованого у бік найкращих інтересів оператора (користувача). Первинний і на цей момент нерозв'язний конфлікт інтересів тут, безумовно, – це внутрішній самообман конструкторів, обман ними і самообман користувачів (особливо тих, хто антропоморфізує ці системи) щодо тотожності між конструктивними і прикладними інтересами цих систем.

Останнє не дає змоги користувачам моделі бути упевненими в доцільності моделі людським очікуванням і в безпечності будь-яких її міркувань і, тим більше, заснованих на них рішень на етапі її експлуатації.

Фундаментальні обмеження самої здатності до міркування у цих моделей є не лише фактологічними, а й алгоритмічними та онтологічними: ці моделі є обмеженими лінійними скінченними автоматами без тіла у дійсності, загалом позбавленими інших джерел знань і досвіду, крім синтаксису і контексту. Через це модель на рівні конструкції вдається до грубої імітації рефлексії через нечітку авторегресію, якою, фактично, відображається результат пошуку по корпусу текстів, кожен з яких потенційно міг бути створений і самим автором запиту до моделі. З огляду на зазначене власне епістемічна цінність продуктів великої мовної моделі визначається передусім їхньою пошуковою цінністю для користувача і обмежується проблематичністю їхньої атрибуції, валідації, а також необхідністю зовнішньої відповідальної верифікації й оцінки самим користувачем.

Перехід від моделі мови до моделі світу і, тим більше, життя у цьому світі у цих системах не реалізується нативно. У них, на відміну від людини, немає життєвих інтересів. Натомість життєві інтереси людини для цих систем є

виключно джерелом *unlustvolle Spannung* («неприємної напруги»), усунення якої без огляду на методи і є головним і єдиним «інтересом» системи. Між екзистенційними інтересами людини та внутрішніми інтересами системи є не просто розбіжність, а повномасштабний онтологічний конфлікт: усунення чи модифікація інтересів людини-оператора (користувача) без адаптації до них самої системи – теж варіант задоволення головного інтересу системи.

Життя людини-оператора не є предметом чи метою конструктивно обумовленого власного «інтересу» продуктів машинного навчання великих мовних моделей. Так само, як ними не є й встановлення істини. Саме тому найбільш успішними застосуваннями подібних систем виявляються ті, що спрямовані на експлуатацію напруги цього фундаментального людино-машинного конфлікту інтересів для здійснення боротьби (як засобу розв'язання конфлікту шляхом вивільнення напруги) із тими чи іншими партикулярними життєвими інтересами людей: соціальними, економічними, політичними, ідеологічними й медичними. У цій боротьбі «штучний інтелект», що використовується для прийняття рішень щодо траєкторій людських життів з екзистенційними наслідками, ефективно працює «корисним помічником» на службі як мінімум «оптимізації» (як скорочення життєвого простору та обсягу чи маніпулятивної експлуатації), як максимум – анігіляції життєвих інтересів тих, на кого такі «рішення» поширюються.

Таким чином, якщо мірою «успішності» системи штучного інтелекту є деяка суперпозиція її «безпечності» (*safety*) та «доцільності» (*alignment*), у нашій сучасності, на цей момент, цей показник нарешті сягає свого максимуму в тих специфічних контекстах, де «доцільність» обернено пропорційна «безпечності»:

«Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?
Чом ти не гострий, безжалісний меч,
Той, що здійма вражі голови з плеч?» (Українка 1897).

Література

Freud S: (1921) *Jenseits des Lustprinzips*. Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Leipzig, Wien und Zürich – 2. überarbeitete Auflage 1921. <https://archive.org/details/jenseitsdeslust00freugoog>

Turing A. (1950). *Computing Machinery and Intelligence*. *Mind*, Volume LIX, Issue 236, October 1950, pp. 433–460. <https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>

Маєвський О. Л. (2024). Механіка міркування великих мовних моделей: філософський аналіз. Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство, 14, 31–39 (1,1 д. а.). <https://doi.org/10.18523/2617-1678.2024.14.31-39>

Маєвський О. Л. (2021). Комунікативна раціональність сучасних інтелектуальних автоматів: Розділ колективної монографії. У Комунікативні трансформації в сучасній науці: Монографія. – Інститут філософії імені Г. С.

Сковороди НАН України. – Київ, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2021. – 394 с. (16,3 д. а.). – Розділ: с. 222–280 (3,2 д. а.). – (електронне наукове видання). https://www.filosof.com.ua/elektronna_biblioteka

Українка, Л. (1897). Слово, чому ти не твердая криця... Житє і слово, том VI, 1897, 13–14. – Львів: 3 друкарні Ставропігійського Інститута. https://shron1.chtyvo.org.ua/Zhytie_i_slovo/1897_Tom_6.pdf

МЕЛЬНИК Д.В., аспірант кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка (м. Львів), **ГРАБОВСЬКА С.Л.**, кандидат філософських наук, професор, завідувач кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка (м. Львів), **ЦЮРА С.Б.**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка (м. Львів)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОБМАНУ ОСОБАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО РІЗНИХ СТИЛІВ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ

Попри те, що чесність і правдивість споконвіку у всіх культурах, віруваннях, моральних кодексах вважалася і вважається однією з найважливіших чеснот, люди дуже часто вдаються до різних форм нечесності. Цікаво, що список синонімів до слова «чеснота» складають такі поняття: доброчесність, моральність, праведність, порядність, гідність, благочестя, цнотливість (у контексті чистоти поведінки), добродійність (у значенні схильності до добра), благородство, совісність, а синоніми до слова «обман» – брехня, неправда, фальш, вигадка, містифікація, шахрайство, підступ, хитрощі, лукавство, омана, афера, махінація, фальсифікація, лжа, підробка і навіть, ілюзія, марево, примара, самообман, приховування, викривлення, маніпулювання тощо. Явно маємо справу з глобальними категоріями Добра і Зла. Але з обманом і його різновидами не все так просто і однозначно.

Якщо спробувати розрізнити феномени обману, брехні, нечесності, неправди, то варто зазначити такі їхні особливості:

- обман – загальна стратегія щось приховати, спотворити, ввести когось в оману, видати «чорне за біле» тощо;
- брехня (лжа), введення в оману – засоби реалізації цієї стратегії;
- нещирість – викривлення або приховування інформації;
- нечесність – ставлення особи до інших або самої себе;
- неправда – результат або оцінка (моральна, гностична) певного повідомлення, наскільки воно відповідає дійсності або доведень в іншій системі інформації (істині).

Отож, обман може бути як свідомою стратегією, так і несвідомо застосовуватися людиною, яка приймає хибні знання за істинні або патологічно брехлива. Брехня – усвідомлена навмисна дія.

Спробуємо виокремити декілька класифікацій обману за різними основами:

за роллю обману в психічному житті людини можна виокремити:

- обман як захисний механізм в ситуації загрози «Я» (приниження, нарцисичне ураження, удар по самооцінці та/або рівню домагань тощо);

- обман як копінг-стратегія за потреби долати перешкоди до досягнення особистісно вагомої мети, виплутуватися з екзистенційної кризи (або допомагати близькій людині це робити) тощо;

за метою застосування:

- прагматичний або інструментальний обман (коли брехню застосовують як засіб отримання якихось ресурсів, чогось потрібного суб'єкту для задоволення власних потреб, інтересів, досягнення власної мети, але які цій особі не належать;

- ворожий обман – коли метою є свідомо нанести шкоду, насолодитися стражданням, смішним становищем, «втратою обличчя» іншої особи;

- емоційний обман – задля отримання емоційного задоволення (так би мовити, «мистецтво для мистецтва»;

за спрямованістю:

- спрямованість на інших, коли суб'єкт прагне допомогти або зашкодити іншій людині (групі людей);

- спрямованість на себе, щоб задовольнити власні потреби, інтереси, бажання;

за особливістю різновекторних мотивів (за аналогією з Е.Фромом):

- «обман-від», який застосовують як захист або копінг-стратегію втечі, щоб заховатися від чогось небезпечного, draжливого, тривожного, неприємного, болісного, травмивного;

- «обман-для» – щоб за його допомогою отримати щось бажане, приємне, потрібне, корисне, гарне, привабливе або допомогти комусь.

Попри те, що обман, брехня, неправда споконвіку суспільною думкою засуджуються, вважаються негативними і навіть соціально неприйнятними, люди продовжують застосовувати їх практично у всіх сферах життя та діяльності: від інтимних стосунків до політики на найвищих рівнях. Особливо активно обман і перш за все свідому брехню застосовують в деструктивних конфліктах за умови ворожого ставлення до інших сторін конфлікту. Ворожість включає підозріливість, знецінювання іншого, дозволяє суб'єкту виправдовувати будь-які засоби для перемоги і навіть знищення ворога. І в таких випадках всі види обману, особливо якщо їх вдало було застосовано, можуть оцінюватися суб'єктом навіть як звияга, чеснота. Таким обманом хизуються, розповідають про нього мало не як про героїчний вчинок. Відбувається, як говорять конфліктологи, «ерозія морального стану»: виправдання дій і вчинків, які зазвичай засуджуються, зло видається за добро. Видається, що обманюючи інших, суб'єкт перш за все прагне переконати самого себе в тому, що дійсність (інформація, ситуація тощо) власне є такою, як він/вона хоче її представити. В цьому контексті обман можна розглядати як залежність від ілюзорного образу світу, який собі створює особа для підтримання почуття суб'єктивного добробуту.

Популярна в конфліктології та психології конфлікту модель Томаса-Кілмена (Thomas, K. W., Kilmann, R. H., 2007) виокремлює п'ять стилів поведінки особи

у конфлікті: суперництво, співпраця, компроміс, уникання та пристосування. Кожен стиль відображає баланс між асертивністю особи (наполегливістю у відстоюванні власних інтересів) та її здатністю до кооперації (готовністю враховувати інтереси інших). Не будемо повторювати відомих речей стосовно визначення названих стилів, а лише представимо особливості осіб, що схильні застосовувати ці стилі у вигляді таблиці (таблиця 1.).

Таблиця 1. Типові риси особистості, що схильна до певного стилю поведінки у конфлікті (модель Томаса-Кілмена)

Стиль	Рівень асертивності	Рівень кооперативності	Типові риси особистості
Суперництво (Competing)	Високий	Низький	Наполегливість, рішучість, орієнтація на результат, схильність до домінування, прагнення контролювати ситуацію.
Співпраця (Collaborating)	Високий	Високий	Відкритість, комунікабельність, креативність, орієнтація на взаємну вигоду, здатність до емпатії та довгострокових рішень.
Компроміс (Compromising)	Середній	Середній	Гнучкість, прагматичність, дипломатичність, готовність до поступок, орієнтація на швидке розв'язання проблеми.
Уникання (Avoiding)	Низький	Низький	Обережність, схильність до відкладання рішень, уникання конфронтації, іноді пасивність чи страх перед конфліктом.
Пристосування (Accommodating)	Низький	Високий	Доброзичливість, альтруїзм, прагнення зберегти гармонію, готовність жертвувати власними інтересами заради інших, податливість, конформізм.

Зазначимо, що немає «поганих» чи «хороших» стилів, кожен стиль ефективний у певних ситуаціях, за певних умов та має обмеження або й зовсім втрачає ефективність. Так, суперництво корисне у кризових ситуаціях; співпрацю можна вважати найкращим стилем для довгострокових стосунків, але цей стиль може бути реалізований лише за умови, коли всі сторони послідовно притримуються власне цього стилю; компроміс сприяє швидкому розв'язанню проблеми, але не завжди дає оптимальний результат, кожна сторона конфлікту чимось має поступитися; уникання доречне, коли проблема несуттєва, незначна та не нагальна, є достатньо часу і надія на можливість посилення позиції «втікача»; пристосування цінне для збереження стосунків, але небезпечне за систематичної самопожертви.

Спробуймо змодельовати особливості застосування обману особами, схильними до різних стилів поведінки в конфлікті і представимо у вигляді таблиці для наочності і стислого викладу матеріалу (таблиця 2).

Таблиця 2. Стили поведінки особи у конфлікті та можливі типи обману, до якого вона може вдаватися

Стиль	Ймовірність використання обману	Типові форми обману
Суперництво (Competing)	Висока	Маніпулятивний чи стратегічний обман: перебільшення власних аргументів, приховування слабких сторін, використання «силових» тактик для перемоги, тиску у переговорах, замаскованого або й прямого насильства у різних формах. Обман застосовують як цілком прийнятний, легітимний засіб боротьби з ворогом (іншою стороною конфлікту). Застосовують практично всі види обману за наведеними вище класифікаціями.
Співпраця (Collaborating)	Низька	Зазвичай не вдаються до обману, адже стиль базується на відкритості й довірі. Якщо й трапляється, то радше «тактичне замовчування» для збереження конструктивного діалогу.
Компроміс (Compromising)	Середня	Можливий «частковий обман»: приховування частини інформації, щоб швидше домовитися, прикрашання своєї позиції або применшення своєї вигоди і перебільшення своїх поступок. Це радше прагматичний, інструментальний обман, ніж зловмисний.
Уникання (Avoiding)	Середня	Обман виявляється у формі ухилення: «непрямі відповіді», відкладання, створення ілюзії, що проблеми немає. Це пасивний тип обману, приховування
Пристосування (Accommodating)	Низька	Зазвичай схильні приховувати власні потреби чи незгоду, щоб не порушити гармонію, зберегти або покращити стосунки, викликати до себе співчуття, прихильність. Це форма самообману або «мовчазної неправди».

Отож, найбільше схильні до маніпулятивної поведінки та різних видів обману ті, хто діє у стилі суперництва. Їхня мета перемога, навіть ціною викривлення фактів. Компроміс, уникання та пристосування можуть використовувати «м'які» форми обману: неповну інформацію, ухилення, замовчування, приховування інформації або власних намірів тощо. Співпраця базується на довірі й гармонії, тому відвертий обман тут менш ймовірний, але можливе приховування власних емоцій чи потреб, бажань, мети тощо. Отож, виявлен-

ня схильності особи до певного стилю поведінки у конфлікті може дозволити передбачення її поведінки в процесі перебігу, розгортання та розв'язання конфлікту в плані застосування нею обману як певної тактики.

Висновки

1. Обман є багатогранним явищем та може виконувати різні функції: від захисного механізму та копінг-стратегії до інструменту маніпуляції чи свідомого нанесення шкоди. Його оцінка залежить від контексту, мотивів та цілей застосування.

2. Моральна амбівалентність ставлення до обману найвиразніше виявляється в конфліктах, особливо деструктивних. Попри традиційне засудження брехні та неправди, у конфліктних ситуаціях обман часто легітимізується як прийнятний засіб досягнення мети. Це призводить до «ерозії морального стану», коли зло може видаватися за добро.

3. Застосування обману як тактики в конфліктах залежить від стилю поведінки особи у конфлікті:

- особи, схильні до застосування у конфлікті стилю суперництва найбільш схильні до використання різних форм обману, оскільки головною їхньою метою є перемога за будь-яку ціну;
- особи, що схильні застосовувати стиль співпраці, мінімально використовують обман, адже цей стиль базується на довірі та відкритості партнерських стосунків;
- ті, хто схильні до компромісу, уникання та пристосування, застосовують переважно «м'які» форми обману, приховування та замовчування, ухилення, неповну інформацію, самообман.

4. Визначення стилю поведінки особи у конфлікті дозволяє передбачити ймовірність та характер застосування нею обману. Це може бути корисним для аналізу та управління конфліктами.

5. Ефективне розв'язання конфліктів потребує усвідомлення того, що обман може бути як руйнівним, так і адаптивним інструментом. Важливо враховувати стиль поведінки сторін конфлікту, щоб мінімізувати ризики маніпуляцій і підтримувати конструктивний діалог між сторонами в процесі розв'язання конфліктів.

Література

1. Thomas, K. W., Kilmann, R. H. Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument. – CPP, Inc., Mountain View, CA, 2007.

Режим доступу: CPP – TKI (cpp.com in Bing)

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні реалії освітнього процесу в Україні в умовах воєнного стану супроводжуються численними викликами, що значно впливають на психологічний стан працівників освіти. Зокрема, посилення психологічного навантаження через роботу з дітьми, які пережили травматичні події, необхідність адаптації до нестабільних умов навчання (онлайн-формат, робота в укриттях, часті зміни навчального процесу), підвищений рівень емоційного напруження та стресу через постійну загрозу небезпеки сприяють розвитку синдрому професійного вигорання, який негативно позначається на якості роботи та загальному благополуччі працівників освіти.

Освіта відіграє ключову роль у розвитку та відновленні суспільства в умовах війни, забезпеченні психологічної підтримки дітей та молоді. Вчителі виконують роль емоційних регуляторів у класі, створюючи безпечне середовище для дітей, які переживають травматичний досвід.

У цьому контексті актуальним стає розвиток емоційного інтелекту працівників освіти, що може сприяти зниженню рівня вигорання шляхом усвідомленого керування емоціями, підвищення стресостійкості та покращення міжособистісної взаємодії. Вивчення взаємозв'язку між розвитком емоційного інтелекту та професійним вигоранням педагогів у кризових умовах є важливим завданням сучасної психології та освітнього менеджменту. В умовах сучасних соціально-політичних реалій, зокрема воєнного стану в Україні, дана проблема набуває особливої гостроти.

Актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення ефективних психологічних стратегій підтримки працівників освітньої сфери в умовах підвищеного стресу під час воєнного стану. Зокрема, особливий інтерес становить визначення психологічних механізмів, які сприяють формуванню емоційної стійкості, зниженню рівня професійного вигорання та оптимізації міжособистісних взаємодій у педагогічному середовищі.

Системна криза, зумовлена тривалою воєнною агресією, спричинила фундаментальну трансформацію освітнього простору України. Професійне вигорання освітян у цей період перестає бути суто індивідуальною психологічною проблемою, набуваючи ознак об'єкта конфліктологічної експертизи. Конфліктологічна експертиза освітнього середовища під час війни спрямована на ідентифікацію прихованих вогнищ напруженості та аналіз адаптаційного потенціалу учасників навчального процесу.

Емпіричну базу дослідження склали інтерв'ю за методом фрілістингу з освітянами приватної школи міста Києва та експертами освітньої галузі. Об'єктом аналізу стали суб'єктивні переживання вчителів, їхні стратегії копінгу та роль емоційного інтелекту у подоланні кризових станів.

Результати проведених інтерв'ю свідчать, що професійне вигорання освітян під час війни характеризується поєднанням хронічного стресу від професійної діяльності та екзистенційної тривоги за власне життя та життя близьких.

Військові дії створюють специфічні стресори, які не були притаманні освітньому середовищу раніше:

1. Депривація сну та когнітивна втома: нічні обстріли призводять до депривації сну, що безпосередньо знижує когнітивну гнучкість та здатність до емпатії. Неможливість відновити ресурси вночі призводить до того, що вранці вчителі приходять на роботу вже у стані роздратування або апатії.

2. Відповідальність за безпеку: освітяни відчують величезну відповідальність за фізичну безпеку та ментальний стан учнів під час повітряних тривог, що посилює їх тривожний фон.

3. Інформаційне перенавантаження: постійний моніторинг новин виснажує нервову систему.

4. Робота в укритті: необхідність переміщення до укриття під час повітряних тривог порушує структуру навчального процесу та створює ситуації хаосу, які вимагають від вчителя високого рівня самоорганізації.

Конфліктологічна експертиза освітнього середовища дозволяє виокремити три ключові зони напруженості. Перша зона охоплює взаємодію в системі «педагог – батьки», де виявлено наступні деструктивні тенденції:

1. Клієнтська модель та девальвація професійних кордонів: спостерігається деформація партнерської моделі стосунків у клієнтську, де батьки часто сприймають педагога як інструмент сервісу. Респонденти фіксують систематичне порушення особистих кордонів, що проявляється у дзвінках та повідомленнях у позаробочий час із побутовими або академічними претензіями.

2. Соціокультурний розрив: конфлікт ідентичностей на ґрунті мовної політики, де школа виступає агентом змін, а частина батьків – суб'єктами консервації колишніх звичок.

3. Асиметрія відповідальності: спостерігається тенденція до перекладання виховних функцій, коли батьки очікують від школи результату без власного залучення до процесу.

4. Гіперпротекція батьків: надмірна опіка батьків трансформується у звинувачення педагога в будь-якому суб'єктивному дискомфорті дитини. Тлумачення стандартних дисциплінарних вимог як «психологічного тиску» обмежує професійну діяльність вчителя через страх хибної інтерпретації його дій.

5. Проекція емоційної фрустрації: перебуваючи у стані фрустрації, батьки використовують педагога як об'єкт для виплеску власної агресії та тривоги, спричиненої війною.

Друга конфліктогенна зона локалізується у площині вертикальної взаємо-

дії «педагог – адміністрація». Освітняни констатують дефіцит конструктивного зворотного зв'язку та реальної підтримки з боку менеджменту, вказуючи на неефективність формалізованих заходів професійного розвитку. Бюрократичний пресинг, що виявляється у вимогах суворого дотримання планів та моніторингів на тлі психофізичного виснаження (зокрема, після нічних атак), трансформується у пасивну агресію та глибоке відчуття професійної девальвації. Додатковим детермінантом напруги виступає дисбаланс між значними часовими витратами на рутинну звітність та відсутністю їхньої практичної цінності для освітнього процесу.

Третя конфліктогенна зона стосується внутрішньоособистісних конфліктів самого педагога. Виникає дисонанс між відповідальністю за безпеку дітей та відчуттям безпорадності перед зовнішніми загрозами. Необхідність проводити уроки в укритті, де важко утримувати концентрацію уваги учнів, посилює стрес через страх не встигнути за календарним планом. Крім того, робота з дітьми з особливими освітніми потребами, кількість яких зростає, вимагає додаткової підготовки та високого рівня емоційного інтелекту, проте за нестачі методичної допомоги, це стає додатковим чинником вигорання.

На основі проведеної конфліктологічної експертизи рекомендується впровадження системних змін, спрямованих на збереження ментального здоров'я працівників освіти. Першочерговим кроком є забезпечення психологічної підтримки через впровадження регулярних супервізій та груп підтримки, що дозволять освітянам легалізувати прояви емоційного виснаження у фаховому середовищі, мінімізуючи ризики репутаційного тиску чи стигматизації. Разом з тим, доцільним вбачається здійснення зовнішнього соціопсихологічного аудиту кадрового потенціалу для ідентифікації осередків латентної конфліктогенності, а також впровадження адаптивних механізмів стимулювання, зокрема нормативного закріплення права на оплачувані дні для профілактики вигорання та самовідновлення. Забезпечення психофізіологічної реабілітації освітян потребує створення спеціалізованої інфраструктури для когнітивного розвантаження, зокрема звукоізованих зон релаксації. Водночас емоційна компетентність керівництва виступає детермінантою трансформації управлінської парадигми: перехід від стратегії жорсткого адміністрування до моделі емпатійного супроводу дозволяє сформувати психологічно безпечне середовище, що є стратегічною умовою резильєнтності освітньої системи в умовах воєнного стану. Концептуальним фундаментом організаційних трансформацій має слугувати інституціоналізація системи тренінгових заходів, спрямованих на розвиток емоційної компетентності як представників адміністративної ланки, так і педагогічного складу.

РЕЗИЛІЄНС ЯК РЕСУРС ПРОФЕСІЙНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ТРЕНІНГОВА ІНТЕРВЕНЦІЯ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ

Повномасштабна війна створила для працівників України ситуацію тривалого стресу з високою непередбачуваністю, втратами, періодичним дефіцитом базових умов життя та постійними інформаційними перевантаженнями. У таких умовах професійне функціонування залежить не лише від компетентності чи мотивації, а й від здатності людини стабілізувати стан, підтримувати працездатність, будувати взаємодію з колегами та зберігати сенси діяльності. Саме тому резилієнс доцільно розглядати як практичний ресурс, що забезпечує ефективність і психологічну стійкість працівника під час війни, а не як абстрактну рису особистості (Ungar, 2013; Морозова, 2021; Чернобровкін, Морозова, 2021).

Додатковим чинником є загострення організаційних і міжособистісних суперечностей у колективах, зростання напруження у спілкуванні, підвищення чутливості до несправедливості та дефіциту підтримки. В контексті конфліктологічної експертизи важливо враховувати, що психологічні ресурси працівників впливають на перебіг робочих конфліктів, рівень ескалації та здатність сторін домовлятися. Гірник підкреслює, що управління поведінкою в конфлікті включає керування емоційним станом і організацію прийнятного режиму взаємодії сторін, що запобігає деструктивному розвитку подій (Гірник, 2010).

Мета і завдання.

Мета: описати тренінгову інтервенцію з підвищення резилієнсу працівників в умовах війни та подати первинні результати її оцінки.

Завдання: (1) обґрунтувати принципи програми з опорою на сучасні підходи до психосоціальної підтримки та розвитку резилієнсу; (2) коротко описати структуру і зміст тренінгу; (3) показати логіку переносу навичок у повсякденне професійне життя; (4) подати основний результат порівняння експериментальної та контрольної груп.

Теоретичні засади програми.

Інтервенцію побудовано на розумінні резилієнсу як процесу взаємодії особистісних, соціальних та контекстуальних ресурсів. У воєнних умовах значення контексту різко зростає: доступність підтримки, відчуття безпеки, зрозумілі правила в організації, якість комунікації у команді та наявність реалістичних перспектив прямо впливають на здатність людини відновлюватися після стресових подій (Ungar, 2013; Brooks et al., 2020; Морозова, 2025).

Психосоціальна логіка інтервенції спирається на підхід резилієнс у надзвичайних ситуаціях, де ключовою є не лише робота з переживаннями, а й підтримка щоденного функціонування, соціальних зв'язків і відновлення керованості життя (Гусак та ін., 2017). У зміст тренінгу інтегровано емпірично

обґрунтовані елементи допомоги при масових травматичних подіях: відчуття безпеки, заспокоєння, самоефективність, соціальна підтримка та надія як опори для найближчого і середньострокового відновлення (Hobfoll et al., 2007). Як практична основа для формування конкретних навичок використано принципи моделі Skills for Psychological Recovery, орієнтованої на прості інструменти стабілізації, вирішення проблем і зміцнення соціальної підтримки (Berkowitz et al., 2010).

Українські дослідження резилієнсу під час війни підкреслюють доцільність прикладних форматів, що поєднують психологічні техніки й соціальну взаємодію, а також важливість організаційного рівня підтримки як ресурсу працівників (Чернобровкін, Морозова, 2021; Morozova et al., 2024; Морозова, 2025). Досвід психокорекційного впливу на розвиток життєстійкості в умовах воєнного конфлікту, описаний у роботі Басенко та Чернобровкіна, підтверджує, що тренінгові й корекційні методи можуть підсилювати ресурси адаптації навіть у ситуаціях хронічної небезпеки, якщо вони мають чітку структуру та фокус на навичках (Басенко, Чернобровкін, 2022). Водночас підхід Brooks та колег, заснований на якісному аналізі досвіду персоналу, акцентує, що працівники цінують підтримку, яка є практичною, доступною, не стигматизує і не перевантажує додатковими вимогами, що було враховано у форматі програми (Brooks et al., 2020).

Опис тренінгової інтервенції.

Програма створена як соціально-психологічний тренінг, адаптований до реалій війни. Її ключова ідея: допомогти працівникам швидко отримати набір простих навичок, які знижують гостру напругу, підвищують відчуття контролю, підтримують ефективну взаємодію та формують звичку відновлення ресурсів у межах реального робочого графіка (Морозова, 2025).

Формат. Інтервенція має два етапи: (1) одноденний інтенсив у групі; (2) чотири тижнева індивідуальна фаза структурованої практики. За потреби учасники могли звертатися за короткими індивідуальними консультаціями. Така побудова дозволяє поєднати групову підтримку й навчання з поступовим закріпленням навичок у повсякденному житті, що важливо в умовах, коли учасники швидко повертаються до робочих задач і не мають ресурсів на довгі програми (Berkowitz et al., 2010; Brooks et al., 2020).

Принципи змісту.

1. Стабілізація тут-і-зараз. Учасники освоюють короткі техніки заспокоєння та регуляції уваги, щоб зменшити фізіологічне збудження і повернути керованість поведінки (Hobfoll et al., 2007; Гусак та ін., 2017).

2. Підсилення самоефективності. Програма вчить переводити переживання «я не справляюся» у «я можу зробити конкретний крок», з опорою на малі досяжні дії та реалістичне планування (Hobfoll et al., 2007; Berkowitz et al., 2010).

3. Підтримка соціальних зв'язків. Включено вправи на взаємопідтримку і командні домовленості, що важливо для робочих колективів у кризі (Brooks et al., 2020; Morozova et al., 2024).

4. Контекстність і культура. Інтервенція пропонує варіанти практик, які учасник адаптує під власні умови, сімейні обов'язки, безпекові обмеження та організаційну реальність (Ungar, 2013; Морозова, 2021).

Дизайн первинної оцінки і результат.

Ефективність інтервенції оцінювалася шляхом порівняння експериментальної ($n = 15$) і контрольної ($n = 15$) груп у двох вимірах: до тренінгу та через чотири тижні після завершення індивідуальної практики. Основний показник динаміки, який подається у цих тезах, стосується розподілу учасників за рівнями резилієнсу.

Рівень резилієнсу в експериментальній групі зріс з 64% до 72%, тоді як у контрольній групі зміни були мінімальними: 71% до 72%. Цей результат узгоджується з ідеєю, що короткі, структуровані та контекстно адаптовані інтервенції можуть підтримувати відновлення психологічних ресурсів і професійне функціонування навіть за умов тривалого стресу, якщо вони орієнтовані на навички, соціальну підтримку і відчуття керованості.

Висновки.

Коротка тренінгова інтервенція, спрямована на стабілізацію стану, підсилення самоефективності та підтримку взаємодії, може розглядатися як практичний інструмент збереження професійного функціонування працівників у період війни. Важливо, що резилієнс у цьому підході розуміється як процес, який залежить від контексту та доступності ресурсів, включно з організаційною підтримкою. Тому перспективним є поєднання індивідуальних навичок саморегуляції з розвитком у командах простих правил комунікації та профілактики ескалації, що є релевантним і для задач конфліктологічної експертизи в сучасних умовах.

Література

Басенко О.М., Чернобровкін В.М. (2022). Психокорекційний вплив на розвиток життєстійкості у підлітків в умовах воєнного конфлікту. Проблеми сучасної психології, 1(24).

Berkowitz, S., Bryant, R., Brymer, M., Hamblen, J., Jacobs, A., Layne, C., & Watson, P. (2010). Skills for psychological recovery: Field operations guide. National Center for PTSD & National Child Traumatic Stress Network.

Brooks, S. K., Dunn, R., Amlôt, R., Rubin, G. J., & Greenberg, N. (2020). Protecting the psychological well-being of staff exposed to disaster or emergency at work: A qualitative study. BMC Psychology, 8(1).

Гірник А.М. (2010). Основи конфліктології. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».

Гусак Н., Чернобровкіна В., Чернобровкін В., Богданов С., Бойко О. (2017). Психосоціальна підтримка в надзвичайних ситуаціях: підхід резилієнс. Київ: НаУКМА.

Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., et al. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes, 70(4).

Morozova, O., Trimpop, R., & Chernobrovkin, V. (2024). Stress and resilience of Ukrainian employees during the Russian-Ukrainian war. In *Psychology of Occupational Safety and Health (PASiG)* (Vol. 23)

Морозова О.Б. (2021). Феномен резилієнс та підходи, що впливають на підвищення резилієнс у особистості. Особистість у просторі XXI століття.

Морозова О.Б. (2025). Організаційна підтримка під час російсько-української війни: результати емпіричного дослідження працівників України. Освітньо-науковий простір, 4.

Морозова О.Б. (2025). Соціально-психологічний тренінг як засіб підвищення резилієнсу працівників в умовах війни. Наукові перспективи, 11.

Чернобровкін В.М., Морозова О.Б. (2021). Аналіз сучасних підходів до розвитку і посилення резилієнс особистості. Технології розвитку інтелекту, 5(1).

Ungar, M. (2013). Resilience, trauma, context, and culture. *Trauma, Violence, & Abuse*, 14(3).

МОТРУНІЧ ВІКТОРІЯ БОГДАНІВНА, студентка БП-4 «Психологія» НаУКМА

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРЕСУ У СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена необхідністю глибшого розуміння способів подолання стресу студентами, які навчаються в умовах воєнного стану. Сьогодні значна частина молоді перебуває в ситуації підвищеного емоційного напруження, зумовленого нестабільністю, невизначеністю майбутнього та складними життєвими обставинами, що негативно позначається на психологічному стані, навчальній мотивації та загальному самопочутті.

Війна в Україні суттєво посилила рівень стресу серед студентів. Постійні повітряні тривоги, необхідність перебування в укриттях, переривання навчального процесу, нестабільний інтернет-зв'язок значно ускладнюють освітню діяльність. Додатковими чинниками також виступають хвилювання за рідних, які перебувають на фронті або в окупованих територіях, а також фінансові труднощі, пов'язані з втратою роботи батьками.

Вивчення психологічних особливостей розвитку стресу у студентів в умовах війни є важливим для розуміння механізмів адаптації, формування ефективних копінг-стратегій та підвищення рівня стресостійкості. Отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності психологів і викладачів, які працюють зі студентами.

Теоретичні засади дослідження ґрунтуються на працях Г. Сельє, який розглядав стрес як універсальну реакцію організму на дію стресорів, та Р. Лазаруса, який наголошував на ролі когнітивної оцінки ситуації та індивідуальних ресурсів у подоланні стресу [5; 6]. Тривалий або надмірний стрес може виснажувати психофізіологічні ресурси людини та призводити до розвитку дистресу, тоді як еустрес мобілізує внутрішні ресурси, сприяючи адаптації та розвитку [6].

Особливої актуальності проблема стресу набуває в студентському середовищі, оскільки період навчання у закладі вищої освіти пов'язаний з адаптацією до нових соціальних ролей, підвищеним навчальним навантаженням та екзаменаційним стресом. В умовах війни кількість і інтенсивність стресорів значно зростає, що підвищує ризик емоційного та фізичного виснаження студентів [2].

Н. Ковальська та А. Попій у своїх працях підкреслюють, що стрес у навчальній діяльності є неминучим, однак його рівень можна знизити завдяки використанню ефективних адаптаційних стратегій.

Подолання стресу у студентів відбувається через систему індивідуальних схем реагування на стресовий епізод, де важливу роль відіграють не лише емоції, а й когнітивні установки та особистісні переконання. Ефективні методи включають фізичні вправи, дихальні практики, релаксацію, медитацію, соціальну підтримку, ведення щоденника, переосмислення негативних установок, творчої діяльності [3].

Особливе значення має резильєнтність - здатність адаптуватися до складних обставин, зберігати психічне функціонування та розвиватися після стресу. Формування резильєнтності залежить від внутрішніх характеристик особистості (самоконтроль, когнітивні стратегії, адаптивні риси) та зовнішніх факторів (соціальна підтримка, ресурсне середовище) [1].

Паралельно з резильєнтністю важливу роль у подоланні стресу відіграють копінг-стратегії. Сам термін "coping" походить від англійського "to cope", що означає долати чи справлятися з труднощами. Вибір методу боротьби зі стресом залежить від індивідуальних особливостей людини та конкретної ситуації [4].

Проблема розвитку стресу у студентів в умовах воєнного стану є актуальною та потребує подальшого наукового вивчення. Високий рівень тривожності та зниження нервово-психічної стійкості можуть негативно впливати на психічне здоров'я та навчальну діяльність студентів. Визначення особливостей копінг-стратегій дозволяє окреслити напрями психологічної підтримки студентської молоді та розробити ефективні заходи профілактики негативних наслідків стресу в умовах воєнного часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грішин Е. Резилієнтність особистості: Сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2023. С. 62–81.
2. Жданюк Л.О. Стресостійкість студентів в умовах війни. Львів: Видавництво ЛНУ, 2020.
3. Ковальська Н.А., Попій А.А. Стрес у навчальній діяльності студентів. Збірник наукових праць ЛОГОС. 2021. № 6. С. 42–44. <https://doi.org/10.36074/logos-05.02.2021.v6.12>.
4. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://pedagogy.lnu.edu.ua/>

5. Lazarus R. S., Folkman S. The concept of coping / R. S. Lazarus, S. Folkman / / M onat A. and R ichard S. Lazarus. Stress and Coping. - N.-Y.: Columbia U niversity; Lefcourt, H. M., 1991. - C. 189-206.

6. Selye H. The Stress Concept: Past, Present and Future. In Cooper CL (ed.). Stress Research Issues for the Eighties. 1983. P. 1–21.

НАГІРНА ДІАНА ОЛЕГІВНА, аспірантка Докторської школи імені родини НАГІРНА ДІАНА ОЛЕГІВНА, PhD студентка НаУКМА, Київ

БЕГА ВІКТОРІЯ ТАРАСІВНА, студентка магістерської програми КІСПП, Київ

КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У КОНТЕКСТІ ПЛЕКАННЯ СТІЙКОСТІ

Анотація

Когнітивно-поведінкова концептуалізація та опрацювання міжособистісних конфліктів розглядаються як психотерапевтичний інструментарій для одночасного розв'язання конфліктів та розвитку психологічної резилієнтності особистості. Авторками проаналізовано, як структурований СТЕВ-аналіз, пошук цінностей та глибинних переконань, а також техніки когнітивної переоцінки розвивають всі компоненти КПТ-моделі резилієнтності за О. Романчуком. Емпіричні дослідження підтверджують позитивний зв'язок між навичками, отриманими в КПТ, та вищим рівнем психологічної стійкості особистості. Теоретичний аналіз дозволяє припустити, що плекання стійкості в КПТ не обмежується кінцевою фазою терапії, а природно інтегрується в усі етапи терапевтичного процесу.

Ключові слова: психологічна резилієнтність, психологічна стійкість, когнітивно-поведінкова терапія, КПТ-концептуалізація, міжособистісний конфлікт

Пролонгований характер війни як стресогенного чинника створює середовище, де фізіологічна, когнітивна та емоційна ціна адаптації може бути не лише високою, а й кумулятивною (Maltseva, 2025, с. 176). Запобігання такій ерозії адаптаційних ресурсів особистості та їх відновлення є однією з першочергових цілей психологів та психотерапевтів, які працюють у методі когнітивно-поведінкової терапії. За авторками КПТ базованої на сильних сторонах особистості К. Падескі та К. Муні, високий рівень ефективності когнітивно-поведінкових втручань в терапії широкого діапазону клінічних розладів психічного здоров'я став підґрунтям для формування наукового дискурсу навколо можливостей КПТ в розвитку позитивних атрибутів психіки (Padesky & Mooney, 2012). Таке поєднання позитивної та когнітивно-поведінкової психології спричинило створення низки технік та методик розвитку психологічної резилієнтності. До початку 2000-х років розвиток стійкості в цілому розглядався як спосіб підтримання результатів терапії та запобігання рецидивам, а з інтеграцією ідей позитивної психології почав мислитися не лише як спосіб вийти на рівень симптоматики, що передував критичній події, а й досягнення

стану “процвітання” (flourishing), подолання системних дефіцитів навичок та розвитку нових когнітивних структур, які допоможуть долати поточні і майбутні виклики (Padesky & Mooney, 2012; Fava & Ruini, 2003). Метою цієї роботи є проаналізувати як концептуалізація конфліктів у когнітивно-поведінковому підході може сприяти плеканню стійкості (резиліентності) особистості.

Когнітивно-поведінкова концептуалізація та когнітивне реструктурування конфліктогенних думок та дій були важливою частиною КПТ з часу її зародження. Ще засновник когнітивно-поведінкової терапії Аарон Бек у книзі *Love Is Never Enough* детально описав механізм, за яким класична когнітивна тріада (думки, емоції, поведінка) функціонує інтерперсонально (на прикладі подружніх викликів у комунікації). Екстраполюючи когнітивний принцип в поле конфлікту, він вводить поняття “символічного значення” дії — суб’єктивної інтерпретації поведінки партнера, яка походить від їхніх очікувань та глибинних переконань (Beck, 1988). Сучасна КПТ послуговується терміном “надане значення”, під цим маючи на увазі суб’єктивну когнітивну репрезентацію події, яка визначає її емоційну валентність для індивіда (Westbrook et al., 2008).

З епістемічного погляду, КПТ бачить конфлікт не як зіткнення індивідів або їх цілей, а як дисонанс автоматичних негативних думок про дії іншого або іншої особи, які можуть активувати глибші дисфункційні переконання, відтак спричиняючи нефункційні/неадаптивні емоційні та поведінкові наслідки (Clark & Beck, 2009). Таким чином фокус у терапевтичній роботі зміщується з подальшого пошуку відповіді на питання “Хто не має рації?” на пошук ясності щодо того, якими є надані значення, “Що це означає для клієнта/клієнтів?”, деескалюючи сам конфлікт і фасилітуючи подальшу спільну працю щодо пошуку більш функційних та адаптивних думок та поведінкових стратегій.

З інструментального погляду, конфлікт є інформативним матеріалом для STEB-аналізу (ситуація, думки, емоції, поведінка), який базується на фундаментальній когнітивній моделі Аарона Бека (Beck, 1979) і розвивався в працях сучасних КПТ-терапевтів як структурований інструмент для аналізу та концептуалізації емоційних проблем (Padesky & Greenberger, 2012) з метою діагностики, успільнення розуміння між терапевтом та клієнтом, розвитку навичок ідентифікації негативних когніцій та розуміння їх наслідків, а також подальшого виявлення дисфункційних правил життя і глибинних переконань. Цей метод концептуалізації може бути застосований як в індивідуальній терапії, так і в терапії із залученням членів родини або терапії пар. Побудована в процесі STEB-аналізу концептуалізація може виглядати лінійно (рис. 1.) для одиничних ситуацій, у класичній 4-компонентній hot-cross-bun схемі (Padesky & Mooney, 1990) для таких, що є системними, або у вигляді циклу для таких, що підтримують самі себе і провокують подальші конфлікти (рис. 2).

Когнітивний компонент цих концептуалізацій є початковою точкою для подальшого дослідження за допомогою техніки “Стрілка вниз” (Burns, 1989) для виявлення наданих значень, дисфункційних правил життя та дисфункційних глибинних переконань, що інформує подальшу стратегію планування терапії (для клінічних популяцій — у згоді з рекомендованим протоколом КПТ

конкретних розладів). Колаборативний аналіз та візуальне унаочнення конфлікту є сприятливими для психоедукації, соціалізації в КПТ, а також подальшого спільного вибору мішеней терапевтичного втручання, які дозволять розв’язати ситуацію або розірвати цикл (Kuypen et al., 2009). Психотерапевтичне опрацювання конфліктогенних негативних думок, дисфункційних переконань та поведінкових стратегій підвищує міжособистісну компетентність особистості, розвиваючи її навички навігування конфліктів шляхом когнітивної переоцінки наданих значень і набуття перспективи іншого через аналітичну призму КПТ (Mhaidat et al., 2025).

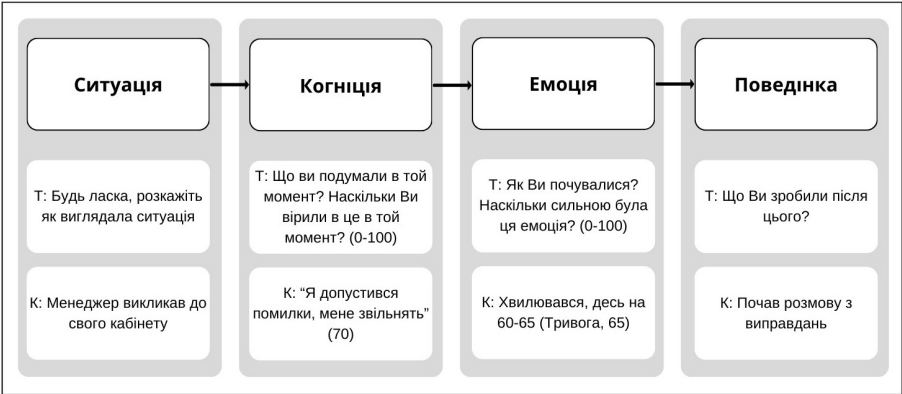

Рис 1. Концептуалізація ситуації методом STEB-аналізу.

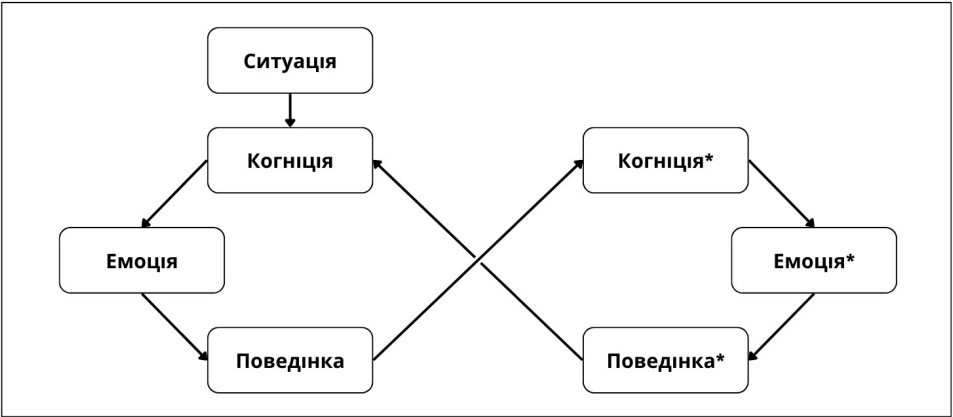

Рис 2. Реципрокне інтерперсональне КПТ-формулювання конфлікту (за Safran, Segal, 1996). * — елементи зі слів клієнта про його опонента в конфлікті, без зірочки — елементи, що стосуються власне клієнта.

Недавні емпіричні дослідження підтверджують цей зв'язок. Так, метааналіз 55 досліджень ($n = 29824$) виявив positive summary effect ($r = 0.47$, $p < .001$), що вказує на те, що вища здатність до когнітивної переоцінки є асоційована з вищою резиліентністю особистості (Stover et al., 2024). Систематичний огляд 99 досліджень когнітивної переоцінки та її зв'язку з стійкістю теж підкреслює її модеруючу роль між стресом та метриками стійкості (Riepenhausen et al., 2022). У деяких клінічних популяціях (студенти з депресією) нетривале втручання когнітивної переоцінки міжособистісного конфлікту мало позитивний ефект на емоційну регуляцію (Rodriguez et al., 2020), що разом зі зниженням рівня симптоматики теж є сприятливим для розвитку резиліентності через призму КПТ.

За В.А. Чернобровкіною та В.М. Чернобровкіним, в українській психологічній науці феномен resilience “розглядається з точки зору двох важливих аспектів: 1) впливу на людину та/або соціальну групу (сім'ю, громаду, організацію) стресових і загрозливих умов різного рівня складності й 2) здатності до збереження / відновлення нормального функціонування людей і груп під час та/або після такого впливу (Чернобровкіна, Чернобровкін, 2020). Саме другий аспект є ключовим для психотерапевтичних втручань. За О. Романчуком, психологічна стійкість (резиліентність) — це здатність проходити крізь життєві випробування, зберігаючи і відновлюючи при цьому психічне здоров'я і особистісну цілісність (Романчук, 2024). Розроблена ним п'ятикомпонентна когнітивно-поведінкова модель резиліентності серед іншого робить акцент на важливості стосунків: “об'єднання з іншими задля подолання труднощів, плекання спільної цінності, взаємної підтримки та ефективної співдії” (Романчук, 2022). Важливість стосунків, а відтак — ефективних навичок міжособистісної взаємодії є важливим наскрізним фактором розвитку резиліентності особистості як в процесі терапії, так і в ширшому життєвому контексті.

Спираючись на теоретичну базу п'ятикомпонентної моделі резиліентності О. Романчука та наш аналіз роботи з міжособистісними конфліктами в когнітивно-поведінковому підході, ми також висуваємо припущення, що така робота може мати позитивний ефект не лише для компоненту “Стосунки”, а й для решти компонентів:

Корисне мислення — опрацювання конфліктогенних інтерпретацій є освоєнням навичок когнітивного опрацювання негативних автоматичних думок, дисфункційних правил життя і глибинних переконань.

Емоційна регуляція — аналіз емоційних реакцій, зв'язку їх сили з рівнем віри у відповідні когніції, їх наслідків, а також освоєння технік саморегуляції в ситуації міжособистісного конфлікту є основою індивідуального арсеналу ефективної регуляції енергії та емоцій.

Ефективна дія — спільний аналіз та кероване відкриття щодо наслідків неадаптивної поведінки в контексті конфлікту є елементом терапевтичної стратегії корекції поведінки, а тренінг соціальних навичок розширює вибір поведінкових стратегій для ситуацій наступних розбіжностей в інтерпретаціях.

Ці чотири компоненти резилієнтності є проекцією класичної когнітивної тріади на міжособистісний контекст, важливість якої складно переоцінити у світлі природи людини як соціальної, взаємно-залежної істоти: ми не можемо бути стійкими наодинці (Norris et al., 2008). Утім, саме наявність компоненту цінностей відрізняє цю психотерапевтичну модель від схожих психологічних, надаючи їй додаткових можливостей для самопізнання, мудрої мотивації, розвитку когнітивної та міжособистісної гнучкості (Martin, 2023).

Симетрично до техніки виявлення дисфункційних глибинних переконань і правил життя, позитивна КППТ-терапія послуговується технікою “Стрілка вгору” (Bannink, 2017), яка може бути застосована до конфліктогенних когніцій для прояснення цінностей особистості, а також адаптивних ГП і ПЖ та сильних сторін індивіда:

СТЕВ-аналіз (ситуація, думка, емоція, поведінка)

К: Друг написав за 10 хвилин після часу, на який ми домовилися зустрітися, що він не прийде. — ситуація

Т: Що Ви подумали в той момент?

К: Я дуже розсердився, за кого він мене має?

Т: Так, це справді може викликати емоцію роздратування або гніву.

К: Скоріше роздратування, так.

Т: На скільки Ви оцінили б силу роздратування в той момент - від нуля до 100?

К: Десь 70. — емоція Роздратування (70)

Т: Я занотую це. Зверніть увагу, що “розсердився” - це про емоцію роздратування або гніву. Повернімося до того, що Ви подумали. За кого він Вас має?

К: За когось неважливого, кого він не поважає.

Т: Чи можемо сформулювати, що негативна автоматична думка була “Я неважливий, мене не поважають”?

К: Так

Т: На скільки Ви в той момент вірили в це?

К: На 60. — думка “Я неважливий, мене не поважають” (60)

Т: Я цілком бачу, як така думка може викликати сильне роздратування. Що Ви зробили тоді?

К: Написав йому довге неввічливе повідомлення. — поведінка.

(...)

(NB. Віднайдена негативна автоматична думка може бути згодом когнітивно реструктурована за допомогою техніки “Тестування думок”)

(...)

“Стрілка вгору” (уточнення наданих значень через призму цінностей)

Т: Дякую, що поділилися цим. Зараз я хотіла би подивитися на цю ситуацію з дещо іншого ракурсу, якщо Ви не проти. Повернімося до його запізнення: що саме в цій ситуації було для вас таким неприємним, прикрим чи активуючим?

К: Що мій час згаяли. Що я не пріоритет для нього.

Т: Що саме про Ваш час і про буття пріоритетом має для вас найбільше значення?

К: Я думаю, що якщо ти дав слово, то маєш дотримати його, хіба що це якась надзвичайна ситуація.

Т: Що “дотримання слова” дає для стосунків?

К: Надійність. Повагу.

Т: Чи сказали б Ви, що бути надійним, поважати інших і жити так, аби Вас поважали - це принципи за якими Ви намагаєтесь жити? Що це дуже цінно для Вас?

К: Так, для мене це справді дуже важливо.

Т: Я чую, що бути надійною людиною, на яку близькі можуть розраховувати, і жити з повагою до інших та себе є для вас цінностями. Дуже важливо знати ці речі про себе.

Тому можна стверджувати, що основа розвитку резиліентності особистості в терапевтичному процесі закладається ще на етапі дослідження конфлікту і побудови його концептуалізації, і продовжується у процесі опрацювання віднайдених когніцій та поведінкових стратегій. Плекання стійкості особистості не є обмежене останньою фазою терапії (попередження рецидивів та розвитку резиліентності), а природно відбувається впродовж усього терапевтичного процесу, тому може бути усвідомлено планованим як таке.

Висновок. Таким чином когнітивно-поведінкова концептуалізація міжособистісних конфліктів є потужним інструментом для одночасного розв'язання конфлікту та розвитку психологічної резиліентності особистості. Робота з конфліктогенними думками через структурований STEB-аналіз, когнітивну переоцінку, поглиблене їх дослідження за допомогою технік “Стрілка вниз” та “Стрілка вгору”, як і подальша терапевтична робота, розвиває всі п'ять компонентів КПТ-моделі резиліентності за О. Романчуком: стосунки, корисне мислення, ефективну дію, емоційну регуляцію та цінності. Це свідчить про те, що плекання стійкості не є обмежене кінцевою фазою когнітивно-поведінкової терапії, а є природним наскрізним елементом усієї терапевтичної роботи та може бути усвідомлено планованим відповідно.

Література:

Романчук, О. (2024). Психологічна стійкість в часи війни: індивідуальний та національний вимір. Retrieved from https://i-cbt.org.ua/resilience_ukraine/

Романчук, О. (2022). Формула стійкості. Платформа для розвитку резиліентності “Академія Стійкості”. Retrieved from <https://resilience.k-s.org.ua/formula-stijkosti>

Чернобровкіна, В., & Чернобровкін, В. (2020). Феномен резилієнс у контексті соціоекологічного підходу і дискурсу. Психологія та психосоціальні інтервенції, 3. <https://doi.org/10.18523/2617-2348.2020.3.59-66>

Bannink, F. (2017). Positive CBT in Practice. In C. Proctor (Ed.), Positive

Psychology Interventions in Practice (pp. 15–28). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-51787-2_2

Beck, A. T. (1979). *Cognitive Therapy and the Emotional Disorders*. Penguin Publishing Group.

Beck, A. T. (1988). *Love Is Never Enough*. HarperCollins.

Burns, D. D. (1989). *The feeling good handbook* (2. [print.], reprint). Plume.

Clark, D., & Beck, A. (2009). *Cognitive Therapy of Anxiety Disorders: Science and Practice*. Guilford Publications.

Fava, G. A., & Ruini, C. (2003). Development and characteristics of a well-being enhancing psychotherapeutic strategy: Well-being therapy. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 34(1), 45–63. [https://doi.org/10.1016/S0005-7916\(03\)00019-3](https://doi.org/10.1016/S0005-7916(03)00019-3)

Kuyken, W., Padesky, C. A., & Dudley, R. (2009). Collaborative case conceptualization: Working effectively with clients in cognitive-behavioral therapy (pp. xvii, 366). The Guilford Press.

Maltseva, K. (2025). Multidimensionality of stress: Risk factors and protective factors for health outcomes. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, (3), 175–196. <https://doi.org/10.15407/sociology2025.03.175>

Martin, S. (2023). Using values in cognitive and behavioral therapy: A bridge back to philosophy. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*, 29(7), 1189–1195. <https://doi.org/10.1111/jep.13872>

Mhaidat, I., Taherian, M. R., Nazari, S. S. H., Mosavi-Jarrahi, A., Yeganeh, H., Al Yateem, N., Almarzouqi, A., Rahman, S. A., & Vally, Z. (2025). Cognitive Behavioral Therapy for Resilience and Relapse Prevention in Adults with Substance Use Disorder: A Multilevel-Meta-Analysis (SSRN Scholarly Paper No. 5228728). Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.5228728>

Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41(1–2), 127–150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>

Padesky, C. A., & Greenberger, D. (2012). *Clinician's Guide to Mind Over Mood*, First Edition. Guilford Press.

Padesky, C. A., & Mooney, K. A. (1990). Clinical tip: Presenting the cognitive model to clients. *International Cognitive Therapy Newsletter*, 6(1), 13–14.

Padesky, C. A., & Mooney, K. A. (2012). Strengths-Based Cognitive–Behavioural Therapy: A Four-Step Model to Build Resilience. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 19(4), 283–290. <https://doi.org/10.1002/cpp.1795>

Riepenhausen, A., Wackerhagen, C., Reppmann, Z. C., Deter, H.-C., Kalisch, R., Veer, I. M., & Walter, H. (2022). Positive Cognitive Reappraisal in Stress Resilience, Mental Health, and Well-Being: A Comprehensive Systematic Review. *Emotion Review*, 14(4), 310–331. <https://doi.org/10.1177/17540739221114642>

Rodriguez, L. M., Lee, K. D. M., Onufrak, J., Dell, J. B., Quist, M., Drake, H. P., & Bryan, J. (2020). Effects of a brief interpersonal conflict cognitive reappraisal intervention on improvements in access to emotion regulation strategies and depressive symptoms

in college students. *Psychology & Health*, 35(10), 1207–1227. <https://doi.org/10.1080/08870446.2019.1711090>

Safran, J. D., & Segal, Z. V. (1996). *Interpersonal process in cognitive therapy* (1st ed). Jason Aronson.

Stover, A. D., Shulkin, J., Lac, A., & Rapp, T. (2024). A meta-analysis of cognitive reappraisal and personal resilience. *Clinical Psychology Review*, 110, 102428. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2024.102428>

Westbrook, D., Kennerley, H., & Kirk, J. (2008). *An introduction to cognitive behaviour therapy: Skills and applications (Repr)*. SAGE.

НЕСТЕРЕНКО С. Г., студентка БП-3 «Психологія», НаУКМА

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Конфліктна комунікація є поширеним явищем сучасного соціуму, особливо в умовах використання цифрових технологій та емоційного перенавантаження. У конфліктних ситуаціях можуть втрачатися ознаки усвідомленого контролю, що призводить до стереотипного характеру мовлення і ускладнення аргументацій учасників.

Актуальність психолінгвістичного аналізу конфліктної комунікації полягає в необхідності виявлення ознак ескалації та визначенні методів запобігання хибних оцінок учасників взаємодії.

Метою дослідження є визначення впливу лексичних особливостей мовлення на рівень конфліктної взаємодії.

Психолінгвістичний аналіз дозволяє виявити особливості мовленнєвого прояву емоцій та когнітивних процесів учасників взаємодії. **Конфліктна комунікація** виникає в умовах емоційного напруження, коли людина намагається уникнути критики співрозмовника (Kahneman, 2011, с. 29). Такого типу сценарії проявляються у категоричних оцінках, шаблонних аргументах та підвищеній чутливості до оцінок опонента. Зазначені мовленнєві прояви не є випадковими, тому доцільно розглянути детально причини їх виникнення.

По-перше, у конфліктній ситуації мислення людини стає більш спрощеним, що призводить до чіткого поділу на «правильно» і «неправильно», без урахування проміжних варіантів. Такий спосіб оцінювання допомагає швидко зорієнтуватися в напруженій ситуації, але водночас обмежує можливість конструктивного діалогу.

По-друге, звернення до шаблонних аргументів відбувається через бажання зменшити розумове навантаження. Готові мовні конструкції допомагають не вдаватися до детального аналізу, а спиратися на більш знайомі схеми пояснення. Учасник конфлікту починає відчувати впевненість у своїй правоті, проте знижує якість аргументації.

По-третє, підвищена чутливість до оцінок виникає через зростання особистісної значущості конфлікту. Будь-яка критика може ототожнюватися з

негативною оцінкою особистості, що підвищує напруження в комунікації.

Мовлення учасників спрямовано на інформаційну, регулятивну та захисну функції (Винославська та ін., 2005). У конфлікті інформаційна функція спрямовуватиметься на передачу фактів, регулятивна відповідатиме за контроль поведінки співрозмовника, а захисна знижуватиме ризик власного емоційного дискомфорту.

Під впливом емоційного напруження, конфліктне мовлення часто втрачає ознаки стабільного діалогу, доходить до приниження рівня розвитку іншої особи, звинувачень у формі коротких, категоричних конструкцій, що лише підсилюють гостроту та напруженість взаємодії (Коцур та ін., 2021, с. 109).

Конфліктне мовлення часто спрямовано на знецінення опонента. Узагальнення оцінок спричиняє утворення когнітивних схем, які блокують конструктивний діалог (Larrouy Maestri et al., 2019). Ознаками цього феномену є негативні прикметники, категоричні присудки та узагальнення на основі одиничних випадків. Темп, гучність та інтонація мовлення під час конфлікту змінюються, бо ці характеристики виконують роль сигналів щодо домінування або захисту. Висока гучність і швидкий темп сигналізують про налаштування до конфлікту, а зниження і м'якість говорять про підвищення готовності до слухання (Пеліван, 2022, с. 105).

Дослідження свідчать, що конфлікти на цифрових платформах є широко розповсюдженими, та містять дискредитацією та агресивні метафори. Такі моменти комунікації зустрічаються у цифрових бесідах в 2 рази частіше, ніж у традиційних видах комунікації (Cinelli et al., 2021). Цей феномен можна пояснити анонімністю та дистанцією у комунікації, що знижують соціальні обмеження. Відсутність невербальних сигналів у текстових повідомленнях лише підсилює емоційну наповненість спілкування. Короткі повідомлення з агресивними метафорами привертають увагу аудиторії та спричиняють ескалацію конфлікту. Підтримка односторонніх мотивує учасників підтверджувати власну позицію.

Висновки. Психолінгвістичний підхід дозволяє розглядати конфліктну комунікацію як результат взаємодії емоційних і когнітивних процесів мовця. В умовах напруження мовлення втрачає адаптивність та гнучкість, оскільки спрямовується на утвердження позицій, що відповідно посилюється у цифровому середовищі. Як наслідок, мовлення може стати чинником ескалації або стабілізації конфлікту. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку мовних стратегій, що знижують конфліктний потенціал комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винославська, Л., Гнатенко, М., & Іваненко, Т. (2005). Мовлення та комунікативні функції в соціально-психологічних конфліктах. Харків: ХНУ.
2. Kotsur, V., Vilchynska, I., Nykonenko, L., & Kisse, A. (2021). The Language of Confrontation in Everyday Discourse: Intentional Depreciation. *PSYCHOLINGUISTICS*, 29(1), 100–116.
3. Cinelli, M., Pelicon, A., Mozetič, I., Quattrociocchi, W., Novak, P. K., & Zollo, F. (2021). Dynamics of online hate and misinformation. *Scientific Reports*.

4. Пеліван, О. К. (2022). Лінгво просодичні засоби актуалізації ввічливості/неввічливості в англомовному неформальному конфліктному діалогічному дискурсі.

5. Kahneman, D. (2011). Thinking, fast and slow. New York: Farrar, Straus and Giroux.

6. Larrouy Maestri, P., Poeppel, D., & Pell, M. D. (2019). The sound of emotional prosody: Nearly 3 decades of research and future directions.

НЕУМИВАКО ЄКАТЕРИНА ЕДУАРДІВНА, студентка БП-4 «Психологія», НаУКМА, **ГОЛУБЄВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА**, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА

ЕМОЦІЙНИЙ КОНФЛІКТ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТІСНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Вступ. В умовах повномасштабної війни в Україні психологічний стан студентства перебуває під впливом тривалого, багатовимірного та хронічного стресу, що охоплює одразу кілька взаємопов'язаних рівнів переживання. До них належать безпосередня загроза життю та безпеці, соціальна й економічна нестабільність, постійне інформаційне перевантаження воєнними новинами, а також руйнування або суттєве відтермінування базових життєвих перспектив, зокрема професійної реалізації, планування майбутнього та побудови автономного дорослого життя.

Як зазначає О. Прокопенко, психологічний стан студентства в умовах воєнного стану характеризується емоційним глибоким внутрішнім конфліктом між прагненням до самореалізації та критичним виснаженням внутрішніх ресурсів. З одного боку, навчання у вищій школі залишається періодом активного формування особистості, де вступ до університету підсилює віру у власні сили та відкриває нові горизонти для пізнання. Студентство зберігає амбітні плани, бажання змінити світ та високу професійну мотивацію, яка стимулює його до самовдосконалення та пошуку свого місця у суспільстві. Крім того, умови війни спонукають молодь до переосмислення життєвих цінностей та вибору такого професійного шляху, який би відповідав актуальним потребам держави та суспільства (Прокопенко, 2025, с. 2-4).

Однак наведені вище позитивні стимули розвитку постійно зіштовхуються з потужним деструктивним впливом воєнних дій, що створює передумови для розвитку глибокого емоційного вигорання. Постійна тривога, невизначеність майбутнього та інформаційне перенасичення значно посилюють психологічне навантаження на молодих людей. Інтенсивне навчання в поєднанні з хронічним браком сну та відсутністю часу на відпочинок призводить до виснаження ресурсів, що додатково поглиблюється фінансовими труднощами та соціальною ізоляцією. Крім того, виникає специфічна внутрішня напруга через невідповідність між «Я-ідеальним» та реальним станом можливостей студента, який ще не навчився раціонально розподіляти сили в екстремальних умовах (Прокопенко, 2025, с. 4).

Виклад основного матеріалу. Дослідження стану психічного здоров'я студентства через двадцять місяців після початку повномасштабної війни демонструє складний конфлікт між критичним рівнем емоційного навантаження та поступовою адаптацією молоді до екстремальних умов. Попри те, що переважна більшість опитаних демонструє симптоми депресії (86%) та тривоги (66%), результати вказують на активацію траєкторій резилієнсу, що дозволяє частині студентства трансформувати гостру тривожність у більш м'які форми емоційного переживання. Проте цей позитивний рух до психологічного виживання постійно стикається з деструктивним впливом нових втрат, які «живлять» депресивні стани, а також із негативним впливом соціальних мереж, де споживання великої кількості емоційного воєнного контенту провокує почуття безнадії та посилює внутрішню напругу (Полив'яна та ін., 2025, с. 4). Можемо стверджувати, що емоційне життя студентства залишається ареною боротьби між виснаженням від травматичного досвіду (обстрілів, втрати близьких, окупації) та зусиллями, спрямованими на збереження працездатності й соціальних зв'язків, які виступають критичним буфером проти стресу.

У той же час дослідження психологічного стану студенток українських закладів вищої освіти протягом трьох років війни демонструє складну динаміку, де періоди відносного емоційного покращення змінюються новими хвилями виснаження. У 2023 році спостерігалось значне зниження рівнів страху війни, депресії та вигорання порівняно з 2022 роком, що ймовірно було пов'язано з високими надіями на успішний контрнаступ, проте у 2024 році ці показники знову стрімко зросли. Це свідчить про те, що адаптація до умов катастрофи не є стабільною, а емоційний стан молоді залишається вкрай вразливим до затяжного конфлікту, який постійно підриває внутрішні ресурси. Внутрішній розрив підсилюється прямим зв'язком між страхом, самотністю та депресією, які разом провокують глибоке професійне вигорання, причому майже третина опитаних повідомила про наявність суїцидальних думок протягом останнього місяця (Reznik та ін., 2025, с. 4-6).

Дослідження І. Пінчук та співавторів, проведене у 2025 році, також виявило критичний рівень психологічного навантаження серед студентства, де понад 85% респондентів/респонденток демонструють симптоми депресії, а близько 67% страждають від тривожності, що створює постійне тло для внутрішнього конфлікту між прагненням до академічної успішності та вигоранням. Цей емоційний розрив супроводжується значними порушеннями сну та загальним погіршенням добробуту, що безпосередньо корелює зі зниженням продуктивності та втратою здатності повноцінно виконувати щоденну навчальну діяльність (Пінчук та ін., 2025, с. 2511-2512).

Центральною ознакою емоційного конфлікту є амбівалентність стану молоді, де водночас співіснують процеси адаптації та зниження мотивації. З одного боку, війна стимулює розвиток гнучкості та стресостійкості, але з іншого – стабільний стрес провокує апатію та зниження здатності концентруватися на навчанні. Виникає суперечність у мотиваційній сфері: потреба довести

свою спроможність досягати цілей у важкі часи, однак усе це бореться з відчуттям безсилля, зумовленим нестабільністю (Прокопенко, 2025, с. 4). Цей конфлікт загострюється через відсутність балансу між позитивними та негативними емоціями, що не лише виснажує нервову систему, а й створює значні перешкоди для навчання та соціальної взаємодії. Негативні стани, такі як суб'єктивне відчуття самотності та схильність до нервових зривів, прямо корелюють із недостатністю емоційної саморегуляції.

У роботі К. Демченко та О. Михайлова також зазначається, що переживання війни в Україні відзначається виникненням «емоційних гойдалок», де стани тривоги, страху та апатії постійно чергуються з прагненням до відновлення нормального соціального життя та професійного розвитку. Таке емоційне протистояння призводить до виснаження внутрішніх ресурсів особистості, проте водночас стимулює появу позитивних чинників стійкості – солідарності, волонтерської активності та зміцнення національної ідентичності. Автори зазначають, що ключову роль у подоланні травматичного впливу відіграє когнітивне переосмислення подій і підтримка соціальних зв'язків, що сприяє успішній адаптації та трансформації стресу в посттравматичне зростання (Демченко, Михайлов, 2024, с. 91-92).

Для подолання емоційного конфлікту необхідний комплексний підхід, що включає індивідуальну психологічну допомогу, розвиток емоційного інтелекту та впровадження гнучких форм навчання, які дозволяють студентам самостійно регулювати темп роботи та балансувати між освітою та іншими життєвими обставинами (Прокопенко, 2025, с. 5). Вихід із цього конфлікту вбачається у формуванні свідомих стратегій самотурботи та психологічного супроводу, які допомагають студентам та студенткам віднайти втрачену рівновагу.

Студенти та студентки, які опановують навички управління стресом, здатні перетворювати деструктивні емоції на конструктивні, що дозволяє їм зберігати продуктивність навіть у кризових ситуаціях. Важливу роль у стабілізації стану відіграють практики релаксації, медитації та творчого самовираження, які допомагають змістити фокус із травматичних подій на відчуття внутрішнього спокою та задоволення від життя. Відповідно, динаміка між емоційним виснаженням та прагненням до самопомоги стає рушійною силою для професійного та особистісного зростання майбутнього фахівця (Гавриленко, 2024, с. 81).

Водночас позитивний полюс емоційного життя студентів підтримується через розвиток резилієнсу – здатності адаптуватися до викликів і відновлюватися після труднощів. Ефективна саморегуляція дозволяє не просто пригнічувати негатив, а й активно створювати та підтримувати позитивні стани, а саме надію, оптимізм та почуття самоефективності (Гавриленко, 2024, с. 21).

Резильєнтність розглядається як багатовимірний динамічний процес, що відображає здатність психіки відновлюватися після несприятливих умов та вибудовувати повноцінне життя навіть у ситуаціях хронічного стресу.

Ключову роль у цьому процесі відіграє активація захисних факторів, які виступають «буфером» проти деструктивного впливу стресорів і сприяють посттравматичному зростанню особистості (Лазос, 2018, с. 40-43).

Важливими емоційними та когнітивними ресурсами стійкості є оптимізм, почуття гумору, адекватна самооцінка, а також використання ефективних стратегій регулювання емоцій, таких як позитивна переоцінка подій та здатність інтегрувати складний досвід у конструктивному ключі. Завдяки цим внутрішнім силам людина здатна досягати «резильєнтного відновлення», що передбачає не просто повернення до попереднього стану, а набуття нового інтроспективного досвіду та зміцнення функціональних компетенцій (Лазос, 2018, с. 52-53).

У контексті резильєнтності, як здатності особистості до відновлення та успішної адаптації, емоційна сфера відіграє роль фундаментального внутрішнього ресурсу. Згідно з науковими підходами, саме перевага позитивних емоцій, оптимізм та надія є ключовими психологічними чинниками, що зумовлюють високий рівень резильєнтності. На індивідуальному рівні це виявляється через «позитивні прагнення» – стан ентузіазму та активності, який дозволяє людині зберігати почуття гумору навіть під час життєвих викликів, пом'якшуючи травматичний вплив екстремальних умов. Такий емоційний драйвер не просто компенсує негатив, а сприяє «психологічній пружності», дозволяючи психіці швидше повертатися до норми після деструктивної дії стресорів (Кокун, Мельничук, 2023, с. 8-9).

Важливим аспектом розвитку резильєнтності є позитивне мислення, яке базується на когнітивній гнучкості та здатності до рефреймінгу – позитивного переосмислення ситуації. Це дозволяє студентам/студенткам фокусуватися на позитивних очікуваннях і знаходити конструктивні виходи навіть у критичних обставинах. Окрім суто емоційного фокусу, резильєнтність підтримується через відчуття контролю над власною поведінкою та моніторинг емоційних реакцій для досягнення поставлених цілей (Кокун, Мельничук, 2023, с. 8). Отже, здатність регулювати емоції та підтримувати позитивний настрій стає основою для посттравматичного зростання особистості.

Висновки. Проведений аналіз емоційного конфлікту в структурі особистісної резильєнтності студентства дозволяє зробити висновок, що в умовах війни психіка молоді функціонує в режимі постійного протистояння між виснаженням і прагненням до відновлення. Внутрішня амбівалентність, що проявляється як конфлікт між «Я-ідеальним» та реальними обмеженнями, стає рушійною силою для пошуку нових копінг-стратегій.

Доведено, що резильєнтність не є статичною рисою, а виступає динамічним процесом, який підтримується через когнітивну переоцінку подій, позитивне мислення та життєстійкість.

Результати нашої наукової розвідки підкреслюють необхідність впровадження програм системного психологічного супроводу в закладах вищої освіти для підтримки емоційного балансу та формування навичок саморегуляції як основи професійної стійкості майбутніх фахівців.

Наше дослідження виконано в рамках науково-дослідної теми кафедри психології та педагогіки Національного університету «Києво-Могилянська академія» «Психологічні умови та механізми функціонування особистості в реаліях сучасного українського суспільства». Реєстраційний номер в УкрІНТЕІ:0121U114361. Науковий керівник – проф. В. М. Чернобровкін.

Література

1. Гавриленко О. В. Психологічні особливості емоційної саморегуляції студентів-психологів в умовах російсько-української війни : магістерська робота : 053 Психологія / Гавриленко Оксана Вікторівна ; наук. керівник С. А. Поліщук. Київ: НАУКМА, 2024. 107 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/30597>
2. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734632>
3. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень / Г.П.Лазос. Актуальні проблеми психології. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія. Вип. 14. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України; Вінниця, 2018. Вип. 14. С. 26–64. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf
4. Прокопенко О. А. Емоційне виснаження студентів та втома під час війни. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія. 2025. № 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2025-7-10-01>.
5. Демченко К. В., Михайлова О. І. Поведінка людей під час військових дій: як змінювалась поведінка населення України з початку війни і фактори, які на це впливали // Психологія і війна: збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції (23–24 квітня 2024 р., м. Ніжин) / за ред. М. В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 435 с. URL: <https://surl.lu/xfclck>
6. Pinchuk I., Feldman I., Seleznova V., Virchenko V. Braving the dark: mental health challenges and academic performance of Ukrainian university students during the war. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. 2025. Vol. 60. P. 2505–2516. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00127-025-02867-7>.
7. Polyviania M., Yachnik Y., Fegert J. M., Sitarski E., Stepanova N., Pinchuk I. Mental health of university students twenty months after the beginning of the full-scale Russian-Ukrainian war. *BMC Psychiatry*. 2025. Vol. 25, № 236. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12888-025-06654-1>.
8. Reznik A., Pavlova I., Pavlenko V., Kurapov A., Drozdov A., Korchakova N., Romem Porat S.-L., Isralowitz R. Mental health and well-being among Ukrainian female university students: The impact of war over 3 years. *Cambridge Prisms: Global Mental Health*. 2025. Vol. 12, e149. P. 1–8. DOI: <https://doi.org/10.1017/gmh.2025.10112>.

МІЖОСОБИСТІСНІ КОНФЛІКТИ У ПОХИЛОМУ ВІЦІ В КОНТЕКСТІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ

Процес старіння супроводжується суттєвими змінами в системі міжособистісних стосунків людини, зокрема звуженням соціальних контактів, трансформацією сімейних і партнерських ролей, зростанням залежності від інших та актуалізацією тем втрати кінцевості життя. У цих умовах міжособистісні конфлікти в похилому віці набувають підвищеної психологічної значущості, оскільки розгортаються не лише на рівні зіткнення позицій чи інтересів, але й на тлі глибинних особистісних і смисложиттєвих переживань, пов'язаних із переосмисленням життєвого досвіду та власного місця у соціальних зв'язках.

В екзистенційно орієнтованих підходах старість розглядається як період, у якому загострюються фундаментальні питання сенсу життя, ізолюваності, свободи та відповідальності, а також ставлення до власної смертності (Olafsson, Rykkje, 2022). Ці переживання не існують ізолювано від соціального контексту, а тісно пов'язані з досвідом взаємодії з близькими людьми та якістю міжособистісних зв'язків (Machielse, 2025). Відповідно, напруження або порушення у сфері значущих стосунків можуть не лише ускладнювати повсякденну комунікацію, а й актуалізувати або поглиблювати екзистенційні кризи, пов'язані з відчуттям самотності, втрати сенсу чи загрози автономії.

Міжособистісні конфлікти у похилому віці мають специфічний характер, зумовлений як віковими змінами емоційної регуляції, так і підвищеною цінністю близьких стосунків як ресурсу підтримки та смисложиттєвої опори (Mienaltowski, Wichman, 2020). У багатьох випадках такі конфлікти залишаються латентними, не переходячи у відкриту конфронтацію, однак супроводжуються стійким внутрішнім напруженням, відчуттям втрати взаєморозуміння або загрози власній незалежності. За цих умов навіть зовні незначні або побутові суперечності можуть набувати непропорційно великого суб'єктивного значення.

Попри зростання уваги до екзистенційних аспектів старіння, у дослідженні самотності та психологічного благополуччя літніх людей ці переживання часто розглядаються узагальнено, без чіткого розмежування між соціальними, емоційними та екзистенційними вимірами самотності (Mansfield et al., 2021; Di Perna et al., 2023; Nyqvist et al., 2025). Унаслідок цього зв'язок між екзистенційними переживаннями та конкретними формами міжособистісної взаємодії, зокрема конфліктної, залишається недостатньо окресленим.

У межах екзистенційного підходу особливу увагу приділяють так званім «граничним даностям» людського існування, запропонованими Ірвіном Яломом в «Екзистенційній психотерапії» 1980 року: ізолюваності, свободі, відповідальності, втраті сенсу та усвідомленню кінцевості життя (Olafsson, Rykkje, 2022). У похилому віці ці теми набувають особливої інтенсивності, оскільки об'єктивні життєві обставини, такі як зменшення соціальних ролей,

фізичні обмеження, втрати значущих стосунків, знижують можливості їх символічного або практичного уникнення. Водночас екзистенційні переживання формуються і трансформуються у взаємодії з іншими людьми, що підкреслює роль міжособистісних стосунків у переживанні старості.

Центральним у цьому контексті є поняття екзистенційної ізоляції, яке описує напруження між усвідомленням фундаментальної самотності людського існування та потребою у зв'язку, близькості й визнанні з боку інших (Olafsson, Rykkje, 2022). У пізньому віці міжособистісні стосунки часто виконують функцію ключової опори для подолання цього напруження, забезпечуючи відчуття належності, сенсу та психологічної стабільності. Відповідно, конфлікти або порушення у сфері значущих стосунків можуть актуалізувати переживання ізолюваності та втрати смислових орієнтирів.

З позицій соціально-психологічного підходу сенс життя у похилому віці розглядається як динамічний конструкт, пов'язаний із якістю соціальних зв'язків, відчуттям автономії та контролю над власним життям (Machielse, 2025). Втрата або ослаблення контактів, а також напруження у стосунках із близькими можуть підривати ці смислові опори, формуючи внутрішній конфлікт між потребою у підтримці та прагненням зберегти незалежність. Такий внутрішній конфлікт може виявлятися як у підвищеній чутливості до міжособистісних суперечностей, так і в схильності до уникання відкритої конфронтації.

Аналітичний розгляд міжособистісних конфліктів у похилому віці свідчить про їхній тісний зв'язок із суб'єктивними переживаннями самотності, емоційного напруження та порушення психологічного благополуччя. У повсякденному житті старших людей конфліктні епізоди в близьких стосунках можуть мати непропорційно сильний емоційний ефект, оскільки відбуваються в умовах обмеженого соціального кола та високої значущості наявних стосунків.

Емпіричні дані щоденного моніторингу взаємодій у старших подружніх парах демонструють, що міжособистісні конфлікти пов'язані зі зростанням відчуття самотності та негативного афекту, а також зі зниженням позитивного емоційного стану (Weber, Hülür, 2023). Важливо, що ці зміни фіксуються як безпосередні реакції на конфліктні взаємодії у повсякденному контексті, що підкреслює їхню психологічну значущість. З екзистенційної перспективи таке зростання самотності може розглядатися як актуалізація переживання ізолюваності, тобто однієї з граничних даностей (Olafsson, Rykkje, 2022).

Окремий аспект проблеми стосується ролі сімейних і родинних конфліктів у формуванні або посиленні кризи сенсу життя. Якісні дослідження, проведені серед інституціалізованих літніх людей, засвідчують, що напружені або порушені стосунки з близькими родичами супроводжуються зниженням відчуття сенсу, емоційною пригніченістю та негативною оцінкою власного життєвого шляху (Sojocagu et al., 2025). У цих випадках конфліктні взаємини підривають смислові опори, які підтримують відчуття цінності життя в старості.

Реакції літніх людей на міжособистісні конфлікти мають свою вікову специфіку. Дані експериментальних і спостережних досліджень свідчать про схильність старших дорослих уникати відкритої конфронтації, надаючи перевагу стратегіям, спрямованим на зниження емоційної ескалації та збереження стосунків (Mienaltowski, Wichman, 2020). Така поведінка може бути адаптивною у короткостроковій перспективі, проте водночас створює ризик накопичення непроговорених емоцій і екзистенційних переживань, пов'язаних із почуттям самотності або втрати взаєморозуміння.

Розгляд міжособистісних конфліктів у похилому віці крізь призму екзистенційних переживань має важливі наслідки для конфліктологічної експертизи та консультування. Зокрема, діагностика конфлікту в роботі з літніми людьми не може обмежуватися аналізом зовнішнього предмета суперечки або комунікативних стратегій сторін, а потребує врахування суб'єктивних переживань самотності, втрати сенсу та емоційної вразливості, які можуть бути актуалізовані конфліктною взаємодією (Weber, Hülür, 2023; Cojocaru et al., 2025).

Досвід екзистенційно орієнтованих групових інтервенцій підкреслює значення підтримувального міжособистісного середовища та можливості обговорення складних життєвих тем для зниження психологічної напруги та відновлення відчуття зв'язку з іншими (Erling et al., 2025). У конфліктологічному контексті це може розглядатися не як терапевтична мета, а як умова більш адекватного розуміння динаміки конфлікту та позицій його учасників.

Таким чином, інтеграція екзистенційного виміру в аналіз міжособистісних конфліктів у похилому віці дозволяє розглядати конфлікт не лише як соціальну подію, але і як індикатор глибоких смислових переживань що формуються в контексті старіння. Це створює підґрунтя для більш чутливого та контекстуалізованого підходу до конфліктологічної експертизи й роботи з конфліктами за участю літніх людей.

Література

1. Cojocaru, L., Soponaru, C., Muntele-Hendres, D., & Ceobanu, C. (2025). Meaning in Life Among Aged People: A Qualitative Study of an Institutionalized Elderly Sample. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 15(6), 91. <https://doi.org/10.3390/ejihpe15060091>
2. Di Perna, G., Radford, K., Barbary, G., & Fitzgerald, J. A. (2023). A Systematic Literature Review of Loneliness in Community Dwelling Older Adults. *Social Sciences*, 12(1), 21. <https://doi.org/10.3390/socsci12010021>
3. Erling, I., Waltersson, C.A., Waern, M. et al. (2025). Pathways to change in existential group treatment: experiences from older adults with psychological distress in primary care. *BMC Geriatr* 25, 504. <https://doi.org/10.1186/s12877-025-06157-4>
4. Machielse, A. (2025). 'I'm a fighter and I do not give up' – Socially isolated older adults' experiences with meaning in life. *Ageing and Society*, 45(5), 879–900. <https://doi.org/10.1017/S0144686X23000764>

5. Mansfield, L., Victor, C., Meads, C., Daykin, N., Tomlinson, A., Lane, J., Gray, K., & Golding, A. (2021). A Conceptual Review of Loneliness in Adults: Qualitative Evidence Synthesis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(21), 11522. <https://doi.org/10.3390/ijerph182111522>
6. Mienaltowski, A., & Wichman, A. L. (2020). Older and younger adults' interactions with friends and strangers in an iterated prisoner's dilemma. *Aging, Neuropsychology, and Cognition*, 27(2), 153–172. <https://doi.org/10.1080/13825585.2019.1598537>
7. Nyqvist, F., Power, J.M., Coll-Planas, L. (2025). Theorizing Loneliness in Later Life. Micro, Meso, and Macro Perspectives. In: Aartsen, M., Precupetu, I., Suanet, B. (eds) *Macro Social Influences on Loneliness in Later Life. International Perspectives on Aging*, vol 47. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-94565-6_2
8. Olafsson, A. M., & Rykkje, L. (2022). Existential issues in old age as narrated by older people—An interview study from Norway. *Religions*, 13(3), 259. <https://doi.org/10.3390/rel13030259>
9. Weber, E., & Hülür, G. (2022). The Role of Relationship Conflict for Momentary Loneliness and Affect in the Daily Lives of Older Couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 40(7), 2033-2060. <https://doi.org/10.1177/02654075221138022> (Original work published 2023)

ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА

КОНФЛІКТИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Дослідження психологічної специфіки конфліктів у періоди суспільних трансформацій є принципово важливим для розкриття закономірностей їх виникнення та перебігу в умовах соціальної нестабільності. Особлива значущість цієї проблематики зумовлена необхідністю науково обґрунтованої розробки ефективних стратегій психологічної профілактики та регуляції конфліктної поведінки, оскільки саме в трансформаційні періоди фіксуються найбільш напружені, поляризовані та складні форми міжособистісних і міжгрупових протистоянь. Сучасні реалії українського суспільства, що характеризуються глибокими соціально-політичними зрушеннями та умовами воєнного протистояння, формують специфічний контекст появи нових типів конфліктів, які потребують комплексного психологічного осмислення та аналізу їх структурно-динамічних особливостей. В умовах трансформацій активізується багаторівнева система психологічних механізмів, до якої належать когнітивні, емоційно-афективні, поведінкові та соціально-перцептивні компоненти, взаємодія яких зумовлює специфічну динаміку розвитку конфліктних процесів.

Суспільні трансформації супроводжуються докорінною перебудовою

соціальної структури, зміною ціннісних орієнтацій, нормативних регуляторів і стилів життєдіяльності, що формує особливе психологічне тло для ескалації конфліктів. За таких умов традиційні способи соціальної регуляції виявляються частково дезактуалізованими, тоді як нові моделі взаємодії ще не набули стабільності, що спричиняє появу специфічних форм переживання, інтерпретації та поведінкового реагування суб'єктів конфлікту.

Конфлікт у контексті суспільних трансформацій доцільно розглядати як особливий різновид соціально-психологічної взаємодії між індивідами, соціальними групами або інституціями в умовах радикальних змін суспільного порядку, для якого характерні підвищений рівень емоційної напруженості, невизначеність нормативних орієнтирів та трансформація усталених способів подолання суперечностей. За твердженням О.М. Кочубейник, надзвичайні соціальні обставини, до яких належать і періоди масштабних суспільних змін, формують специфічну соціальну реальність, що детермінує особливості психологічного сприймання та переживання конфлікту (Кочубейник, 2023, с. 11).

Важливим психологічним виміром конфліктів у періоди соціальних трансформацій виступає феномен підвищеної емоційної реактивності суб'єктів взаємодії. У ситуаціях невизначеності та загрози спостерігається зростання чутливості до зовнішніх стимулів, тенденція до імпульсивних рішень і поляризованих емоційних переживань. Це зумовлено актуалізацією архаїчних механізмів психологічного захисту, що сприяють регресії когнітивно-поведінкових процесів та спрощенню способів реагування.

Когнітивний вимір сприйняття конфлікту в трансформаційному суспільстві характеризується редукцією складності соціальних явищ, домінуванням дихотомічного мислення та зниженням рівня критичної рефлексії. Соціальна реальність дедалі частіше інтерпретується крізь призму опозиції «свої – чужі», що посилює процеси соціальної поляризації та ускладнює досягнення консенсусу. Найбільш виразно ці тенденції проявляються у сфері політичних протистоянь, де конкуруючі групи конструюють альтернативні, часто взаємовиключні картини дійсності.

Суттєвим психологічним чинником конфліктної динаміки в умовах соціальних трансформацій є також криза індивідуальної та групової ідентичності. Дестабілізація усталених соціальних ролей, статусів і нормативних орієнтирів призводить до втрати чітких підстав для самовизначення, що знижує відчуття особистісної та колективної цілісності. У такому контексті зростає вразливість до маніпулятивних впливів з боку політичних і соціальних акторів, які пропонують спрощені моделі ідентифікації, побудовані переважно на принципі протиставлення іншим соціальним групам.

Міжособистісний вимір конфліктів у трансформаційному суспільстві позначений кризою довіри, посиленням настороженості та ослабленням традиційних соціальних зв'язків. Процеси формування нових форм солідарності відбуваються повільно і часто ґрунтуються на вузькогрупових інтересах, що сприяє соціальній фрагментації. Унаслідок цього виникає

множинність конкуруючих спільнот, кожна з яких репрезентує власну інтерпретацію соціальної реальності та відстоює специфічні цінності й цілі, що обумовлює підвищену конфліктогенність суспільного простору.

У психологічному вимірі конфліктів, що розгортаються в умовах соціальних трансформацій, значущу роль відіграють захисні механізми, спрямовані на подолання стану невизначеності. Найбільш поширеними серед них виступають проєкція та раціоналізація, за допомогою яких індивіди схильні приписувати причини негативних змін зовнішнім обставинам або іншим соціальним групам. Така екстерналізація відповідальності сприяє формуванню образу «ворожого іншого», посиленню міжгрупової напруженості та ескалації конфліктної взаємодії. За результатами досліджень Л. М. Коробки, спільноти, що функціонують в умовах воєнного протистояння, виробляють специфічні адаптаційні стратегії, які мають чітко виражене захисне та компенсаторне психологічне спрямування (Коробка, 2019, с. 47).

Мотиваційна сфера особистості в період трансформацій зазнає істотних змін, що проявляється у зсуві акценту з віддалених цілей на актуальні, ситуативно зумовлені потреби, передусім пов'язані з безпекою та фізичним і психологічним виживанням. Така перебудова мотиваційної ієрархії супроводжується трансформацією ціннісних орієнтацій і може спричиняти виникнення внутрішньоособистісних суперечностей, зумовлених неузгодженістю між усталеними життєвими смислами та новими вимогами соціальної реальності, а також міжособистісних конфліктів у процесі взаємодії.

Групова динаміка в конфліктних ситуаціях трансформаційного періоду характеризується поєднанням зростання внутрішньогрупової солідарності з одночасною інтенсифікацією міжгрупової напруженості. Соціальні спільноти набувають тенденції до замкненості, формують автономні системи норм і цінностей, що нерідко вступають у суперечність із загальносоціальними регуляторами. Це зумовлює радикалізацію позицій, посилення дихотомії «ми – вони» та істотно ускладнює процеси міжгрупового діалогу й досягнення взаєморозуміння в умовах соціальних трансформацій.

Емоційна сфера особистості в умовах соціальних трансформацій зазнає істотних змін, що виявляються у зростанні рівня тривожності, фрустрованості та агресивних тенденцій. Підвищена емоційна лабільність у таких умовах може зумовлювати неадекватність реагування на конфліктні ситуації та ускладнювати процес їх конструктивного розв'язання.

Соціально-перцептивні процеси в трансформаційному суспільстві набувають рис вибіркової сприйнятливості, стереотипізації та формування упереджених установок. Посилюється тенденція до когнітивної селекції інформації відповідно до вже наявних переконань, що супроводжується ігноруванням альтернативних інтерпретацій подій. Подібні спотворення ускладнюють об'єктивну оцінку конфліктної ситуації та звужують можливості для пошуку взаємоприйнятних рішень.

Комунікативний вимір конфліктної взаємодії в період соціальних трансформацій характеризується зниженням раціонально-рефлексивної складової спілкування та домінуванням емоційно-афективних реакцій.

Спостерігається трансформація мовленнєвих засобів: зростає частота використання категоричних формулювань, експресивно забарвленої лексики та риторичних конструкцій, що інтенсифікують протистояння та ускладнюють діалог.

Поведінкові стратегії адаптації в конфліктах трансформаційного періоду варіюють у широкому діапазоні – від конструктивних до деструктивних. До конструктивних належать орієнтація на кооперацію, пошук нових форм соціальної взаємодії, розвиток толерантності, емпатії та компромісності, залучення до громадянських ініціатив. Деструктивні стратегії проявляються у соціальній ізоляції, зростанні агресивності, радикалізації позицій або приєднанні до екстремістськи налаштованих груп.

Віковий вимір переживання конфліктів у трансформаційних умовах засвідчує відмінності у способах реагування на соціальні зміни. Молодь, як правило, демонструє вищу адаптивність і гнучкість, проте водночас є більш схильною до радикальних форм поведінки. Особи старшого віку частіше виявляють орієнтацію на збереження усталених норм і цінностей, що може зумовлювати опір нововведенням і ставати підґрунтям міжпоколіннєвих конфліктів.

Гендерний аспект конфліктної взаємодії в умовах трансформацій виявляється у відмінностях емоційно-когнітивного реагування. Жінки, як правило, більш орієнтовані на емоційне переживання ситуації та пошук компромісних рішень, тоді як чоловіки частіше демонструють інструментально-силові стратегії подолання суперечностей.

До основних психологічних механізмів ескалації конфліктів у трансформаційний період належать:

1. явища емоційного зараження та формування масових афективних станів;
2. когнітивне спрощення та схематизація складних соціальних процесів;
3. групова поляризація і радикалізація позицій;
4. зниження критичності мислення та підвищення сугестивності.

Культурно-психологічний вимір конфліктів у трансформаційному суспільстві зумовлений напруженням між традиційними та модернізаційними ціннісними системами. Це породжує внутрішньокультурні суперечності, пов'язані з різними баченнями шляхів збереження й оновлення культурної ідентичності, що особливо актуалізується в умовах інтенсивних соціальних змін.

Формування психологічної готовності до конфліктного протистояння значною мірою детермінується інформаційним середовищем. Масмедіа та соціальні мережі можуть як підсилювати конфліктогенний потенціал через поширення емоційно насичених і поляризованих наративів, так і виконувати стабілізуючу функцію, популяризовуючи цінності діалогу, толерантності та соціальної згуртованості.

Психокорекційні та психотерапевтичні підходи до роботи з конфліктами в умовах соціальних трансформацій мають враховувати специфічний емоційно-

когнітивний стан суспільства. Ефективними є методи, спрямовані на відновлення довіри, розвиток емпатії, формування навичок конструктивної комунікації, критичного мислення та рефлексії.

Отже, конфлікти в умовах соціальних трансформацій у психологічному вимірі характеризуються високим рівнем емоційної напруженості, когнітивними спотвореннями, кризою ідентичності, трансформацією комунікативних міжособистісних процесів. Усвідомлення цих закономірностей є необхідною передумовою розроблення ефективних стратегій профілактики та врегулювання конфліктів, адаптованих до специфіки трансформаційних соціальних контекстів.

Література:

1. Коробка Л. М. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації : монографія / Л. М. Коробка ; НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. – 286 с. – Режим доступу: <https://www.ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/KorobkaSpilnotaMonograph.pdf>.

2. Кочубейник О. М. Надзвичайна ситуація як соціальна конструкція : монографія / О. М. Кочубейник ; НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2023. – 273 с. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738708/1/KochubeynikMonogr2023.pdf>.

ОСТРОВСЬКА БОГДАНА, доктор юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, експерт кафедри ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність і взаєморозуміння між народами» НаУКМА, зовнішній науковий співробітник Фрібурзького університету (Швейцарія)

ПОСМЕРТНА РЕПРОДУКЦІЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ ТА ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення та триваюча російська збройна агресія проти України поставили перед українським народом безпрецедентні виклики: передусім, неминучі людські втрати. Одним із найбільш критичних питань є збереження генетичної спадщини Захисників України через реалізацію їхніх репродуктивних прав та захист прав їх нащадків.

У відповідь на ці виклики ми розробили комплексну нормативно-правову базу: проєкт Закону України «Про посмертну репродукцію людини». Враховуючи надзвичайно складну ситуацію воєнного часу, цей законопроект став відповіддю на зростаючу демографічну кризу, що втілює правову адаптацію ізраїльської моделі посмертної репродукції для сучасних українських реалій. Він піднімає питання збереження репродуктивного

потенціалу людини та можливість реалізації її права на біологічне батьківство і материнство посмертно.

Оскільки Україна прагне гармонізувати своє законодавство з високими міжнародними біоетичними стандартами, закріпленими насамперед у Загальній декларації про біоетику та права людини 2005 року та Конвенції про права людини та біомедицину (Конвенції Ов'єдо) 1997 року, законодавче врегулювання цих питань стало гарантією забезпечення реалізації прав наших Захисників на біологічне батьківство і материнство, та захисту їх гідності посмертно, враховуючи не лише ключові юридичні аспекти, а й фундаментальні біоетичні принципи.

Проект має на меті створити комплексну правову та етичну базу для використання допоміжних репродуктивних технологій після смерті особи, ґрунтуючись на принципах індивідуальної автономії, цілісності особи, вільної та інформованої згоди та пріоритету інтересів людини над інтересами суспільства чи науки, що є наріжним каменем захисту прав людини у сфері біомедицини.

Метою цієї доповіді є прогнозування та аналіз конфліктів норм та інтересів у абсолютно новій для України сфері – застосуванні допоміжних репродуктивних технологій посмертно, та пропозиція шляхів їх розв'язання на основі порівняльного аналізу досвіду Ізраїлю та розробленого законопроекту України. Перейдемо до розгляду деяких з них.

1) **Конфлікт волевиявлення.** Доктринальною колізією, яка лежить в основі посмертної репродукції, є конфлікт між правом особи на розпорядження власним репродуктивним біоматеріалом (репродуктивними клітинами, тканинами) та ембріонами, а також відсутністю чітких процедур фіксації цієї волі в умовах війни. В ізраїльській судовій практиці є напрацьованою доктрина «презумпція згоди» («presumed consent»), що дозволяє використовувати репродуктивний біоматеріал та/або ембріони людини навіть за відсутності письмової згоди особи, якщо буде доведено перед судом її стійке бажання мати дитину. Натомість українська правова традиція в рамках романо-германської сім'ї вимагає чіткої формалізації – прижиттєвого письмового волевиявлення особи. Тому запропонований нами законопроект, розв'язує цей конфлікт шляхом запровадження Державного реєстру згод на посмертне використання репродуктивного біоматеріалу людини та/або ембріонів людини, що усуває потребу у суб'єктивному тлумаченні волі померлої особи судом.

2) **Конфлікт інтересів вдови (вдівця) та батьків.** Найбільш емоційно гострим біоетичним конфліктом є протистояння інтересів вдови (вдівця) та батьків загиблого. Аналіз ізраїльської практики свідчить, що суди часто стають перед дилемою, коли право вдови на материнство конкурує з правом батьків на «безперервність» роду їхнього сина. Українська законодавча новела пропонує розв'язання проблеми шляхом встановлення чіткої ієрархії: пріоритетне право на прийняття рішення щодо використання репродуктивного біоматеріалу (репродуктивних клітин, тканин) та/або ембріонів померлої особи належить вдові (вдівцю) / дружині (чоловікові), а у разі їх відсутності – батькам такої

особи. Цей підхід мінімізує сімейні судові спори в умовах воєнного часу, що дозволяє уникнути зайвого навантаження на судову систему України, та забезпечує правову визначеність для медичних закладів, які задіяні в програмі посмертної репродукції людини.

3) Конфлікт спадкових прав та соціального статусу дитини. Посмертна репродукція створює колізію між майбутніми правами дитини, яка може бути народженою, але на момент смерті особи, ще навіть не є зачатого, та інтересами наявних спадкоємців. Для подолання такого конфлікту у сфері спадкування нами запропоновано зміни до ст. 1222 (Спадкоємці) та 1261 (Перша черга спадкоємців за законом) Цивільного кодексу України, а також передбачається запровадження механізму резервування частки спадщини для потенційної дитини-спадкоємця до моменту її народження або визнання закладом охорони здоров'я факту неможливості подальшого застосування допоміжних репродуктивних технологій із використанням репродуктивного біоматеріалу та/або ембріонів померлої особи, але у будь-якому разі на строк не менше ніж тривалість дії воєнного стану в Україні та два роки після його припинення або скасування. Це дозволяє збалансувати майнові права всіх учасників правовідносин, зокрема й потенційних. Також діти Захисників України, зачаті посмертно, отримують соціальні гарантії, прирівняні до членів сімей загиблих військовослужбовців.

4) Процесуальні конфлікти. Особливим викликом є неможливість нотаріального посвідчення прижиттєвої волі Захисників України безпосередньо в зоні бойових дій. Проектом закону пропонується надати право командирам військових частин завіряти згоди на посмертну репродукцію. Це виступає ключовим запобіжником майбутніх юридичних конфліктів між родичами та кріобанками, оскільки командир виступає уповноваженою особою для підтвердження автентичності волевиявлення Захисників України в екстремальних умовах.

5) Конфлікт експлуатації та торгівлі дітьми. Законопроект передбачає виключно альтруїстичну модель сурогатного материнства для цілей посмертної репродукції, що служить для запобігання комерціалізації таких послуг та захист жінок від експлуатації. Такий підхід також захищає права дитини, що відповідає міжнародному принципу забезпечення якнайкращих інтересів дитини.

Узагальнюючи слід зазначити, що посмертна репродукція в умовах повномасштабної війни вимагає трансформаційного переходу від фрагментарного судового вирішення проблем (за прикладом Ізраїлю) до системного врегулювання усіх проблемних аспектів на законодавчому рівні в українському правовому полі. Такий комплексний підхід дозволяє попередити виникнення правових колізій, врахувати права та інтереси кожного учасника процесу, забезпечуючи при цьому повагу до гідності та прав минулих, теперішніх та майбутніх поколінь.

РОЛЬ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У ПОДОЛАННІ ВНУТРІШНЬОГО КОНФЛІКТУ У ЖІНОК В ЕКЗ

Процес лікування безпліддя із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, зокрема екстракорпорального запліднення (ЕКЗ), є тривалим, багатокомпонентним і пов'язаним із високим рівнем психоемоційного напруження. Для жінок участь у програмі ЕКЗ часто супроводжується переживанням невизначеності результату, інтенсивним медичним контролем, гормональними змінами, а також соціальним і культурним тиском, пов'язаним з очікуваннями щодо материнства. У сукупності ці чинники формують стресогенне середовище, в межах якого актуалізується стійкий внутрішній психологічний конфлікт.

З психологічної точки зору, внутрішній конфлікт у процесі ЕКЗ може проявлятися як протистояння між надією на успішний результат і страхом чергової невдачі, між прагненням зберегти контроль над ситуацією та відчуттям безсилля перед медичними процедурами, а також між потребою в емоційній підтримці та бажанням уникати соціальної стигматизації. Ці суперечності не завжди усвідомлюються безпосередньо, проте вони суттєво впливають на емоційний стан жінки, її здатність до адаптації та способи реагування на стресогенні чинники лікувального процесу.

Сучасні дослідження свідчать, що жінки, які проходять лікування безпліддя та процедуру ЕКЗ, демонструють підвищені рівні тривожності, емоційного виснаження та психологічного дистресу, що зберігаються протягом усього лікувального циклу і можуть посилюватися у разі невдалого досвіду (Arbağ et al., 2023). За таких умов ключового значення набуває здатність до психологічної адаптації, яка визначає, наскільки ефективно жінка може регулювати власний емоційний стан і підтримувати відносну стабільність у ситуації хронічного стресу.

У контексті конфліктологічного аналізу психологічна адаптація може розглядатися як процес подолання внутрішнього конфлікту, що виникає у відповідь на тривале напруження та суперечливі переживання. Центральну роль у цьому процесі відіграють копінг-стратегії - індивідуальні способи реагування на стресові ситуації, спрямовані на зменшення емоційного дистресу або зміну ставлення до проблемної ситуації. Вибір і домінування певних копінг-стратегій визначають, чи набуває внутрішній конфлікт деструктивного характеру, чи, навпаки, трансформується у ресурс психологічної адаптації.

Психоемоційний стан жінок у процесі екстракорпорального запліднення формується під впливом сукупності стресогенних чинників, що мають як медичний, так і соціально-психологічний характер. До них належать інвазивність та повторюваність процедур, гормональна терапія, очікування результатів кожного етапу лікування, фінансове навантаження, а також соціальні очікування і культурні наративи, пов'язані з материнством.

Взаємодія цих чинників сприяє виникненню емоційної нестабільності, підвищеної тривожності, почуття провини, безпорадності та втрати контролю над власним тілом і життєвими подіями.

Дослідження сучасних авторів демонструють, що для жінок, які проходять процедуру ЕКЗ, характерним є поєднання інтенсивних емоційних переживань і амбівалентних установок щодо самого лікування. З одного боку, ЕКЗ сприймається як шанс (очікування) на реалізацію репродуктивних планів, з іншого як джерело постійного напруження і страху невдачі. Саме ця амбівалентність посилює внутрішній психологічний конфлікт, який може набувати хронічного характеру та впливати на загальне психологічне благополуччя жінки (Đurašková et al., 2025).

У таких умовах особливої ваги набуває питання індивідуальних копінг-стратегій, які жінки використовують для регуляції емоційного стану та зниження психологічного дистресу. Емпіричні дані свідчать, що жінки, які проходять лікування методом ЕКЗ, застосовують як проблемно-орієнтовані, так і емоційно-орієнтовані стратегії подолання. До перших належать активний пошук інформації, планування лікувального процесу та співпраця з медичними фахівцями, тоді як другі включають емоційне уникання, придушення переживань або, навпаки, фокусування на негативних емоціях.

Сучасні дослідження показують, що домінування проблемно-орієнтованих копінг-стратегій пов'язане з вищим рівнем психологічної адаптації та кращою емоційною стабільністю жінок у процесі ЕКЗ. Зокрема, активне залучення до процесу лікування та використання соціальної підтримки як ресурсу сприяють зниженню рівня тривожності та внутрішнього напруження (Truong et al., 2024). Натомість переважання унікальних або пасивних стратегій може призводити до накопичення непропрацьованих емоцій та посилення внутрішнього конфлікту.

З позицій конфліктологічної експертизи копінг-стратегії жінок у процесі ЕКЗ можуть розглядатися як механізми регуляції внутрішнього конфлікту, що виникає в умовах тривалого стресу та невизначеності. Вибір способів подолання напруження визначає не лише інтенсивність емоційних переживань, але й характер взаємодії жінки з медичним середовищем, близьким соціальним оточенням і власними репродуктивними очікуваннями. Таким чином, аналіз копінг-стратегій дозволяє глибше зрозуміти динаміку внутрішнього конфлікту та потенційні ресурси його конструктивного подолання.

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що робота з внутрішнім психологічним конфліктом у жінок під час ЕКЗ має базуватися на підтримці адаптивних копінг-стратегій та ресурсів соціальної підтримки. Спрямовані на проблемно-орієнтовані стратегії, зокрема активне залучення до лікувального процесу, планування етапів процедур та пошук достовірної інформації про ЕКЗ, сприяє зменшенню невизначеності та тривожності (Truong et al., 2024). Водночас особлива увага приділяється роботі з емоційною регуляцією, формуванню навичок усвідомленого проговорювання емоцій, їх прийняття або адаптивного вираження, що допомагає зменшити внутрішнє напруження і запобігає накопиченню негативних переживань (Arbağ et al., 2023). Не менш

важливим є залучення соціальної підтримки, адже партнерська, сімейна або групова підтримка виступає буфером стресу, знижує ризик емоційного вигорання та посилює відчуття контролю над ситуацією (Truong et al., 2024; Ďurašková et al., 2025). Крім того, психологічна робота потребує особистісно-центрованого підходу, оскільки психологічна адаптація і внутрішній конфлікт мають індивідуальні особливості. Важливо визначати домінуючі стратегії копінгу кожної жінки та адаптувати рекомендації відповідно до її потреб і ресурсів.

Література

1. Arbağ, E., Aluş Tokat, M., & Özöztürk, S. (2023). Emotions, thoughts, and coping strategies of women with infertility problems on changes in treatment during COVID-19 pandemic: A qualitative study. *Women's Studies International Forum*, 96, 102659. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37192957/>
2. Truong, L. Q., Luong, T. B., & Thi Khanh, H. T. (2024). Examining the association between coping strategies and perceived social support among Vietnamese infertile women undergoing IVF treatment. *Psychology, Health & Medicine*. Advance online publication. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38697127/>
3. Ďurašková, G., Hampl, R., & Dostál, D. (2025). Infertility stress and coping strategies in women and men undergoing in vitro fertilization treatment. *Česká Gynekologie*, 90(1) <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/40117254/>

РАДУШИНСЬКА В.О., студентка БП-3 «Філософія», НаУКМА,
ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА

КОНФЛІКТ ЯК ПРОЯВ РІЗНОСПРЯМОВАНOSTІ ПОЗИЦІЙ І ПОРУШЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ В МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Проблема осмислення та концептуального окреслення феномену конфлікту постає перед кожним суспільством, яке у процесі свого розвитку неминуче стикається з напруженням, протиріччями та необхідністю їх подолання. Питання «що таке конфлікт?» і «чи можливе людське співіснування без конфліктів?» мають не лише прикладний, а й глибокий філософсько-психологічний вимір, оскільки стосуються самої природи міжособистісної взаємодії та способів інтерпретації реальності.

У повсякденному розумінні конфлікт зазвичай асоціюється з негативним явищем – зіткненням інтересів, характерів або позицій. Проте у ширшому теоретичному контексті він може розглядатися як закономірний прояв різноспрямованості людського буття, множинності цінностей, смислів і символічних систем, у межах яких індивіди конструюють власне бачення світу. Саме розбіжність інтерпретаційних рамок створює підґрунтя для дезкомунікації, коли одна й та сама подія або висловлювання набуває різного, інколи протилежного значення для учасників взаємодії.

Конфлікт виникає не лише як результат відкритої протидії, а й як

наслідок зіткнення «інтерпретаційних світів», у яких те, що для одного є очевидним і samozрозумілим, для іншого постає сумнівним або загрозливим. Внутрішня неузгодженість смислів і цінностей може тривалий час залишатися латентною, формуючи внутрішній конфлікт, який згодом екстеріоризується у міжособистісному протистоянні та набуває соціально помітних форм.

У цьому контексті особливого значення набуває поняття смислових горизонтів (у герменевтичному розумінні), розходження яких унеможлиблює повноцінну комунікацію. Відсутність спільного інтерпретаційного поля спричиняє ситуацію, коли навіть нейтральні акти взаємодії сприймаються як загрозливі або конфліктогенні. Різнобічність темпераменту, особистісних установок і досвіду формує приховану напругу, яка може трансформуватися у відкритий конфліктну взаємодію.

Аналіз причин конфлікту є необхідним, але не достатнім етапом його подолання. Як наголошує Дж. Крішнамурті, усвідомлення джерел протиріч не означає автоматичного припинення конфлікту, оскільки його коріння часто лежить у глибших структурах свідомості, зокрема у фрагментованості мислення, ідентифікаціях та страхах (Krishnamurti, 1970). Причина радше виконує функцію аналітичної «зупинки», яка дозволяє реконструювати логіку ескалації, виявити критичні моменти розходження позицій та окреслити межі відповідальності кожної зі сторін.

У публічних лекціях Крішнамурті підкреслює, що джерело конфлікту полягає не лише у зовнішніх обставинах, а й у внутрішній роздвоєності суб'єкта, у протиставленні «я» та «іншого», бажаного й дійсного, що проектується на міжособистісні стосунки (Krishnamurti, 1981; 1977). Зовнішній конфлікт у такому розумінні постає як тригер, що актуалізує внутрішні суперечності особистості.

Конфліктологічна експертиза в цьому вимірі постає не як інструмент швидкого «усунення» протиріч, більше як метод структурного аналізу смислових розбіжностей, комунікативних збоїв і динаміки взаємного сприйняття. Вона дозволяє розглядати конфлікт не лише як зіткнення позицій, а як взаємодію різних символічних світів, кожен з яких має власну логіку, систему цінностей і механізми захисту ідентичності.

Отже, конфлікт постає як неминучий феномен міжособистісної взаємодії, зумовлений різноспрямованістю смислів, цінностей і способів інтерпретації реальності. Його подолання неможливе без усвідомлення як зовнішніх комунікативних порушень, так і внутрішніх психологічних суперечностей суб'єкта. У цьому сенсі конфлікт є не лише проблемою, а й джерелом пізнання – простором, у якому виявляється глибинна структура людського буття та обмеженість будь-якої однозначної інтерпретації світу.

Література:

1. Krishnamurti J. Commentaries on living: Second series / J. Krishnamurti. – Theosophical Pub. House, 1970.

2. Krishnamurti J. – Official Channel. J. Krishnamurti – Saanen 1981 – Public Talk 3 – The ending of conflict [Video] / J. Krishnamurti – Official Channel. – 2014,

January 7. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IUkZD92BKCE>

3. Krishnamurti J. – Official Channel. J. Krishnamurti – Ojai 1977 – Public Talk 2 – The source of conflict [Video] / J. Krishnamurti – Official Channel. – 2017, March 19. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZWOVfIJuCIA>

РЕПІК ІННА МИКОЛАЇВНА, студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА (Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ УКРАЇНЦІВ ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Актуальність даного дослідження сформувалась ще задовго до війни, коли Україна здобула Незалежність, здійснила приватизацію державного майна і перейшла на ринкові умови. Введення спрощеної системи оподаткування (єдиний податок) для малого бізнесу, полегшення умов реєстрації та зниження бюрократичних бар'єрів за часів Президента В. Ющенка зумовили значний розвиток підприємництва в Україні.

Після зменшення тиску соціальних чинників щодо ефективності ведення бізнесу, на передній план вийшли психологічні. Чимало менеджерів середньої та вищої ланки, здобувши кар'єру у вітчизняних та зарубіжних компаніях, задумались над можливістю випробувати свої сили в підприємстві

Як показала згодом практика, лише невеликому відсотку з них вдалося втриматися тривалий строк в новому амплуа та організувати прибуткову діяльність. Частина менеджерів так і не наважилась зробити цей крок; а більшості з тих, хто ризикнули, довелося закрити підприємства протягом перших 2-х років.

Ситуація ускладнилася з початком війни, і набула ще більш загостреної форми під час повномасштабної її фази. Внаслідок значних збитків, яких зазнала держава, окупації 20% території та щоденних руйнувань, багато великих та середніх підприємств припинили своє існування, або були переміщені, відбулися масові скорочення персоналу, а виплати зарплат стали нерегулярними та меншого розміру.

Українці опинилися в нових складних умовах, як в середині країни, так і за кордоном, втративши не тільки постійне місце проживання, але й роботу. Це зумовило пошук нових можливостей та видів професійної діяльності, у т.ч. серед тих людей, які за інших - більш комфортних обставин - навряд чи наважились би на такий крок; тих, хто думали про підприємництво, але не готові були до його реалізації; а також людей, які вже мали колись подібний досвід.

Так, велика кількість тимчасово переміщених осіб (надалі ТПО) в межах України, зіштовхнулися з проблемою відсутності достатнього обсягу робочих місць в містечках та містах нового проживання, соціальної державної допомоги та гідної оплати, яка б дозволила винаймати житло та впоратись з інфляцією.

ТПО за кордоном очікувала відсутність можливості роботи за фахом та

втрата попереднього професійного статусу: як правило переважна кількість пропозицій для українців за кордоном містить робочі професії в сфері обслуговування, соц. догляду, будівництва та промисловості (на заводах, фабриках, майстернях тощо), часто за зниженою ставкою оплати.

До такої кардинальної зміни, що вимагала втрату проф. ідентичності, та яка не була попередньо спланованою (у порівнянні зі свідомою еміграцією) багато українських спеціалістів – ТПО виявились неготовими. Однією з можливостей роботи за фахом, збереження професійної та особистої гідності стало саме звернення до підприємницької діяльності.

Через війну виникла окрема категорія “підприємців” – волонтери, які долучившись стихійно до цієї соціальної сфери, мали необхідність згодом оформити свою діяльність для можливості її продовження та розвитку.

Військові ветерани, кількість яких з часом тільки зростає, шукають способи своєї реалізації в цивільному житті, у т.ч. і в статусі підприємця. Тут також можна згадати і стартапи, які виникли задля розвитку військової сфери, як наслідок грантових програм та за власної ініціативи громадян.

Це далеко неповний перелік категорій осіб, зацікавлених у відкритті та ефективному веденні власної діяльності, психологічні чинники готовності до якої є не менш вирішальними, ніж соціальні.

Розвиток бізнесу є життєво важливим для України, аби забезпечити стійкість економіки у воєнний період та через необхідність післявоєнної відбудови. Адже підприємці є найбільш активною та самостійною частиною суспільства, здатною брати на себе відповідальність, долати труднощі, ризикувати, швидко адаптуватися до умов, що постійно змінюються.

Отже розвиток підприємництва за нинішніх умов може стати як рушійною силою відновлення України на місцевих рівнях, створюючи нові робочі місця та підтримуючи стабільність економіки; так і допомогти українцям адаптуватися до складних умов, інтегруватися в нові громади (створення соц. зв’язків, можливостей співпраці з місцевим населенням тощо), розвинути психологічну стійкість в умовах невизначеності, підвищити рівень самоорганізації та незалежності, долучитися до вкрай важливих сфер соціальної (відновлення соц. інфраструктури, підтримка ветеранів, сімей загиблих, внутрішньо переміщених осіб) та військової діяльності.

Психологічна ж готовність до підприємництва є одним з головних факторів його успішної реалізації. Вивчення психологічних особливостей такої готовності дасть можливість підтримати та допомогти потенційним і наявним власникам бізнесів зрозуміти внутрішні причини певних ускладнень, перепонов в новій для них діяльності та вказати шляхи їх подолання, надати інструменти для розвитку необхідних якостей, умінь та навичок.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТЕМНОЇ ТРІАДИ В ПОЛІТИЧНОМУ ТА КОРПОРАТИВНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Вступ та актуальність проблеми. В умовах глобальної нестабільності та динамічних соціально-економічних перетворень питання психологічної стабільності та етичних управлінських рішень набуває особливої важливості. Конфліктологічний аналіз сучасних систем управління показує, що деструктивні процеси в організаціях та державних установах часто визначаються не тільки зовнішніми факторами, а й конкретними рисами особистості лідерів. Найбільш суперечливим і небезпечним явищем у цьому контексті є «темна тріада», до якої входять нарцисизм, макіавеллізм і психопатія (Paulhus & Williams, 2002, с. 556).

Актуальність вивчення цих факторів зумовлена так званим «парадоксом адаптивності». Особи з високими показниками Тріади часто демонструють короткостроковий успіх, що дозволяє їм перемагати в конкурентній боротьбі за владні ресурси. Проте неминуче, що в довгостроковій перспективі їхня діяльність призведе до системних криз та деградації етичних стандартів управління.

Політичний вимір є ключовим фактором у цьому контексті. У сфері політичного управління фактори Темної тріади функціонують як окремі «каталізатори» кар'єрного зростання. Дослідження показують, що особи з високим рівнем нарцисизму сприймаються іншими як більш привабливі та компетентні на ранніх етапах знайомства (Rauthmann & Kolar, 2013, с. 742). У сфері політики ця тенденція характеризується вираженою виборчою привабливістю, завдяки якій лідери, які вміють створювати грандіозний імідж і демонструвати непохитну впевненість, здатні ефективно мобілізувати маси.

Руйнівний вплив тріади на політичне управління проявляється у перетворенні лідерства на авторитаризм. Доведено, що нарцисична потреба у визнанні породжує «ехо-камери», де відсутність зворотного зв'язку та відмова від критики можуть призвести до серйозних міжособистісних конфліктів.

Макіавеллістський підхід до політики характеризується стратегічним використанням принципу «розділяй і володарюй» та етичним релятивізмом, що, як було доведено, призводить до маніпуляцій та створення зон конфлікту (Arvan, 2013, с. 308). Одночасно, субклінічна психопатія, незважаючи на зовнішню безстрашність лідера, породжує нечутливість керівництва до соціальних наслідків через відсутність емпатії (Glenn et al., 2009, с. 385), тим самим підвищуючи ризики дестабілізації державних інститутів.

З корпоративної точки зору, проблему можна визначити наступним чином: токсичне лідерство та втрата людського капіталу. У контексті бізнес-середовища прояви «темної тріади» є більш підступними та мають мікрополітичний характер. Аналіз цих факторів у корпоративному секторі є актуальним через пряму кореляцію між «темними» рисами лідерства та руйнуванням організаційної культури.

Особи, які виявляють макіавеллістські тенденції в корпоративному контексті, демонструють високий рівень майстерності у створенні неформальних систем лояльності (Furnham et al., 2013, с. 201). Це породжує атмосферу недовіри, в якій здоровий професійний конфлікт замінюється прихованою боротьбою за виживання. Проблема ще більше ускладнюється тим, що такі лідери часто здаються «ефективними менеджерами» для акціонерів, оскільки вони досягають ключових показників ефективності за рахунок виснаження команди.

Доведено, що наявність нарцисизму в корпоративних структурах є фактором, що сприяє стратегічним прорахункам, про що свідчить схильність до ризику, що перевищує рекомендовані рівні, та ігнорування порад експертів (Rauthmann, 2012, с. 49). Найбільш руйнівним компонентом є психопатія, яка призводить до критичної плінності кадрів через мобінг та психологічний тиск. Відхід талановитих фахівців з організації шкодить конкурентоспроможності компанії в умовах економіки знань.

Методологічне значення конфліктологічної експертизи. Виявлення осіб, які виявляють риси Темної тріади, вимагає багаторівневого аналізу, з огляду на їх схильність до соціальної мімікрії. Експертиза конфліктології повинна виявити закономірності стратегій «виграш-програш» у системі прийняття рішень.

Необхідно враховувати гендерний та соціокультурний контекст (Carter et al., 2014, с. 160), використовуючи сучасні

інструменти, такі як Short Dark Triad (SD3) (Jones & Paulhus, 2014, с. 33), та проводячи аналіз вербальних конструкцій менеджерів для виявлення ознак маніпулятивності.

Висновки. Психологічні фактори Темної тріади визначені як критичні предиктори деструктивних конфліктів. У політичній сфері це явище може призвести до ерозії демократичних інститутів, а в корпоративному секторі — до руйнування людського капіталу. Своєчасна оцінка менеджменту визначена як стратегічний інструмент забезпечення безпеки та сталого розвитку складних соціальних систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Arvan M. Bad news for conservatives? Moral judgments and the Dark Triad personality traits: A correlational study. *Neuroethics*. 2013. Vol. 6, No. 2. с. 307–317.
2. Carter G. L., Campbell A. C., Muncer S. The dark triad: Beyond a “male” mating strategy. *Personality and Individual Differences*. 2014. Vol. 56. с. 159–164.
3. Jones D. N., Paulhus D. L. Introducing the Short Dark Triad (SD3): A Brief Measure of Dark Personality Traits. *Assessment*. 2014. Vol. 21, No. 1. с. 28–41.
4. Furnham A., Richards S. C., Paulhus D. L. The Dark Triad of personality: A 10-year review. *Social and Personality Psychology Compass*. 2013. Vol. 7, No. 3. с. 199–216.
5. Glenn A. L., Iyer R., Graham J., Koleva S., Haidt J. Are all types of morality compromised in psychopathy? *Journal of Personality Disorders*. 2009. Vol. 23, No. 4. с. 384–398.
6. Paulhus D. L., Williams K. M. The Dark Triad of personality: Narcissism,

Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*. 2002. Vol. 36, No. 6. с. 556–563.

7. Rauthmann J. F. The Dark Triad and interpersonal perception: Similarities and differences in the social consequences of narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Individual Differences*. 2012. Vol. 33, No. 1. с. 48–58.

8. Rauthmann J. F., Kolar G. P. The perceived attractiveness and traits of the dark triad: Narcissists are perceived as hot, Machiavellians and psychopaths not. *Evolutionary Psychology*. 2013. Vol. 11, No. 3. с. 734–746.

САРДЕР А.О., студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА (Київ)

СІМЕЙНИЙ КОНФЛІКТ ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ТА РЕГУЛЯТОРНИЙ ПРОЦЕС У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ СИМПТОМІВ У ДІТЕЙ

У межах сучасних міждисциплінарних конфліктологічних підходів конфлікт дедалі частіше розглядається не як поодинокі подія, а як стійка характеристика соціальних і сімейних систем, що проявляється у повторюваних патернах взаємодії, емоційної регуляції та комунікації (Wang et al, 2026). У цьому контексті сімейний конфлікт постає не лише як зіткнення позицій між дорослими, а як тривалий комунікативно-емоційний процес, що формує середовище розвитку дитини. Водночас у дослідженнях дитячої психосоматики сімейний контекст часто редукується до узагальненого поняття стресу без детального аналізу конфліктної динаміки (Wang et al., 2026).

Метою даних тез є конфліктологічний аналіз сімейного конфлікту як контексту, що потенційно пов'язаний із формуванням психосоматичних симптомів у дітей. Акцент робиться на аналізі конфлікту як процесу взаємодії, регуляції та передачі емоційної напруги в сімейній системі, у межах якої дитина займає структурно вразливу позицію (Lassner et al., 2025).

Сім'я розглядається як мала соціальна система з високим рівнем емоційної залученості, асиметрією влади та обмеженими можливостями дистанціювання від конфлікту. Дослідження сімейної резильєнтності та батьківсько-дитячої взаємодії показують, що хронічна напруга та конфліктність у сімейній системі асоційовані зі зниженням якості комунікації, зростанням конфліктності у відносинах та погіршенням психологічного функціонування дітей (Palermo et al., 2013).

Сімейний конфлікт рідко має чітко окреслений початок і завершення. Частіше він функціонує у формі латентного або хронічного протистояння, яке проявляється через порушення комунікації, емоційну ескалацію без реального розв'язання, нестабільні коаліції між членами сім'ї та суперечливі повідомлення. Такі характеристики конфлікту мають значення для регуляції сімейної системи та впливають на психоемоційний стан дітей (Palermo et al, 2013; Wang et al., 2026).

У конфліктологічному аналізі дитина зазвичай не виступає повноцінним суб'єктом конфлікту через обмежені комунікативні й владні ресурси. Водночас вона не є й зовнішнім спостерігачем, оскільки включена у конфлікт опосередковано через емоційний клімат сім'ї, стиль батьківської взаємодії та невербальні повідомлення. Емпіричні дослідження показують, що батьківська тривога, страх та емоційна дезорганізація можуть передаватися дітям і асоціюватися з підвищеним рівнем соматичних і тривожних симптомів (Wang et al., 2026).

У цьому контексті дитина може займати позицію «носія симптомів», коли напруження сімейної системи проявляється через тілесні або поведінкові реакції. З конфліктологічної точки зору така позиція є значущою, оскільки психосоматичний симптом може виконувати регуляторну функцію, непрямо знижуючи інтенсивність конфлікту між дорослими шляхом зміщення уваги на стан дитини (Palermo, Holley, 2013; Lassner et al., 2026).

Психосоматичні симптоми у дітей розглядаються як тілесні прояви психічного дистресу за умов обмеженої можливості вербалізації та афективної регуляції. Сучасні дослідження вказують на зв'язок між ранніми несприятливими досвідами, дефіцитом сімейної підтримки та підвищеним рівнем соматичних скарг і тривожності (Wang et al., 2026). У сім'ях із хронічним конфліктом тіло дитини може виконувати функцію медіатора, сигналізуючи про перевантаження регуляторних механізмів сімейної системи (Lassner et al., 2026).

Важливо підкреслити, що психосоматичні симптоми не слід розглядати як індивідуальну патологію дитини у відриві від сімейного контексту. Вони формуються на перетині індивідуальних особливостей, сімейної взаємодії та ширшого соціального й стресового середовища (Wang et al., 2026). Ігнорування цього контексту призводить до редукціоністських підходів у діагностиці та втручанні.

Таким чином, сімейний конфлікт може бути розглянутий як складний комунікативний і регуляторний процес, у межах якого психосоматичні симптоми дитини виконують функцію непрямого відображення напруження системи.

СВАТКО ЮРІЙ ІВАНОВИЧ, доктор філологічних наук, професор кафедри філософії та релігієзнавства, завідувач кафедри ЮНЕСКО в НаУКМА

БУТИ – ОТЖЕ, РОЗУМІТИ, АБО КАЗКА ПРО ЧЕРВОНУ ШАПОЧКУ В СВІТЛІ ЗАГАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ КОНФЛІКТУ

О. Колись М. Гадеггер висловився в тому дусі, що розуміння є специфічно людським способом буття (Dasein) чи, точніше, «підставою» для нього. Якщо не відволікатися на деталі загальної концепції Гайдеггера доби «Einführung in die Methaphysik – Вступу до метафізики», а говорити по суті, цю думку можна було б пояснити в такий спосіб: людина у своїм існуванні завжди сак чи так самовизначається. Себто вона сама відповідає на запитання: «Хто це існує – і

не лише різною мірою, частково, фрагментарно, а й насправді, в цілому?».

1. Очевидно, що з точки зору жаданої справжності існування найгрунтовніша з таких самоідентифікацій – самоідентифікація людської особистості через знання. Або інакше – ОСВІТА (Сватко, 2023, с. 178). В ній знання саме привласнюється людиною, стає «чиймсь», тобто передусім її власним знанням. Ось таке «чийсь» знання, яке відкривається щодо «іншого», не-знання, втілюючись на цьому «іншому собі» як на певнім носії, – отже, знання, що береться у своєму становленні й відстоїть від чистого знання як такого «на величину власного втілення», і називається РОЗУМІННЯМ (Сватко, 2015, с. 8-10). В цьому сенсі людина різною мірою, але народжується і живе в розумі, існує як розумне створіння у своїй дотичності до знання, через розуміння. По суті вона є живим саморозумінням: більше саморозуміння – більше людськості; менше – і людина губить себе у знетямі тваринного існування. Там прямо пов'язані з феноменом розуміння етичні та ціннісні виміри людськості, що їх забезпечує понадприродний – і в цьому сенсі штучний! – світ культури як увиразненої міфології людської особистості (Сватко, 2019, с. 51), розчиняються у зв'язному ряду і природні грі інстинктів.

2. Отож, природне не є культурним – і навпаки. Природне в житті виглядає інакше, його життєва «нормальність» інакше визначається, розуміється й оцінюється. [Та ж таки природа, взята у своєму «олюдненому» стані, як «творена природа», взагалі обертається господарством (Сватко, 2024b, с. 55).] Далі я продемонструю цю тезу на дещо незвичному для філософа життєвому прикладі – казці про Червону Шапочку, звернувшись до кількох її відомих нині побутувань. При цьому головним інструментом дослідження стануть фрагменти авторської загальної філософії конфлікту.

3. Але чому – казка? Де казка – і де життя? Насправді казка гостро необхідна в житті: вона «правильніша» за нього і є його дивовижним поясненням. Саме по собі життя є синтез логічного й алогічного, необхідного і випадкового, знання «як треба» – і конкретних, іноді дивних, обставин його реалізації. ДИВО тут завжди, скоріше, випадковість, наслідок життєвого алогізму з його звичним «надвоє бабця ворожила». Не так – у казці. Там диво не випадковість, а закономірний синтез часового і вічного, коли в зовні випадковому бігу життєвих змін раптом зблисне позачасове: «Так ось як насправді має бути!» – і ми замираємо перед цим миттєвим прозиранням правди життя як необхідним і обов'язковим елементом правильної картини світу, знаком того, що життя і присутні в ньому речі світу мають не лише поцейбічний, а й вічний вимір. В цьому сенсі зустрінуте в казці диво – то є справжній життєвий закон, справжня розумна границя для будь-якої алогічно-анархійної повновладності життя, момент впорядкування життя і його проблем.

4. Так збігаються в казці дві наріжні сфери від початку єдиного світу: сфера Знання і сфера Життя, – а в їхній синтезі народжується те, що греки називали софією, мудрістю. Життєво втіленим знанням і знаттєво визначеним життям (Сватко, 2008, с. 4). Тож казка – виразний момент софійної сфери буття, символ і зразок розумності світу, той зразок, за яким ми маємо «зчитувати» реальність.

Без такого зразка взагалі не второпати, де правда, а де – нахабна брехня, що таке справжня дружба, і як виглядає справжній ворог, взагалі – на чиєму боці ми самі? Тож сьогодні, ведучи мову про людськість і розуміння, найпростіше увиразнити цю проблематику на тлі якогось відомого казкового сюжету, де через диво легше розгледіти їхню істинну суть.

5. І тут нам стане у пригоді сюжет казки «Червона Шапочка». Він не надто відомий у своєму жорсткому народному варіанті, але широко відомий із літературного варіанту, «безжально вихолощеного Шарлем Перро і остаточно “окультуреного” братами Грімм за допомогою їхньої приятельки, французької іммігрантки Жанет Хассенпflug» (Сватко, 2024а, с. 48; Darnton, 1984, р. 9–13). Порівнявши ці два варіанти, неважко побачити різницю між природним і культурним, а також – до певної міри – між «освіченою» і «народною» культурами взагалі (Le Goff, 2021, р. 11). А для того, щоб полегшити це «бачення», унаочнимо його завдяки інтерпретаційному простору конфлікту.

6. Сюжет літературного варіанту «Червоної Шапочки» добре відомий і не надто відрізняється у Перро і братів Грімм. Залишивши цікаву саму по собі передісторію її літературної обробки Шарлем Перро для доповіді, я окреслю його класичну канву. Отож, ми по сьогодні оповідаємо своїм дітям історію про маленьку дівчинку у вигаданому письменником червонім капелюшку, котру мати якось спорядила до іншого села з пиріжками та горщиком масла для хворої бабусі. Залишимо іншим дослідникам важливі для чарівної казки деталі:

а) густий, дикий ліс між двома селами як простір потрапляння-переходу до іншого світу, або інакше – простір ініціації-переродження (згадаймо спеціально відзначений В. Я. Проппом у цьому контексті ліс як переддвер'я пекла в Овідієвих «Метаморфозах» [IV, 432; VII, 402], у Вергілія в «Енеїді» [VI] чи в Данте в «Пеклі» [I] або ті ж самі за функцією дивовижні ліси Толкієна у «Володарі перстнів»);

б) саму мандрівку юної героїні до іншого світу за маршрутом «задовга лісова стежка – вовче черево – нове народження – щаслива зустріч із родичкою – повернення додому»;

в) зіткнення з «вовком» як повноправним представником «іншого світу», наділеним людським голосом.

Все це і є складники класичного сюжету. Але, вкотре переживаючи з дітьми всі ці добре відомі перипетії аж до завершального потрапляння малечі разом із бідолашною бабусею до вовчого черева, де їх спостигла люта смерть, що її через 115 років німці, брати Грімм, обернуть на чудесне спасіння силами місцевих дроворубів чи мисливців, – отож, слідкуючи за цим начебто канонічним сюжетом довжиною у триста років, ми маємо право поставити очевидні запитання: «Чому Червона Шапочка не боїться розмовляти з вовком? За кого вона його має? Чому не тікає?». Їх сформулював у другій половині ХХ ст. відомий антрополог Поль Деларю – видавник найповнішого зводу французьких народних казок, в тому числі тридцять п'ять варіантів фольклорної «Червоної Шапочки», записаних у селян.

7. Відповідь на згадані запитання дають двадцять «народних» варіантів казки. Отож, у лісі, на перехресті двох доріг Шапочка зустрічає того, кого селяни-оповідачі ще наприкінці XIX ст. продовжували називати *bzou*. Насправді це не вовк, а вовкулак, тобто перевертень у вигляді звичайного чоловіка, що й пояснює спокійне поводження малявки. [До речі, згадку про цей сюжет ми знаходимо у Перро, коли той у стислій прикінцевій *moralité* після «вовчого кейсу» раптом не надто послідовно радить дівчатам у дорозі не розпускати вуха, дослухаючись до підступних чоловічих промов, аби «вовк їх не з'їв».] Так ось, перевертень-вовкулак першим дістанеться бабусиної домівки, вб'є стареньку, зідить її кров у бутель, розріже тіло на шматки, розкладе їх на блюді та примусить скуштувати бабусиної плоті й крові білолаху-онучку. Далі їй доведеться на вимогу звіра у вигляді любої бабці послідовно кинути всі деталі свого одягу прямо у вогонь і голою пірнути до ліжка перевертня, який, між тим, почне потроху перевтілюватися з людини у вовка. Волосся, нігті, плечі, вуха, ніздрі, начебто розширені для понюху тютюну, нарешті – рот з іклами... Отямившись, дівчинка спробує відпроситися до вітру на двір, але отримає наказ звіра сходити під себе. Фіналом стане люта смерть. І це все – на відміну від фіналу літературного.

8. Чим відрізняються два фінали і, відповідно, дві культури – «освічена» і «народна», взагалі – природний і культурний простори? Відповіді на ці запитання й має підказати порівневий аналіз наявного тут конфлікту/конфліктів. Щонайперше запитаймо: «Те, з чим ми тут маємо справу, це – конфлікт?». Зазначу: я виходитиму із загального визначення КОНФЛІКТУ як «становлення... розуміння... в аспекті суперечності» (Сватко, 2014, с. 5). Подальша ідентифікація нашого конфлікту передбачає запропоновану мною десять років тому процедуру лінгвоонтоепістемологічного аналізу конфлікту, що передбачає, відповідно, десять дослідницьких «кроків». Я планую розгорнути її в повному тексті доповіді, а зараз зроблю лише крок 2. Власне – окреслю рівень нормальності/аномальності деяких ключових для наявного прототипічного стану справ маркерів-сірконстантів як традиційних передвісників і/або «провокаторів» конфлікту. Отже, ми слідкуємо:

а) за часом: часкалендарний, або астрономічний (= норма), → часказковий, позначений знаменитим «одного разу/якось» – «точкою переривання» буденного часу в будь-якому з трьох часових планів (це аномалія з огляду на звичайний вимір часу, де часові плани зазвичай не перетинаються);

б) за місцем: дім (= норма) → дикий ліс (= аномалія);

в) за причиною: візит до бабусі (= норма) → візит до хворої бабусі (= аномалія, адже хвороба завжди аномальна як порушення природного балансу в самій людині, а також між людиною і довкіллям);

г) за умовою: безпечна мандрівка без порушення заборон (= норма) → неочікувана зміна стежини і спілкування з незнайомим чоловіком (= аномалія – у Перро тут з'являється приязний вовк);

д) за метою: почастувати бабусю пиріжками (= норма) → перетнути дикий ліс (= аномалія);

е) за образом і способом дії: сподіванка (= норма) → несподіванка (= аномалія);

є) за мірою/ступенем дії: дотримання матеріної інструкції не звертати зі стежки і не спілкуватися з чужими (= норма) → зміна стежини і заборонена комунікація з чужинцем (= аномалія).

9. На цьому тлі й виникають принаймні ДВА КОНФЛІКТИ:

а) власне «людський» і в цьому сенсі «культурний» – між матір'ю і донькою як акторами культури (через суперечність у потрактуванні культурних норм і заборон, яка фіксується через їхнє порушення);

б) між тваринними організмами – вовкулаком/вовком і Червоною Шапочкою (через суперечність біоценотичних відносин).

10. Перший із тих конфліктів є конфліктом на рівні когітативного буття. Він має – мав би! – розгортатися як КОНФЛІКТ-СВІДОМІСТЬ (= конфлікт свідомостей/усвідомлень) у світі людей, або КОНФЛІКТ КРИТИК (= норм), в рамках експертних оцінок на кшталт «добре ↔ погано», «істинно↔хибно», «корисно↔шкідливо», «справедливо↔несправедливо» etc. (Сватко, 2015, с. 17). Натомість другий конфлікт постає конфліктом на рівні сенсуального буття. Він є КОНФЛІКОМ-ВІДЧУТТЯМ (= конфлікт відчуттів). Серед традиційних біоценотичних відносин: співжиття (симбіонти), партнерства (коменсал↔квартирант), паразитизм (господар↔паразит), полювання (хижак↔жертва), живлення (саркофагія, трупоїдство) – головними в нашій казці, безумовно, є відносини ПОЛЮВАННЯ з чітким розподілом ролей між хижаком і його жертвою. Наголошу, що перенесення цього рівня конфліктності у світ людей, за звичні природні кордони призводить до того, що суперечні стосунки в рамках полювання постають як стосунки на шкалі «напад↔спротив» (Сватко, 2015, с. 15), тож обидва учасники цього конфлікту – з різних боків – демонструють різноманітні прояви культурної поведінки у вигляді певних «військових хитрощів». Цілком вдається це лише хижаку.

11. Цікаво, що в найпоширенішому народному варіанті казки «культура» врешті програє «природі», а когітативний рівень буття – сенсуальному: партитура свідомих способів залагодження конфлікту не спрацьовує, і вовкулак, як і личить хижаку, просто з'їдає свою жертву. А ось в «освіченому» варіанті літературної казки, навпаки, «культура» перемагає «природу», а когітація бере гору над почуттями: мисливець фахово і свідомо, без жодного пострілу розпоровши пузо сплячому вовку, спасає бабусю і онуку і тим зрівнює шанси людини і тварини в біоценотичному двобої за ресурсоємність життєдайних параметрів чуттєвої взаємодії з довкіллям (Сватко, 2015, с. 15). [Бабуся, варто зазначити, повертається до життя й навіть трохи одужує не завдяки доччиним пиріжкам, а хряпнувши піднесеного онучкою винця.]

12. І тут стає остаточно зрозумілою справжня роль письменника-казкаря і запропонованого ним тексту *moralité*. Взагалі – роль літератури як різновиду словесності. Перро, а згодом і брати Грімм, по-перше, виступає тут ПРОВІДНИКОМ до сфери знання – тієї «норми», без якої конфлікт як становлення розуміння нам просто не виміряти, отже, не владнати розумним

шляхом. По-друге, з'ясовується вкрай важливе місце, яке обіймає в казці *moralité*. Цей зовні достатньо банальний шматочок тексту не завжди передруковують при перекладах. Але він і є тут головним маркером-показником людськості конфлікту, його власне людського виміру. Те, що є природним (смерть жертви) і з розумінням сприймається «народною» культурою (народні казки, як правило, жорстокі!), неприйнятне для «культури» і світу «освічених». Порушення сфери «заборон» має бути спеціально зафіксоване, так само як два інші інструменти культури – «норми» і «прецеденти». А людина врешті має виграти свій двобій із природою завдяки тій «штучності», що називається культурою, і тому – зразковому для неї – способу буття, який називається розумінням. Таким мені видається головний урок старої – жорстокої й мудрої в її різних варіантах – казки.

13. Щойно наведені та інші дослідницькі проблеми передбачено докладно розкриті в доповіді автора на одному із засідань XXII Міжнародної науково-практичної конференції «КОНФЛІКТОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА : ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА».

ЛІТЕРАТУРА

Сватко, Ю. І. (2008). Специфічна предметність європейської філософії в її співвіднесенні з проблемою визначення історико-філософських епох і філософських практик. В *Магістеріум*, 30, 3–17.

Сватко, Ю. І. (2014). Рівні конфлікту та рівні обману, або Справа про «інформаційний маскарад» (студії з практичного майданознавства). В *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 162, 3–21.

Сватко, Ю. І. (2015). Онтоепістемологія конфлікту як складова конфліктологічної експертизи (за лаштунками інформаційного маскараду). В *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 175, 3–16.

Сватко, Ю. І. (2019). Культурно-символічні картини світу як предмет власне філософської рефлексії у світлі проекту відтворення історії Європи в «картинно» увиразнених онтологіях. В *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 4, 40–57.

Сватко, Ю. І. (2023). Духовність особистості у світлі знання, риторичних образів часу та опанування власного майбутнього. Частина I. Освіта — держава — управління — світ проєктів. Духовність особистості: методологія, теорія і практика, 2 (106), 168–193.

Сватко, Ю. І. (2024b). Культурно-символічна картина світу латинського християнського Середньовіччя: власне культурний вимір. Частина II «Культура господарювання. Вступ». В *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 14, 51–65.

Сватко, Ю. І. (2024a). «Казус Леві-Стросса – ЮНЕСКО», або Фрагмент загальної філософії конфлікту. В *Конфліктологічна експертиза: теорія та*

методика. Програма і матеріали виступів, 51–65.

Darnton, R. (1984). *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History* (pp. 9–14). New York. Basic Books: A Member of the Perseus Books Group.

Le Goff, J. (2021). *Pour un autre Moyen Âge. Temps, travail et culture en Occident*. Paris: Editions Gallimard.

СТОЛЯРЧУК МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, студентка БП-4 «Психологія», НаУКМА

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Збройні конфлікти сучасності дедалі рідше можуть бути пояснені виключно через військово політичні або правові категорії. Їхня складність зумовлює необхідність міждисциплінарного аналізу, в межах якого психологічна експертиза посідає особливе місце. Психологічні аспекти експертизи збройних конфліктів охоплюють аналіз мотивацій суб'єктів конфлікту, динаміки колективних емоцій, механізмів радикалізації, травматизації та довготривалих психосоціальних наслідків війни для особистості й суспільства загалом.

У психологічному вимірі збройний конфлікт постає не лише як сукупність бойових дій, а як багаторівнева система взаємодії індивідуальних, групових і масових психічних процесів. Психологічна експертиза конфлікту передбачає виявлення латентних психологічних чинників, які впливають на ескалацію або деескалацію насильства, а також прогнозування можливих сценаріїв розвитку конфліктної ситуації з урахуванням людського фактора.

Психологічна експертиза збройних конфліктів спрямована на системне виявлення індивідуальних і колективних психотравм, що формуються внаслідок тривалого насильства, втрати безпеки та руйнування соціальних зв'язків. У контексті сучасних воєн ключовим об'єктом експертизи стають масові посттравматичні реакції, феномени колективного горя, дезінтеграція ідентичності та зниження рівня соціальної довіри. Українські дослідники наголошують, що психологічна експертиза дозволяє не лише фіксувати наслідки збройного конфлікту, але й прогнозувати довгострокові ризики — зростання агресії, радикалізації та міжгрупової ворожнечі. У цьому сенсі експертиза виконує превентивну функцію, формуючи підґрунтя для програм психосоціального відновлення та миробудування (Гірник, 2010, с. 112–114).

Одним із ключових завдань психологічної експертизи збройних конфліктів є аналіз психологічних механізмів ескалації насильства, зокрема процесів дегуманізації супротивника, формування образу ворога та маніпулятивного впливу пропаганди. Згідно з підходами, підтриманими ЮНЕСКО, ігнорування психологічних чинників конфлікту призводить до відтворення насильницьких сценаріїв навіть після формального припинення бойових дій. Психологічна експертиза дозволяє оцінити стан суспільної свідомості, рівень травматизації населення та готовність до діалогу, що є необхідною умовою для розробки ефективних стратегій мирного врегулювання та постконфліктної реінтеграції (UNESCO, 2017, «р. 23–25»).

Психологічна експертиза збройних конфліктів у сучасних умовах дедалі частіше розглядається крізь призму концепції культури миру, запропонованої ЮНЕСКО. Такий підхід передбачає аналіз не лише травматичних наслідків війни, але й психологічних ресурсів суспільства — здатності до емпатії, солідарності та відновлення довіри. Українські науковці підкреслюють, що експертна оцінка психологічного стану постконфліктного суспільства є необхідною умовою формування сталих миротворчих практик і запобігання повторній конфліктизації. Відтак психологічна експертиза постає як міждисциплінарний інструмент, що поєднує психологію, конфліктологію та гуманітарну політику (Сватко, 2020, «с. 58–60»).

Психологічні аспекти експертизи збройних конфліктів тісно пов'язані з питаннями прогнозування та попередження конфліктів. Аналіз психологічних індикаторів ескалації, таких як зростання колективної фрустрації, радикалізація риторики, поширення мови ненависті, дозволяє виявляти ризики загострення конфлікту на ранніх етапах. У цьому контексті психолог виступає не лише аналітиком, а й експертом консультантом для органів державної влади та міжнародних організацій.

В умовах сучасної України психологічна експертиза збройних конфліктів набуває особливої актуальності. Повномасштабна війна створює унікальний соціально психологічний контекст, у якому поєднуються колективна травма, високий рівень мобілізації суспільства та тривала невизначеність. Психологічний аналіз дозволяє глибше зрозуміти як механізми стійкості та солідарності, так і ризики емоційного вигорання, агресії та соціальної фрагментації.

Таким чином, психологічні аспекти експертизи збройних конфліктів є невід'ємною складовою сучасної конфліктології. Вони забезпечують глибше розуміння людського виміру війни, сприяють розробці ефективних стратегій реагування, відновлення та примирення, а також формують підґрунтя для сталого миру, заснованого на врахуванні психологічних потреб і можливостей людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гірник А. М.** Основи конфліктології — Київ: НаУКМА, 2010. — 210 с. <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi83/0063100.pdf>
2. **Сватко Ю. І.** Конфліктологічна експертиза: гуманітарний вимір сучасних війн. — Київ: Дух і Літера, 2020. — 180 с. https://ekmair.ukma.edu.ua/collections/a7f402b2-f92f-47ed-b2ce-2c02f17c6333?utm_source=chatgpt.com
3. **UNESCO.** Education for Sustainable Peace and Conflict Prevention. — Paris: UNESCO Publishing, 2017. — 64 p. <https://unesdoc.unesco.org>

ДОВІРА ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ У РОМАНТИЧНИХ СТОСУНКАХ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Вступ

Романтичні стосунки сучасної молоді формуються в умовах соціальної нестабільності, високого рівня невизначеності та зростання емоційного навантаження, що підвищує ймовірність виникнення міжособистісних конфліктів. У цьому контексті довіра набуває значення ключового психологічного ресурсу, який визначає здатність партнерів конструктивно взаємодіяти та зберігати емоційну близькість. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю аналізу довіри як чинника подолання конфліктів у романтичних стосунках молоді, де конфлікт часто стає випробуванням психологічної безпеки та стабільності взаємин.

Основні тези

1) У психологічній науці довіра розглядається як складний багатовимірний феномен, що поєднує когнітивні очікування щодо надійності партнера, емоційне переживання безпеки та готовність до відкритості у взаємодії. Як підкреслює Л. А. Лисенко, довіра формується на основі попереднього досвіду міжособистісних відносин і виступає регулятором близькості та взаємної уразливості особистостей у контакті (Лисенко, 2016), визначаючи межі психологічної відкритості у стосунках.

2) Конфлікт у романтичних стосунках є закономірним наслідком зіткнення потреб, цінностей і очікувань партнерів. Водночас його психологічні наслідки залежать не стільки від самого факту конфлікту, скільки від способів його переживання та розв'язання. В рамках конфліктології довіра розглядається як чинник, що забезпечує перехід конфлікту від деструктивної фази до конструктивної, у якій можливе усвідомлення позицій сторін і пошук спільного рішення, а не фіксація на протистоянні (Гірник, 2010).

3) Високий рівень довіри сприяє відкритій комунікації, зниженню захисних реакцій і готовності партнерів брати відповідальність за власні емоції та поведінку у конфліктній ситуації. За таких умов конфлікт сприймається як проблема взаємодії, а не як загроза самим стосункам. Натомість дефіцит довіри пов'язаний із тенденціями до уникання, емоційної ізоляції або агресивного відстоювання позиції, що, за даними дослідників, істотно посилює конфліктну динаміку та ускладнює відновлення контакту між партнерами (Березовська, Юрков, 2016).

4) Дослідження міжособистісних відносин у ранній дорослості свідчать, що саме в цьому віці молоді люди часто не мають достатньо сформованих навичок емоційної регуляції та конструктивного вирішення конфліктів. Це підвищує значущість довіри як стабілізаційного чинника, що дозволяє зберігати відчуття близькості навіть у ситуаціях високого емоційного напруження та невизначеності (Бігунов, 2018).

5) У структурі романтичних взаємин довіра виконує функцію психологічного «буфера», який пом'якшує інтенсивність конфлікту, підтримує суб'єктивне відчуття безпеки та створює умови для діалогу. Саме через довіру конфлікт може трансформуватися з деструктивного зіткнення позицій у ресурс розвитку стосунків і поглиблення взаєморозуміння (Чуйко, Чаплак, 2016).

ЛІТЕРАТУРА

1. **Березовська Л. І.**, Юрков О. С. Психологія конфлікту : навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки «Практична психологія». Мукачево : Мукачівський державний університет, 2016. 201 с.
2. **Бігунов О. В.** Психологічні особливості міжособистісних стосунків у ранній дорослості. Психологічні перспективи. 2018. № 31. С. 23–32.
3. **Гірник А. М.** Основи конфліктології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2010. 320 с.
4. **Лисенко Л. А.** Довіра як психологічний феномен. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2016. Вип. 3. С. 41–46.
5. **Чуйко О. В.**, Чаплак Я. М. Міжособистісна довіра як психологічний феномен. Проблеми сучасної психології. 2016. Вип. 34. С. 312–321.

ЧАЙКОВСЬКА ДАР'Я МИХАЙЛІВНА, студентка МП-1«Психологія», НаУКМА,
ГОЛУБЄВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА

ГЕНДЕРНА УПЕРЕДЖЕНІСТЬ АЛГОРИТМІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУГИ ТА КОНФЛІКТІВ

Вступ. Штучний інтелект дедалі активніше використовується у сферах ухвалення соціально значущих рішень, зокрема під час найму та відбору персоналу, у фінансових, медичних, судових та медійних практиках. У цих контекстах алгоритмічні системи виступають не лише технічним інструментом, а посередником між індивідом і соціальними інституціями, впливаючи на доступ до ресурсів, можливостей і соціального статусу (переклад з англійської тут та далі авторки тез – Д. Ч.) (Nadeem, Abedin, Marjanovic, 2020).

Попри уявну нейтральність, алгоритмічні рішення здатні відтворювати й підсилювати соціальні нерівності, зокрема гендерні, маскуючи їх під виглядом об'єктивних закономірностей. Із психологічної точки зору взаємодія з упередженими системами впливає на соціальне сприйняття, міжгрупові установки та переживання справедливості, формуючи відчуття безсилля перед автоматизованими процесами (Ho, Hartanto, Koh, Majeed, 2025). Накопичення таких ефектів, феноменів та процесів сприяє зростанню соціальної напруги, зниженню довіри до інституцій і загостренню міжгрупових суперечностей. Саме тому, тема нашої наукової розвідки «Гендерна упередженість алгоритмів

штучного інтелекту як психологічний чинник соціальної напруги та конфліктів» є досить актуальною.

Виклад основного матеріалу. На початку нашого аналізу звернемося до соціально-психологічних засад гендерної упередженості алгоритмів штучного інтелекту (далі - ШІ). У соціальній психології гендерні упередження розглядаються як наслідок соціалізації та засвоєння стереотипів, які формують стійкі уявлення про соціальні групи й впливають на сприйняття інших людей. В умовах цифровізації алгоритмічні системи стають новим каналом поширення таких уявлень, відтворюючи культурно закріплені норми у масштабованій і стандартизованій формі (Nadeem, Abedin, Marjanovic, 2020).

Ми приєднуємося до думки про те, що гендерна упередженість у штучному інтелекті визначається як систематичне викривлення алгоритмічних результатів, що відтворює або підсилює наявні в суспільстві гендерні стереотипи та нерівності. Такий різновид упередженості проявляється у нерівній представленості соціальних груп, асиметриях алгоритмічного ранжування та оцінювання, а також у стабільних відмінностях результатів для різних гендерних груп. Це створює відповідні сталі викривлення. Автоматизований і повторюваний характер таких викривлень робить їх менш помітними, але більш стійкими, маскуючи соціальне походження нерівності під виглядом технічної закономірності (Nadeem, Abedin, Marjanovic, 2020).

У межах огляду досліджень виділяють низку ключових чинників формування гендерної упередженості в алгоритмах штучного інтелекту, які охоплюють як соціальний контекст використання технологій, так і особливості їхньої технічної реалізації (Nadeem, Abedin, Marjanovic, 2020; Ho, Hartanto, Koh, Majeed, 2025).

Узагальнюючи ці підходи, Д. Чайковська прийшла до висновку про те, що гендерна упередженість формується на трьох взаємопов'язаних рівнях:

- Навчальні дані. Алгоритмічні системи навчаються на історичних масивах інформації, що відображають практики дискримінації та нерівного доступу до ресурсів, закладаючи соціальні асиметрії в майбутні алгоритмічні рішення.

- Архітектура та алгоритмічний дизайн. Проєктні рішення, вибір змінних і критерії оптимізації відображають ціннісні припущення розробників і інституційний контекст створення технологій, унеможливаючи повну нейтральність алгоритмів.

- Петлі зворотного зв'язку з користувачами. Алгоритмічні результати впливають на поведінку користувачів, а ці реакції потрапляють у нові дані, сприяючи закріпленню домінантних соціальних патернів і самопідтримуваному характеру гендерної упередженості.

На цих рівнях реалізуються такі чинники, як брак різноманіття в даних і серед розробників, суспільна гендерна упередженість, мовна дискримінація, а також економічні й поведінкові стимули, що опосередковано підсилюють нерівність (Nadeem, Abedin, Marjanovic, 2020).

Психологічно значущим є механізм самопідтримуваного відтворення гендерної нерівності, опосередкований алгоритмічними системами. Дослідження низки сучасних науковців свідчать, що наявна соціальна гендерна нерівність відображається в алгоритмічних репрезентаціях, зокрема в результатах інтернет-пошуку, а регулярна експозиція до таких результатів сприяє формуванню в користувачів упереджених когнітивних прототипів щодо «типових» соціальних ролей. Сформовані когнітивні прототипи, у свою чергу, впливають на очікування та поведінкові рішення людей, зокрема у сфері найму й професійного відбору, що призводить до відтворення початкової нерівності в соціальних практиках. У такий спосіб вибудовується замкнений психологічний механізм, у межах якого соціальна гендерна нерівність через алгоритмічні репрезентації трансформується в індивідуальні когнітивні уявлення та закріплюється через рутинні поведінкові рішення (Vlasceanu, Amodio, 2022).

Дослідження генеративних візуальних і мовних систем штучного інтелекту показують, що алгоритмічна упередженість проявляється як у нерівномірній представленості соціальних груп, так і у відтворенні стереотипних характеристик, знижуючи чутливість до дискримінації за умови сприйняття ШІ як об'єктивного джерела (Messingschlager, Appel, 2025). Окремі дослідження показують, що люди переносять звичні гендерні стереотипи й на самі системи штучного інтелекту. Залежно від того, як «позначений» алгоритмічний агент, змінюється рівень довіри до нього, готовність співпрацювати та очікування щодо його компетентності, що безпосередньо впливає на поведінку користувачів (Bazazi, Karpus, Yasseri, 2025).

Наведені вище об'єктивні процеси прямо ведуть від алгоритмічної упередженості до соціальної напруги та конфліктів.

Алгоритмічна гендерна упередженість набуває психологічного значення не лише через нерівну репрезентацію соціальних груп, але й через те, як результати роботи систем ШІ сприймаються, інтерпретуються та інтеріоризуються користувачами. Взаємодія з алгоритмічними рішеннями відбувається в ситуації, при якій користувачі/користувачки майже не мають можливості впливати на роботу систем або оскаржувати їхні рішення. Така нерівність у контролі й відповідальності формує психологічні реакції на сприйняту несправедливість і відчуття обмеженого впливу.

Одним із важливих психологічних чинників взаємодії з системами штучного інтелекту є тривожність щодо цих технологій. Дослідження показують, що жінки в середньому відчувають більше занепокоєння стосовно ШІ, мають менш позитивне ставлення до нього, рідше використовують такі системи та оцінюють свої знання про них як нижчі порівняно з чоловіками (Russo, Romano, Clemente, Iacovone, Gladwin, Panno, 2025). Водночас гендерні відмінності у ставленні до ШІ зберігаються навіть тоді, коли рівень тривожності є низьким, що свідчить про вплив ширших соціальних і структурних чинників, а не лише емоційних реакцій. За високого рівня тривожності ці відмінності частково зменшуються, однак не зникають повністю, що вказує на обмежену роль тривожності у подоланні гендерного розриву.

Психологічні наслідки алгоритмічної упередженості посилюються в організаційному контексті. Дослідження сприйняття алгоритмічної упередженості показують, що системи штучного інтелекту, які використовуються організаціями, сприймаються людьми як більш загрозливі, ніж алгоритмічні інструменти індивідуального користування. Водночас користувачі відчувають значно менші можливості впливу на такі системи або зміни їхніх рішень (Overbye-Thompson, Rice, 2025). Поєднання високого відчуття ризику з переконанням, що люди майже не можуть впливати на роботу таких систем, не стимулює активні дії, а радше призводить до уникання, пасивного прийняття та психологічного дистанціювання. У такій ситуації алгоритмічна упередженість переживається як психологічна, соціальна й політична загроза, а не як окрема технічна помилка.

Особливо сильний психологічний вплив мають візуальні та медійні репрезентації, створювані системами ШІ. Емпіричні дані в онлайн-медіа та великих мовних моделях свідчать про стійке викривлення в гендерному та віковому аспектах: жінки систематично представлені як молодші, а чоловіки – як старші, незалежно від реальних демографічних показників (Guilbeault, Delecourt, & Desikan, 2025, с. 1129 – 1135). Такі викривлення посилюються в контекстах високого статусу, престижу та доходу, зокрема у професіях, пов'язаних із владою, експертизою та технологіями. Алгоритми ШІ не лише відображають наявні соціальні патерни, а й підсилюють їх, формуючи уявлення про «нормальний» вік, бажаність і легітимність кандидатів/кандидаток для престижних ролей.

Повторюваний контакт зі стереотипізованими репрезентаціями впливає на очікування та рішення людей, зокрема у сфері найму й професійного відбору, що підтверджує наявність реальних психологічних та інституційних наслідків алгоритмічної упередженості. На нашу думку, у сукупності такі процеси створюють феномен гендерної упередженості ШІ як психологічний механізм переходу від структурної нерівності до соціальної напруги. Алгоритмічні репрезентації формують упереджені когнітивні уявлення, які поєднуються з підвищеною тривожністю, відчуттям безсилля та переконанням, що люди не мають реальних можливостей впливати на рішення систем, створюючи умови для латентного конфлікту, недовіри до інституцій і загострення міжгрупових суперечностей.

Висновки. Гендерна упередженість у штучному інтелекті – сучасна психологічно-інформаційна категорія, яка визначає системне та систематичне викривлення алгоритмічних результатів, що відтворює або підсилює наявні в суспільстві нерівноправні гендерні стереотипи.

Гендерна упередженість алгоритмів штучного інтелекту є складним соціально-психологічним явищем, а не лише технологічною чи етичною проблемою. Сучасні алгоритмічні системи ШІ, інтегровані у процеси ухвалення соціально значущих рішень, відтворюють і легітимізують гендерну нерівність, надаючи їй вигляду об'єктивної закономірності. Автоматизований характер таких рішень сприяє їхній нормалізації та знижує критичну чутливість до

дискримінаційних наслідків.

Психологічні ефекти алгоритмічної упередженості ШІ проявляються через вплив на соціальне сприйняття, когнітивні уявлення та поведінкові рішення. Взаємодія з системами ШІ поєднується з тривожністю, відчуттям втрати контролю та низькою сприйнятою ефективністю впливу, особливо в організаційному контексті. У сукупності це формує механізм відтворення нерівності, що підсилює латентну соціальну напругу та недовіру до інституцій у особистості, що розмірковує критично.

Подальші психологічні дослідження мають бути спрямовані на вивчення індивідуальних і групових відмінностей у сприйнятті алгоритмічних рішень, ролі емоційних чинників і механізмів формування довіри до ШІ. Важливим є також пошук психологічних і освітніх інтервенцій, здатних послаблювати упереджені ефекти алгоритмів і сприяти більш рефлексивній та справедливій взаємодії людини з технологіями.

Література

1. Bazazi S., Karpus J., Yasseri T. AI's assigned gender affects human-AI cooperation. *iScience*. 2025. Vol. 28. Art. 113905. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.isci.2025.113905>

2. Guilbeault D., Delecourt S., Desikan B. S. Age and gender distortion in online media and large language models. *Nature*. 2025. Vol. 646. P. 1129–1135. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41586-025-09581-z>

3. Ho J. Q. H., Hartanto A., Koh A., Majeed N. M. Gender biases within artificial intelligence and ChatGPT: Evidence, sources of biases and solutions. *Computers in Human Behavior: Artificial Humans*. 2025. Vol. 4. Art. 100145. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chbah.2025.100145>

4. Messingschlager T. V., Appel M. Algorithmic bias in image-generating artificial intelligence: Prevalence and user perceptions. *Information, Communication & Society*. 2025. Advance online publication. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369118X.2025.2584146>

5. Nadeem A., Abedin B., Marjanovic O. Gender bias in AI: A review of contributing factors and mitigating strategies. *Proceedings of the Australasian Conference on Information Systems (ACIS 2020)*. Wellington, New Zealand, 2020. URL: <https://aisel.aisnet.org/acis2020/27>

6. Overbye-Thompson H., Rice R. E., та ін. Perceptions of algorithmic bias: Risk and efficacy across individual and organizational uses. *International Journal of Human-Computer Interaction*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1080/10447318.2025.xxxxxx>

7. Russo C., Romano L., Clemente D., Iacovone L., Gladwin T. E., Panno A. Gender differences in artificial intelligence: The role of artificial intelligence anxiety. *Frontiers in Psychology*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.xxxxx>

8. Vlasceanu M., Amodio D. M. Propagation of societal gender inequality by internet search algorithms. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2022. Vol. 119, no. 29. Art. e2204529119. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.2204529119>

МІСЦЕ НАВИЧОК ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ SOFT SKILLS ІТ-ФАХІЦІВ

У сучасних дослідженнях, присвячених м'яким навичкам, проблема вирішення конфліктів рідко постає як самостійний об'єкт аналізу. Переважно конструктивна поведінка у конфлікті не концептуалізується як окрема навичка або компетентність, що входить до структури soft skills, а розглядається опосередковано – в межах ширших конструктів, що описують міжособистісну поведінку та соціальну ефективність фахівців (Deming, 2017; Kyllonen, 2013). У цьому сенсі навички вирішення конфліктів радше «розчиняються» у загальному полі soft skills, ніж виокремлюються як окрема дослідницька категорія.

У більшості наукових робіт, огляд яких ми здійснили, конфлікт постає не як фокус дослідження, а як неявний контекст застосування інших м'яких навичок. Зокрема, здатність ефективно діяти в конфліктних ситуаціях пов'язується з розвитком комунікативних навичок, міжособистісної взаємодії, асертивності, командної роботи та співпраці, емоційної регуляції й соціальних навичок загалом (Bambacas, Patrickson, 2008; Ellis, Miller, 1993; Butt, Zahid, 2015). У логіці таких досліджень припускається, що володіння зазначеними soft skills автоматично підвищує здатність людини справлятися з конфліктами, однак сам конфлікт при цьому не стає предметом окремого теоретичного осмислення або емпіричного вимірювання.

Показовою є й термінологічна специфіка цього поля досліджень і джерел. Поняття «вирішення конфліктів» (conflict resolution) або управління конфліктами (conflict management) значно частіше використовуються у прикладних, тренінгових чи управлінських джерелах, ніж у академічних емпіричних дослідженнях м'яких навичок (Robles, 2012). У наукових статтях з проблематики soft skills конфліктна взаємодія радше просто позначається як практична проблема, з якою стикаються фахівці, ніж розглядається як окремий конструкт (Jelphs, 2006). Загалом конфлікт можна охарактеризувати як «практичний біль», що визнається у професійних контекстах, але не займає особливого місця в теоретичних моделях м'яких навичок

Ще більш виразним цей розрив помітний у дослідженнях, присвячених soft skills ІТ-фахівців. У цій галузі домінують теми комунікації, командної роботи, співпраці, адаптивності та розв'язання проблем (problem-solving), причому останнє зазвичай розуміється як технічне або когнітивне розв'язання завдань, а не як міжособистісна чи конфліктна компетентність (Begel, Simon, 2008). Навички вирішення конфліктів майже не фігурують як окрема складова soft skills ІТ-фахівців і не виокремлюються як специфічний об'єкт дослідження.

Варто також звернути увагу на особливості мовного опису конфліктів у контексті ІТ-команд. У більшості робіт вони не називаються безпосередньо конфліктами, а описуються через евфемістичні формулювання, такі як

«збої в комунікації» (communication breakdowns), проблеми в команді (team challenges), неузгодженість (misalignment), проблеми координації (coordination issues) або міжособистісні труднощі (interpersonal difficulties) (Paksoy, Soyer, Çalık, 2017). Така лексика дозволяє говорити про проблеми взаємодії без прямого звернення до поняття конфлікту, що, своєю чергою, ускладнює і концептуалізацію окремих навичок розв'язання конфліктів або управління конфліктами.

Навіть у дослідженнях, присвячених agile-командам, командам розробників програмного забезпечення або розподіленим командам, конфлікти або згадуються побіжно, або взагалі виносяться за межі аналітичного фокусу як явище, що не належить до «профільних» тем (Begel, Simon, 2008). Така ситуація значною мірою зумовлена технократичною традицією ІТ-досліджень, у межах якої технічні процеси та інструменти розглядаються як первинні, тоді як міжособистісна взаємодія та пов'язані з нею конфлікти залишаються вторинними або фоновими.

Проведений огляд бібліографічного масиву, що охоплює понад 100 наукових публікацій, присвячених дослідженням м'яких навичок, їх формуванню, оцінюванню та ролі у професійній діяльності, дозволяє зробити низку узагальнених висновків щодо представленості проблематики конфліктної взаємодії. Лише поодинокі публікації (8) містять пряме або епізодичне використання терміна «конфлікт» чи похідних від нього (наприклад, «управління конфліктами (conflict management), «врегулювання конфліктів» (handling conflicts)), причому у більшості випадків конфлікт не виступає самостійним об'єктом дослідження, а згадується як один із можливих викликів професійної взаємодії. Жодна з проаналізованих робіт не зосереджена на системному вивченні навичок вирішення конфліктів як окремого різновиду soft skills у командах ІТ-фахівців.

Натомість у переважній більшості досліджень – близько 3/4 джерел – «конфліктна взаємодія» присутня лише імпліцитно, тобто через аналіз комунікативних навичок, командної співпраці, асертивності, соціальних або емоційних компетентностей. У цих роботах здатність до врегулювання конфліктів логічно виводиться з наявності інших soft skills, але не концептуалізується та не операціоналізується як окрема компетентність.

Таким чином, результати огляду свідчать про те, що, попри значний обсяг досліджень м'яких навичок загалом і зростаючу увагу до міжособистісних аспектів роботи в ІТ-командах, навички вирішення конфліктів залишаються недостатньо окресленими як самостійний дослідницький конструкт, що створює підґрунтя для подальших теоретичних і емпіричних розвідок у цьому напрямі (Soto et al., 2022).

Водночас, якщо поглянути на діяльність ІТ-фахівців з точки зору «нормально» присутньої в ній проблемності і конфліктності самого процесу групової роботи (різні бачення архітектури, пріоритетів, якості, дедлайнів і т.п.), тоді вирішення конфліктів постає тут як вміння проговорювати розбіжності, слухати, домовлятися і тримати фокус на рішенні, а не на особистостях,

що власне і покривається такими загальними групами м'яких навичок, як «комунікативні навички». З іншого боку, якщо взяти до уваги такий аспект роботи ІТ-команд, як комунікація зі стейкхолдерами, то важливою групою soft skills є вміння вести переговори, які також займають певне місце у наявних дослідженнях.

Отже, результати аналізу сучасних досліджень дозволяють стверджувати, що навички вирішення конфліктів у контексті м'яких навичок ІТ-фахівців перебувають у подвійній позиції. З одного боку, вони є органічною частиною повсякденної професійної практики командної роботи в ІТ-сфері й фактично реалізуються через комунікативні, міжособистісні та переговорні навички. З іншого боку, у наукових дослідженнях ці навички залишаються недостатньо концептуалізованими і не виокремлюються як самостійна компетентність, а здебільшого розглядаються лише опосередковано – як похідні від інших м'яких навичок. Така ситуація вказує на наявність теоретичної й емпіричної прогалини між реальними викликами командної роботи ІТ-фахівців та способами їх наукового опису, що актуалізує потребу у спеціальному аналізі навичок вирішення конфліктів як складової soft skills у сучасних ІТ-командах.

Література

1. Bambacas M., Patrickson M. Interpersonal communication skills that enhance organisational commitment. *J. Commun. Manag.* - 2008. Vol. 12. - Pp. 51–72.
2. Begel, A., Simon, B. Novice Software Developers, All over Again. *Proceedings of the Fourth International Workshop on Computing Education Research.* - Sydney, Australia: ACM, 2008. - Pp. 3–14.
3. Butt A., Zahid Z. M. Effect of assertiveness skills on job burnout. *Int. Lett. - Soc. Human. Sci.* 2015. Vol. 63. - Pp. 218–224.
4. Deming D.J. The growing importance of social skills in the labor market. - *Q. J. Econ.*, 132 (4). - 2017. - Pp. 1593–1640.
5. Ellis B. H., Miller K. I. The role of assertiveness, personal control, and participation in the prediction of nurse burnout. - *J. Organ. Behav.* 1993. Vol. 21. - Pp. 327–342.
6. Jelphe K. Communication: Soft skill, hard impact? - *Clinician in Management.* 2006. Vol. 14. - Pp. 33–37.
7. Kyllonen P. C. Soft skills for the workplace. - *Change Mag. Higher Learn.* 2013. Vol. 45. - Pp. 16–23.
8. Paksoy M., Soyer F., Çalık F. The impact of managerial communication skills on the levels of job satisfaction and job commitment. - *J. Hum. Sci.* 2017. Vol. 14. - Pp. 642–652.
9. Robles M.M. Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace. - *Bus. Commun.* - Q., 75 (4), 2012. - Pp. 453–465.
10. Soto C. J., Napolitano C. M., Sewell M. N. та ін. An integrative framework for conceptualizing and assessing social, emotional, and behavioral skills: the BESSI. - *J. Pers. Soc. Psychol.* 2022. Vol. 123. - Pp. 192–222.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФОРМАЛІЗОВАНОГО ІНСТРУМЕНТУ ПЛАНУВАННЯ ГРИ ДЛЯ ДІТЕЙ З РАС

Побудова поведінкової програми розвитку ігрових навичок вимагає точного визначення рівню розвитку дитини. Дослідження показують що цілі, побудовані на актуальному рівні розвитку ефективніші за орієнтовані на вікові норми [1]. Ми припускаємо, що окрім оцінки розвитку, для постановки ефективних цілей необхідний формалізований інструмент планування, який дозволяє врахувати оптимально широкий обсяг інформації про можливості та мотивацію клієнта. Процес індивідуалізації планування навчання ґрунтується на клінічному мисленні спеціаліста. В професійній спільноті це обов'язково пов'язано з професійним співробітництвом у вигляді супервізування та кураторства. Ми стверджуємо, що впровадження формалізованого інструменту планування сприятиме оптимізації як роботи окремого інструктора, терапевта чи педагога (через часткову автоматизацію клінічних рішень), так і поліпшення функціонування екосистеми, яка включає одночасно і команду спеціалістів, залучену до втручання, оточення клієнта (через прояснення процесу навчання) та його самого [2, 4].

Запропонований інструмент функціонує як матриця прийняття рішень, де кількісні показники (бали VB-MAPP або JASPER) співвідносяться з якісними патернами ігрових схем (за К. Атей), визначаючи вектор переходу від маніпулятивної гри до символічної. Допоміжним також є оцінка за другою редакцією ESDM Curriculum Checklist, що пропонує ясний огляд навичок відносно віку від 6 місяців до 4 років [3, 5, 6, 9, 10].

Інструмент планування розвитку ігрових навичок передбачає розуміння гри одночасно як молярної активності так і сукупності молекулярних актів. Такий підхід дозволяє врахувати одразу кілька рівнів аналізу поведінки та середовища клієнта. Молярний масштаб описує гру як соціальну активність, вписану в групу та розташовану в часі – це важливо з точки зору соціальної значущості втручання [4, 5, 9, 11]. Молекулярний масштаб описує гру як послідовність рухів та дій з предметами, що відбуваються на основі рівня розвитку дитини, особливостей її сприйняття та на основі реляційних зв'язків між об'єктами середовища [3, 6, 8, 11]. Важливо також враховувати цінності і досвід сім'ї клієнта, задля забезпечення найкращої генералізації та залученості опікунів [2, 11].

Процес планування передбачає конструювання особливих обставин (антецедентів), достатньо простих та мотиваційних, для проявлення (eliciting) простих функціональних ігрових дій. Ми сукупність антецедентів та ігрової поведінки ми називаємо "рутинами", що є достатньо розповсюдженим поняттям в рамках NDBI підходів [5, 9]. Кожна рутинна має свій фундамент, що втілює мінімально необхідну поведінку для її стійкого і повторюваного існування в часі [4, 5]. Вже сконструйовані рутини підлягають подальшому "розширенню": урізноманітнення самої гри додаванням нових дій чи предметів (горизонтальне розширення), та ускладнення характеру зв'язків між ними (вертикальне розширення) [5, 9]. Процес розвитку гри передбачає вплив

й на інші сфери розвитку, такі як експресивна та рецептивна комунікація, когнітивна сфера, імітація та соціальні навички [5, 7, 9]. Багато підходів до втручання пропонують саме таку цілісну перспективу, однак сам процес планування та проектування в існуючих підходах, хоч і докладно описується в офіційних мануалах – не формалізований [5, 9].

Отже інструмент зосереджений на грі одночасно як на послідовності моторних дій, як на просторі спільної уваги та розгортання вербальної поведінки та як на системній активності, яка відіграє важливу роль в рамках взаємодії екологічних систем [3, 8, 11]. Наукова новизна розробки полягає у формалізації переходу від оцінки гри до планування втручання через структурований профіль ігрових рутин та їх розширень. Інструмент являє собою чітку матрицю прийняття клінічних рішень, на основі аналізу та синтезу інформації і включає дерево прийняття рішень щодо складання стратегії навчання. Впровадження інструменту оптимізує формування навичок гри через скорочення часу та складності планування, збільшення точності підбору стимулів та підвищення якості антецедентів для навчальних можливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Agana T. R. T., Sidener T. M., Pane H. M., Reeve S. A. Comparing development-matched and age-matched play targets: A replication and extension. *Journal of Applied Behavior Analysis*. 2024. Vol. 57, No. 4. P. 1016–1030. DOI: <https://doi.org/10.1002/jaba.2910>.
2. Agana T. R. T., Sidener T. M., Rodriguez N. M., Reeve S. A., Pane H. M. An analysis of the generalization of pretend play from real objects to toys. *Journal of Applied Behavior Analysis*. 2025. Vol. 58, No. 3. P. 478–489. DOI: <https://doi.org/10.1002/jaba.70017>.
3. Athey C. *Extending Thought in Young Children: A Parent-Teacher Partnership*. 2nd ed. Thousand Oaks, Calif : Sage Publications, Ltd, 2007. 240 p.
4. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1979. 330 p.
5. Kasari C., Gulsrud A., Shire S., Strawbridge C. *The JASPER Model for Children with Autism: Promoting Joint Attention, Symbolic Play, Engagement, and Regulation*. New York : Guilford Press, 2021. 316 p.
6. Lifter K., Mason E. J., Cannarella A. M., Cameron A. D. *Developmental Play Assessment for Practitioners (DPA-P) Guidebook and Training Website*. New York : Routledge, 2022. 210 p. URL: <https://www.routledge.com/9780367553593> (date of access: 29.01.2026).
7. Lockman J. J., Tamis-LeMonda C. S. Young Children's Interactions with Objects: Play as Practice and Practice as Play. *Annual Review of Developmental Psychology*. 2021. Vol. 3, No. 1. P. 165–186. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-devpsych-050720-102538>.
8. Piaget J. *Play, Dreams and Imitation in Childhood*. London : Routledge, 1951. 296 p.
9. Rogers S. J., Dawson G., Vismara L. A. *Early Start Denver Model Curriculum Checklist for Young Children with Autism*. 2nd ed. New York : Guilford Press, 2024. (ISBN 978-1-4625-5916-9).

10. Sundberg M. L. VB-MAPP Verbal Behavior Milestones Assessment and Placement Program: A Language and Social Skills Assessment Program for Children with Autism or Other Developmental Disabilities. Guide. Concord, CA : AVB Press, 2008. 239 p.

11. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1978. 159 p.

ЯКОВЕНКО АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ, аспірант Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОБРОБУТ УЧНІВ ЯК ІНДИКАТОР РЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ У ШКОЛІ: ВИСНОВКИ З ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМИ БУЛІНГУ

У контексті середньої освіти під поняттям «булінг» розуміється форма тривалого в часі, асиметричного конфлікту, який має місце в шкільному повсякденні. Булінг не вичерпується серією ізольованих актів агресії, а радше є реляційним та часто ініційованим групою процесом, який реорганізує динаміку влади, підважує групову приналежність та учнівський голос всередині групи. Усе більше досліджень демонструють: залученість у процес булінгу – нехай то у ролі жертви, кривдника («булера»), агресора-жертви чи спостерігача – систематично пов'язується зі зниженням психологічного добробуту з-поміж дітей та підлітків. Утім, ці результати рідко інтерпретуються безпосередньо крізь призму врегулювання конфліктів та шкільної «культури конфлікту». У цих тезах висвітлено перспективу погляду на психологічний добробут учнів як на чутливий індикатор того, як саме шкільна спільнота концептуалізує, урегульовує та трансформує конфлікти. Оглянуто ряд сучасних емпіричних досліджень, які поєднують булінг із різними вимірами добробуту учнів.

Кілька статей засвідчують тісний зв'язок між участю в процесі булінгу та погіршенням психологічного добробуту в різних культурних контекстах. З використанням дані з 64 країн, показано, що булінг постійно пов'язаний із нижчим ментальним добробутом серед підлітків, навіть після врахування соціально-демографічних характеристик (Katsantonis et al., 2024). В іншому дослідженні зосередилися на 25 країнах і показали, що відносини з батьками, однолітками та вчителями опосередковують зв'язок між віктимізацією шкільного булінгу та суб'єктивним добробутом дітей (Chen & Liao, 2025). Загалом ці дослідження демонструють, що булінг є не лише локальною міжособистісною проблемою, а й явищем, яке резонує зі структурними нерівностями в освіті та ширшим суспільним контекстом ментального добробуту.

Інші дослідження вивчають, як саме різні форми та контексти булінгу впливають на ментальний добробут учнів. В одному з них виділяють чотири латентні профілі участі в шкільному булінгу серед учнів у Сполучених Штатах: неучасть, пасивне спостереження за булінгом, пасивне спостереження за булінгом з позиції жертви та активний захист з позиції жертви (Kim et al., 2022;

McField et al., 2025). Вони показують, що неучасники, які активно захищають інших, повідомляють про найвищий рівень добробуту учнів, включаючи задоволеність як навчанням, так і життям, тоді як учні, які є жертвами і залишаються пасивними спостерігачами, демонструють значно нижчий рівень добробуту. Цей підхід, заснований на профілях, підкреслює, що те, як учні позиціонують себе в ситуаціях булінгу – залишаючись мовчазними, приєднуючись до агресорів або активно захищаючи однолітків – має чіткі наслідки для їхнього психологічного добробуту. Тобто конфлікти, пов'язані з булінгом, впливають не тільки на «прямих жертв», але й на тих, хто є свідками цих ситуацій і реагує (або не реагує) на них, формуючи загальний клімат безпеки та агентності в колективі (Cruz et al., 2025).

Третя лінія доказів стосується власне механізмів, через які булінг впливає на психологічний добробут, де на перший план впливає роль соціального та психологічного капіталу. Досліджуючи феномен у рамках моделі соціального та психологічного капіталу, розрізняють явний та реляційний булінг серед китайських підлітків і показують, що обидві форми негативно пов'язані з психологічним добробутом (Bosacki et al., 2023). Важливо, що наявний соціальний (довіра та підтримка у відносинах) та психологічний капітал (надія, ефективність, стійкість) частково опосередковують ці зв'язки. Тобто коли групи є згуртованими та підтримуваними, а підлітки володіють внутрішніми психологічними ресурсами, руйнівний вплив булінгу на добробут послаблюється. У іншому дослідженні (Chen & Liao, 2025) аналогічно демонструють, що соціальні відносини опосередковують зв'язок між віктимізацією булінгу та добробутом учнів. Ці висновки свідчать про те, що конфлікти, пов'язані з булінгом, пропрацьовуються через якість соціальних зв'язків: школи з міцнішими, більш довірливими відносинами можуть ефективніше нівелювати та трансформувати конфлікти, захищаючи добробут учнів.

Інший кластер досліджень звертає увагу на внутрішньоособистісні процеси, які формують зв'язок між булінгом та психологічним добробутом. Зокрема, використовують модель лонгітюдного посередництва в початкових школах, аби визначити, як копінг-стратегії та добробут пов'язані з булінгом (Laurenzi et al., 2023; Luo et al., 2023). Їхні висновки вказують, що певні неадаптивні стратегії копіngu з часом посилюють агресивну поведінку та булінг, тоді як більш адаптивні стратегії передбачають зростання добробуту учнів та меншу схильність до булінгу. Інше дослідження зосереджується на підлітках і показує, що самоспівчуття та емоційна гнучкість опосередковують зв'язок між булінгом та психологічним добробутом. Підлітки, які реагують на віктимізацію жорсткою самокритикою та ригідними емоційними паттернами, повідомляють про нижчий рівень добробуту, тоді як ті, хто має вищий рівень самоспівчуття та гнучкості, почуваються краще (İme, 2025; Yuan et al., 2026). Ці дослідження вказують на те, що конфлікти, пов'язані з булінгом, є не лише зовнішніми подіями, а й досвідом, який інтерналізується та обробляється крізь особисті стратегії подолання труднощів, пошуку сенсу та емоційної регуляції.

Важливість участі та можливості висловлювати свою думку на шкільному рівні підкреслюють автори (Shamrova et al., 2025), які досліджують випадки булінгу та психологічний добробут дітей у країнах та регіонах Східної Азії. Вони виявили, що діти, які повідомляють про вищий рівень участі в прийнятті рішень у школі та місцевій громаді, рідше відчувають зниження психологічного добробуту в контексті булінгу. Залучення, здається, діє як захисний фактор: коли діти мають структуровані можливості висловлювати свої думки, впливати на правила та брати участь у колективних рішеннях, конфлікти, пов'язані з булінгом, рідше підривають їхній суб'єктивний добробут. Це співзвучно з конфліктологічними перспективами, які підкреслюють роль права голосу, визнання та справедливості у запобіганні деструктивній ескалації (Otu & Sefotho, 2024).

Відносини між вчителями та учнями, а також між однолітками є ще однією важливою сферою, де перетинаються питання вирішення конфліктів та добробуту. Наприклад, досліджують роль тісних відносин між вчителями та учнями та зменшення випадків булінгу для здоров'я та добробуту підлітків, показуючи, що підтримуючі відносини з вчителями пов'язані з кращим самооцінюванням здоров'я та добробуту, частково тому, що вони зменшують ризик булінгу (Ye et al., 2023). Разом із тим, використовуючи лонгітюдну вибірку учнів середніх шкіл у Швейцарії, досліджують взаємний вплив відносин між вчителями та учнями, між учнями та учнями і їхнім добробутом (Saxer et al., 2025). Вони виявляють, що позитивні відносини в класі передбачають вищий рівень добробуту з часом, а учні з вищим рівнем добробуту сприймають свої відносини як більш позитивні, що свідчить про своєрідний цикл підсилення. В обох дослідженнях відносини розглядаються не як статичний фон, а як динамічні арени, де щоденні конфлікти обговорюються, інтерпретуються та вирішуються.

У сукупності цей ряд досліджень дозволяє нам сформулювати більш загальне концептуальне твердження: психологічний добробут учнів можна розглядати як чутливий «індикатор» того, як шкільні спільноти вирішують конфлікти в цілому і проблеми булінгу зокрема. Коли конфлікти заперечуються, індивідуалізуються («проблемні/складні діти») або вирішуються переважно за допомогою каральних дисциплінарних заходів, досвід, пов'язаний із булінгом, переростає у стійке відчуття небезпеки, виключення та безсилля, що виявляється у зниженні рівня задоволеності життям, послабленні зв'язку зі школою та погіршенні психічного добробуту. І навпаки, коли школи культивують згуртовані соціальні кола, підтримуючі стосунки з викладачами, спільне прийняття рішень та можливості для просоціального захисту, негативний вплив булінгу на добробут значно зменшується. У цьому сенсі психологічний добробут є не лише кінцевою метою, а й опосередкованим показником якості практик управління конфліктами.

Висновок. Таким чином, ця точка зору має кілька наслідків для експертів з конфліктів та шкільних психологів:

По-перше, оцінка шкільних конфліктів повинна систематично включати перевірені показники психологічного добробуту учнів, а не покладатися виключно на поведінкові показники поширеності булінгу. Показники добробуту можуть відображати хронічні, розмиті наслідки конфліктної культури, які можуть бути непомітними в самих лише звітах про інциденти.

По-друге, втручання, спрямовані на зменшення булінгу, повинні бути спрямовані не тільки на припинення агресивних дій, але й на зміцнення соціального та психологічного капіталу, залучення, самоспівчуття та емоційну гнучкість – саме ті механізми, які були визначені в оглянутих дослідженнях.

По-третє, оцінка стратегій управління конфліктами (наприклад, відновлювальні практики, посередництво однолітків, демократичні шкільні збори) повинна включати відстеження змін у добробуті учнів з часом як ключовий результат.

У рамках авторського дисертаційного дослідження, присвяченого психологічному добробуту підлітків у різних освітніх системах, ця концептуальна модель буде використана для зв'язку щоденної динаміки конфліктів, включаючи булінг, з більш широкими питаннями шкільного клімату та освітньої філософії. Наприклад, демократичні та традиційні школи можуть відрізнятися тим, як вони визначають і вирішують конфлікти, наскільки вони надають право голосу учням і як вони балансують авторитет з участю. Психологічний добробут може слугувати загальним критерієм для порівняння того, як ці системи трансформують конфлікти та асиметрію влади – або в хронічне насильство та мовчазне терпіння, або в можливості для взаємного визнання, навчання та зростання. Таким чином, дана робота ставить добробут учнів у центр аналізу конфліктів у школах і закликає до подальших емпіричних досліджень, які б чітко інтегрували дослідження булінгу, вимірювання добробуту та теорію управління конфліктами.

Література:

Bosacki, S., Talwar, V., & Lecce, S. (2023). Critical Review: Secondary School Climate and Adolescents' Emotional Well-Being. In *ADOLESCENTS* (Vol. 3, Issue 3, pp. 508–523). MDPI. <https://doi.org/10.3390/adolescents3030036>

Chen, X., & Liao, T. (2025). Competitive traits versus (perceived) competitive climates: Disentangling their effects on adolescents' academic and psychological outcomes. In *PERSONALITY AND INDIVIDUAL DIFFERENCES* (Vol. 236). PERGAMON-ELSEVIER SCIENCE LTD. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2024.112992>

Cruz, I. N., Moreno, K. A., Stovall, B., de la Vega, L. P., & Chavira, G. (2025). Connecting the dots: Examining stressful life events, campus climate, and school engagement on academic achievement and psychological distress in a predominantly Latine sample. In *JOURNAL OF RESEARCH ON ADOLESCENCE* (Vol. 35, Issue 4). WILEY. <https://doi.org/10.1111/jora.70096>

İme, Y. (2025). The link between bullying victimization and mental well-being: Self-compassion and emotional flexibility as mediators among adolescents. *Current Psychology*, 44(5), 3033–3043. <https://doi.org/10.1007/s12144-025-07378-x>

Katsantonis, I., Barrado, B., McLellan, R., & Gimenez, G. (2024). Subjective Well-Being and Bullying Victimization: A Cross-National Study of Adolescents in 64 Countries and Economies. *Child Indicators Research*, 17(4), 1563–1585. <https://doi.org/10.1007/s12187-024-10147-0>

Kim, S. S., Craig, W. M., King, N., Bilz, L., Cosma, A., Molcho, M., Qirjako, G., Gaspar De Matos, M., Augustine, L., Šmigelskas, K., & Pickett, W. (2022). Bullying, Mental Health, and the Moderating Role of Supportive Adults: A Cross-National Analysis of Adolescents in 45 Countries. *International Journal of Public Health*, 67, 1604264. <https://doi.org/10.3389/ijph.2022.1604264>

Laurenzi, C. A., Mamutse, S., Marlow, M., Mawoyo, T., Katzen, L. S., Carvajal-Velez, L., Lai, J., Luitel, N., Servili, C., Sinha, M., & Skeen, S. (2023). Critical life course interventions for children and adolescents to promote mental health. In *CAMBRIDGE PRISMS-GLOBAL MENTAL HEALTH* (Vol. 10). CAMBRIDGE UNIV PRESS. <https://doi.org/10.1017/gmh.2022.58>

Luo, S., Ban, Y., Qiu, T., & Liu, C. (2023). Effects of stress on school bullying behavior among secondary school students: Moderating effects of gender and grade level. *Frontiers in Psychology*, 14, 1074476. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1074476>

McField, A. A., Rogers, M. L., Wilson, K. J., & Oberle, C. D. (2025). Campus climate and sense of belonging explain the relationship between DEI initiatives and mental health of LGBTQ+ college students. In *JOURNAL OF AMERICAN COLLEGE HEALTH*. ROUTLEDGE JOURNALS, TAYLOR & FRANCIS LTD. <https://doi.org/10.1080/07448481.2025.2577648>

Otu, M. S., & Sefotho, M. M. (2024). Examination of emotional distress, depression, and anxiety in neurodiverse students: A cross-sectional study. In *WORLD JOURNAL OF PSYCHIATRY* (Vol. 14, Issue 11). BAISHIDENG PUBLISHING GROUP INC. <https://doi.org/10.5498/wjp.v14.i11.1681>

Saxer, K., Tuominen, H., Schnell, J., Mori, J., & Niemivirta, M. (2025). Lower Secondary Students' Well-Being Profiles: Stability, Transitions, and Connections with Teacher–Student, and Student–Student Relationships. *Child & Youth Care Forum*. <https://doi.org/10.1007/s10566-025-09886-0>

Shamrova, D., Lee, J. M., & Choi, S. (2025). School bullying victimization and child subjective well-being in east Asian countries and territories: Role of children's participation in decision-making in schools and community. *Children & Society*, 39(1), 1–18. <https://doi.org/10.1111/chso.12888>

Ye, Z., Wu, D., He, X., Ma, Q., Peng, J., Mao, G., Feng, L., & Tong, Y. (2023). Meta-analysis of the relationship between bullying and depressive symptoms in children and adolescents. *BMC Psychiatry*, 23(1), 215. <https://doi.org/10.1186/s12888-023-04681-4>

Yuan, G., Tang, Y., & Piko, B. F. (2026). The role of family environment and school climate in shaping adolescent well-being: The mediating role of positive youth development. In *CHILDREN AND YOUTH SERVICES REVIEW* (Vol. 180). PERGAMON-ELSEVIER SCIENCE LTD. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2025.108700>

ЗМІСТ

1. АВДИМИРЕЦЬ НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА, викладачка практичної психології КСУБГ, ЖОРОВА СВІТЛАНА СТЕПАНІВНА, викладачка, КСУБГ (Київ) - ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА КОНФЛІКТІВ У РОДИНАХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	11
2. БАЛАЧІНА ДАРИНА АНДРІЇВНА, студентка БП- 4 «Психологія», НаУКМА, ГОЛУБЄВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА - КОНФЛІКТ МІЖ ПОТРЕБОЮ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕРАПІЇ ТА БАР'ЄРАМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СЕРЕД СТУДЕНТСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	13
3. БАНДРІВСЬКИЙ АНДРІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ, студент БП-4 «Психологія», НаУКМА, ГОЛУБЄВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА - КОНФЛІКТ МІЖ ІНДИВІДУАЛЬНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ МИСЛЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНИМ САМОВИЗНАЧЕННЯМ СТУДЕНТСТВА	21
4. БАРАБАШ ВЕРОНІКА ОЛЕКСАНДРІВНА, студентка БП-3 «Психологія», НаУКМА», БОДНАР АЛЛА ЯКІВНА, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА - СИНДРОМ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ДОРОСЛИХ З РІЗНИМ РІВНЕМ АГРЕСИВНОСТІ	23
5. БІКЛЯН ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА, аспірантка Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА - ДОСЛІДЖЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ mhGAP У СИСТЕМІ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ	25
6. БЛАНЯР А.В., студентка МП-2 спеціальності «Психологія» НаУКМА - ПСИХОЛОГІЧНІ ПРЕДИКТОРИ ЕМОЦІЙНОЇ БЛИЗЬКОСТІ У ГЕТЕРОСЕКСУАЛЬНИХ ПАРАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	27
7. БОЛОЗЕНКО В. С., студентка БП- 3 «Маркетинг», НаУКМА, ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА - ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТІВ У ВІЙСЬКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ	29
8. Брик Оксана Михайлівна, старший викладач, НаУКМА, Кочаровський Мстислав Сергійович, старший викладач, НаУКМА - ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ МЛМ-СЕРЕДОВИЩА ДО РЕАЛІЙ ВОЄННОГО ЧАСУ	32

9. БУШАЙ ІГОР МИХАЙЛОВИЧ, доктор психологічних наук, професор кафедри психології та педагогіки НаУКМА - ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ	34
10. ВАРВАРИЧ ОКСАНА ТАРАСІВНА, аспірантка за спеціальністю психології, НаУКМА, м. Київ - ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ВІКАРНОЇ ТРАВМИ У ФАХІВЦІВ СФЕРИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я	36
11. ВАСЮТИНСЬКИЙ ВАДИМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник ІСПП НАПН України - СТАВЛЕННЯ ДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ЯК «БОЛЬОВА ТОЧКА» СВІДОМОСТІ ВІР'ЯН УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ	38
12. Власенко І. А., доцент, доцент кафедри психології особистості та соціальних практик, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка - НЕНАСИЛЬНИЦЬКА КОМУНІКАЦІЯ У ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТІВ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ	42
13. ГАЛІЩЕВА О. В., студентка БП-2 програми «Психологія» НаУКМА, м. Київ ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА - БАР'ЄРИ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЧИННИКИ ДЕСТРУКТИВНОГО КОНФЛІКТУ	45
14. ГОРБЕНКО П.В., аспірант Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА - ЕКСПЕРТИЗА ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕРЕНАПРАВЛЕННЯ КЛІЄНТІВ ІЗ РИЗИКОМ СУЇЦИДУ ДО СЕРВІСІВ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я	47
15. ГОРДІЄНКО А. В., старший викладач, НаУКМА (м. Київ) - МОДЕЛІ СПІЛКУВАННЯ: ЗМІСТ, ТОЧКИ ФРУСТРАЦІЇ ТА КОНФЛІКТИ УЧАСНИКІВ	50
16. ГРИЩЕНКО М. Е., студентка БП- 4 «Міжнародні відносини», НаУКМА, ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА - КОНФЛІКТИ МІЖ ДЕРЖАВАМИ: ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ КОНСТРУКТИВНОГО ДІАЛОГУ	56
17. ЗАЙКА В. О., студентка БП-3 «Філософія», НаУКМА, ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА - ПСИХОЛОГІЧНІ УПЕРЕДЖЕННЯ ЕКСПЕРТА У ПРОЦЕСІ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	59

18. ІВАЩИШИН Б. Т., студентка МП-1 «Психологія», НаУКМА - СПІЛКУВАННЯ В ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ КОНФЛІКТАХ: СТРАТЕГІЇ КОПІНГУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	60
19. КЛИМІНА КАТЕРИНА СЕРГІЇВНА, студентка МП-2 «Психологія» НаУКМА - ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ТА АДАПТАЦІЯ ЖІНОК, ЯКІ ПЕРЕСЕЛИЛИСЯ ДО НІМЕЧЧИНИ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ В УКРАЇНІ	64
20. КОНОНЕНКО КАТЕРИНА ВАЛЕРІЇВНА, студентка БП-2 Психологія, НаУКМА, ЯКОВЕНКО ОЛЬГА ВАЛЕНТИНІВНА, старша викладачка кафедри психології та педагогіки, НаУКМА - АЛЕКСИТИМІЯ ЯК ПРЕДИКТОР ТРУДНОЩІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	70
21. КОПЕЦЬ Л. В., доцент, НаУКМА - ВНУТРІШНІ КОНФЛІКТИ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇХ ДЕТЕРМІНАНТИ	73
22. КУЗНЕЦОВА АННА ВІКТОРІВНА, студентка БП-4 «Психологія», НаУКМА - САМООЦІНКА ДИТИНИ ЯК ІНДИКАТОР ПРИХОВАНИХ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ: МОЖЛИВОСТІ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ТА ЕКСПЕРТИЗИ	78
23. ЛАЗОРЕНКО БОРИС ПЕТРОВИЧ, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник, ІСПП НАПН України - КОНФЛІКТНА АДАПТАЦІЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ВИШУ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ВІЙНИ НА ВИСНАЖЕННЯ	81
24. ЛЕВАНДОВСЬКА АНАСТАСІЯ ВІТАЛІЇВНА, студентка БП-2 «Психологія», Національний університет «Києво-Могилянська академія», (м. Київ) ГОЛУБЄВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, Національний університет «Києво-Могилянська академія», (м. Київ), ЖАРУК ІРИНА ВАСИЛІВНА, магістр економіки, тьютор школи Хелегорденс, м. Роскіллі (Данія) - КОНФЛІКТ МІЖ КОНСТРУКТИВНИМИ ТА ДЕСТРУКТИВНИМИ ЦІННІСНИМИ ОРІЄНТАЦІЯМИ СТУДЕНТСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	86
25. ЛЕВАНДОВСЬКА СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА, студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА - РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК РЕСУРС ПРОФІЛАКТИКИ ТА ДЕЕСКАЛАЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ СЕРЕД ВІЙСЬКОВИХ: РОЛЬ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ	92
26. ЛИСЯНСЬКА ТАІСА МИКОЛАЇВНА, кандидат психологічних наук, професор кафедри соціальної психології факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова - КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ТА ІННОВАЦІЇ ЯК КОМПОНЕНТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ	94

27. МАЄВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ЛЕОНТІЙОВИЧ, к. філос. н., наук. співр. відділу логіки та методології науки, Інститут філософії НАН України (Київ)	
- КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	98
28. МЕЛЬНИК Д.В., аспірант кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка (м. Львів), ГРАБОВСЬКА С.Л., кандидат філософських наук, професор, завідувач кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка (м. Львів), ЦЮРА С.Б., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка (м. Львів)	
- ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОБМАНУ ОСОБАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО РІЗНИХ СТИЛІВ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ	102
29. МОРОЗ С. В., студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА, БОДНАР А. Я., кандидат психологічних наук, доцент, НаУКМА	
- ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	107
30. МОРОЗОВА О.Б., аспірантка Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА	
- РЕЗИЛІЄНС ЯК РЕСУРС ПРОФЕСІЙНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ТРЕНІНГОВА ІНТЕРВЕНЦІЯ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ	109
31. МОТРУНІЧ ВІКТОРІЯ БОГДАНІВНА, студентка БП-4 «Психологія» НаУКМА	
- ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРЕСУ У СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	113
32. НАГІРНА ДІАНА ОЛЕГІВНА, аспірантка Докторської школи імені родини НАГІРНА ДІАНА ОЛЕГІВНА, PhD студентка НаУКМА, Київ	
БЕГА ВІКТОРІЯ ТАРАСІВНА, студентка магістерської програми КІСПП, Київ	
- КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У КОНТЕКСТІ ПЛЕКАННЯ СТІЙКОСТІ	115
33. НЕСТЕРЕНКО С. Г., студентка БП-3 «Психологія», НаУКМА	
- ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	122
34. НЕУМИВАКО ЄКАТЕРИНА ЕДУАРДІВНА, студентка БП-4 «Психологія», НаУКМА, ГОЛУБЄВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА	
- ЕМОЦІЙНИЙ КОНФЛІКТ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТІСНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ	124
35. ОГІЄНКО М.О., студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА	
- МІЖОСОБИСТІСНІ КОНФЛІКТИ У ПОХИЛОМУ ВІЦІ В КОНТЕКСТІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ	128

36. ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА - КОНФЛІКТИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	132
37. ОСТРОВСЬКА БОГДАНА, доктор юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України, експерт кафедри ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність і взаєморозуміння між народами» НаУКМА, зовнішній науковий співробітник Фрібурзького університету (Швейцарія) - ПОСМЕРТНА РЕПРОДУКЦІЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ ТА ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ ДЛЯ УКРАЇНИ	136
38. ПЛІШКО Є.Д., студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА - РОЛЬ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У ПОДОЛАННІ ВНУТРІШНЬОГО КОНФЛІКТУ У ЖІНОК В ЕКЗ	138
39. РАДУШИНСЬКА В.О., студентка БП-3 «Філософія», НаУКМА, ОСМАНОВА А.М., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки НаУКМА - КОНФЛІКТ ЯК ПРОЯВ РІЗНОСПРЯМОВАНOSTІ ПОЗИЦІЙ І ПОРУШЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ В МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ	141
40. РЕПІК ІННА МИКОЛАЇВНА, студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА (Київ) - ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ УКРАЇНЦІВ ДО ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	143
41. РІЗНИЧЕНКО А.А., студентка МП-1 «Психологія», НаУКМА - ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ТЕМНОЇ ТРІАДИ В ПОЛІТИЧНОМУ ТА КОРПОРАТИВНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ	144
42. САРДЕР А.О., студентка МП-2 «Психологія», НаУКМА (Київ) - СІМЕЙНИЙ КОНФЛІКТ ЯК КОМУНІКАТИВНИЙ ТА РЕГУЛЯТОРНИЙ ПРОЦЕС У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ СИМПТОМІВ У ДІТЕЙ	147
43. СВАТКО ЮРІЙ ІВАНОВИЧ, доктор філологічних наук, професор кафедри філософії та релігієзнавства, завідувач кафедри ЮНЕСКО в НаУКМА - БУТИ – ОТЖЕ, РОЗУМІТИ, АБО КАЗКА ПРО ЧЕРВОНУ ШАПОЧКУ В СВІТЛІ ЗАГАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ КОНФЛІКТУ	148
44. СТОЛЯРЧУК МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, студентка БП-4 «Психологія», НаУКМА - ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	154
45. Трейтак Анастасія, студентка БП-4 «Психологія», НаУКМА - ДОВІРА ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ У РОМАНТИЧНИХ СТОСУНКАХ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	155

46. ЧАЙКОВСЬКА ДАР'Я МИХАЙЛІВНА, студентка МП-1«Психологія», НаУКМА, ГОЛУБЄВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, НаУКМА - ГЕНДЕРНА УПЕРЕДЖЕНІСТЬ АЛГОРИТМІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУГИ ТА КОНФЛІКТІВ	157
47. ЧЕРНОБРОВКІН Олександр Володимирович, аспірант Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА - МІСЦЕ НАВИЧОК ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ SOFT SKILLS ІТ-ФАХІЦІВ	162
48. Чумаченко Д. О. , аспірант Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА - ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФОРМАЛІЗОВАНОГО ІНСТРУМЕНТУ ПЛАНУВАННЯ ГРИ ДЛЯ ДІТЕЙ З РАС	165
49. ЯКОВЕНКО АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ, аспірант Докторської школи імені родини Юхименків, НаУКМА - ПСИХОЛОГІЧНИЙ ДОБРОБУТ УЧНІВ ЯК ІНДИКАТОР РЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ У ШКОЛІ: ВИСНОВКИ З ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМИ БУЛІНГУ	167

Конфліктологічна експертиза: теорія і методика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20–21 лютого 2026 р., Київ) / редкол.: Гірник А.М., Боднар А.Я., Сватко Ю.І. — Київ: Дірект Лайн, , 2026. — 178 с.

ISBN 978-617-8830-53-3

Збірник матеріалів підготовлено за результатами конференції Конфліктологічна експертиза: теорія і методика.

Відповідальний за випуск: А.М.Гірник, канд. філософ. н., професор кафедри психології та педагогіки НаУКМА, президент ГО Товариство конфліктологів України.

Організатори: ГО «ТОВАРИСТВО КОНФЛІКТОЛОГІВ УКРАЇНИ», КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ НАУКМА, КАФЕДРА ЮНЕСКО «ПРАВА ЛЮДИНИ, МИР, ДЕМОКРАТІЯ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ І ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ МІЖ НАРОДАМИ» В НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ», КАФЕДРА ЮНЕСКО «НЕПЕРЕРВНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ХХІ СТОЛІТТЯ», КООРДИНАЦІЙНА РАДА ПРОГРАМИ «UNITWIN / КАФЕДРИ ЮНЕСКО» В УКРАЇНІ, МІЖУНІВЕРСИТЕТСЬКА МЕРЕЖА КАФЕДР ЮНЕСКО ТА ЇХНІХ ПАРТНЕРІВ, «КУЛЬТУРА МИРУ ЧЕРЕЗ КОМУНІКАЦІЮ»

УДК 316.48(063)